

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΑΘΛΗΤΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ: ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ,
ΙΣΤΟΡΙΑ, ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ»

Διπλωματική Εργασία

**Το περιοδικό *Η Νίκη* και η διάδοση της γυμναστικής ιδέας
(1909-1911)**

Νικόλαος Τσουρής

Επιβλέπων καθηγητής: Νικόλαος Κοταρίδης

Πάτρα, Ιούνιος 2024

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία του/της φοιτητή/φοιτήτριας («συγγραφέας/δημιουργός») που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης ο συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του συγγραφέα/δημιουργού. Ο συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

Το περιοδικό *Η Νίκη* και η διάδοση της γυμναστικής ιδέας
(1909-1911)

Νικόλαος Τσουρής

Επιτροπή Επίβλεψης Διπλωματικής Εργασίας

Επιβλέπων Καθηγητής:

Νικόλαος Κοταρίδης

Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Συνεργαζόμενο Εκπαιδευτικό Προσωπικό
του Ε.Α.Π.

Συν-Επιβλέπων Καθηγητής:

Διαμαντής Μαστρογιαννάκης

ΣΕΠ ΕΑΠ

Συν-Επιβλέπων Καθηγητής:

Ευάγγελος Τζούκας

ΣΕΠ ΕΑΠ

Πάτρα, Ιούνιος 2024

Θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες μου
στον επιβλέποντα καθηγητή κ. Νικόλαο Κοταρίδη
για την υποστήριξη και τη συνεργασία,
και στους συνεπιβλέποντες καθηγητές
κ. Διαμαντή Μαστρογιαννάκη &
κ. Ευάγγελο Τζούκα.

Περίληψη

Το θέμα της διπλωματικής εργασίας είναι η εξέταση της φυσιογνωμίας του αθλητικού περιοδικού «Η Νίκη» κατά την πρώτη περίοδο της κυκλοφορίας του, δηλαδή μεταξύ 1909-1911. Το περιοδικό εξέδιδε στην Αθήνα ο γυμναστής Άγγελος Φέτσης, μια σημαντική προσωπικότητα στον χώρο του αθλητισμού κατά το πρώτο μισό του 20^{ου} αιώνα. Στα πρώτα πέντε τεύχη «Η Νίκη» συστηνόταν ως γυμναστική επιθεώρηση, ενώ από το έκτο τεύχος και εξής ως στρατιωτική και γυμναστική επιθεώρηση. Έτσι στην αρχή σκοπός της ήταν η διάδοση της γυμναστικής ιδέας και του αθλητισμού στην ελληνική κοινωνία και ειδικά στη νεολαία, ενώ κατόπιν επιδίωκε να ενημερώσει το αναγνωστικό κοινό και για στρατιωτικά θέματα. Το περιοδικό απηχεί τις εξελίξεις που συντελούνταν στον τομέα του αθλητισμού και συγχρόνως τους ιδεολογικούς προσανατολισμούς που επικρατούσαν την εποχή εκείνη στο ελληνικό βασίλειο.

Λέξεις – Κλειδιά

«Η Νίκη», αθλητικά περιοδικά, αθλητισμός, γυμναστική, Μεγάλη Ιδέα, Άγγελος Φέτσης

The magazine “I Niki” (Victory) and the dissemination of the gymnastics idea (1909-1911)

Nikolaos Tsouris

Abstract

The subject of this paper is the examination of the character of the sports magazine "I Niki" (Victory) during its initial publication period, between 1909-1911. The magazine was published in Athens by the gymnast Angelos Fetsis, a significant figure in the field of sports in the first half of the 20th century. In the first five issues, "Victory" introduced itself as a gymnastics review, while from the sixth issue onwards, it was referred to as a military and gymnastics review. Initially, its purpose was to promote the idea of gymnastics and sports within Greek society, especially among the youth. Subsequently, it aimed to inform its readership about military matters as well. The magazine reflects the developments taking place in the field of sports and simultaneously the ideological orientations prevailing in the Greek kingdom during that era.

Keywords

«I Niki» (Victory), sports magazines, sports, gymnastic, Great idea, Aggelos Fetsis

Περιεχόμενα

Περίληψη	v
Abstract	vi
Περιεχόμενα	vii
1. Εισαγωγή	1
2. Μεθοδολογία της έρευνας	3
3. Ιστορικό και ιδεολογικό πλαίσιο	4
3.1. Μεγάλη ιδέα και αλυτρωτική πολιτική	4
3.2. Μεγάλη Ιδέα και Ιστορική Συνέχεια	11
3.3. Αθλητισμός και Μεγάλη Ιδέα	13
3.4. Αθλητισμός και Εκπαίδευση	16
3.5. Συνοψίζοντας	22
4. Παρουσίαση της «Νίκης»	24
4.1. Η ταυτότητα του Περιοδικού	24
4.2. Ο Εκδότης	24
4.3. Τα Εξωτερικά Χαρακτηριστικά	26
4.4. Το εξώφυλλο και το Πρωτοσέλιδο του Πρώτου Τεύχους	27
4.5. Τα Εξώφυλλα και τα Πρωτοσέλιδα των Επόμενων Τευχών	29
4.6. Οι Στόχοι του Περιοδικού	31
4.7. Τιμή Πώλησης – Συνδρομές	33
4.8. Η Ύλη του Περιοδικού	35
4.8.1. Άρθρα Γενικά για τον Αθλητισμό και τη Γυμναστική	36
4.8.2. Γυμναστική και Αθλητική Επικαιρότητα	36
4.8.3. Αθλητική Ειδησεογραφία	38
4.8.4. Αθλητικοί Αγώνες	40
4.8.5. Αθλητικές Δραστηριότητες των Σχολείων και της Νεολαίας	45
4.8.6. Αθλητικά Δρώμενα στην Αρχαία Ελλάδα	47
4.8.7. Συμβουλές Υγιεινής-Εκδρομές	49
4.8.8. Στρατιωτικά Θέματα	51
4.8.9. Πολιτικο-Στρατιωτικές Εξελίξεις	57
4.8.10. Γυναικείος Αθλητισμός	62

4.8.11. Διαφημίσεις	66
5. Συμπεράσματα	68
6. Βιβλιογραφία	73

1. Εισαγωγή

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να παρουσιάσει και να σχολιάσει τη φυσιογνωμία του μηνιαίου αθλητικού περιοδικού «Η Νίκη» κατά την πρώτη περίοδο της κυκλοφορίας του, η οποία αρχίζει τον Ιανουάριο του 1909 και διακόπτεται απότομα τον Φεβρουάριο του 1911. Το περιοδικό επανακυκλοφόρησε από το 1922 μέχρι το 1928 με τον ίδιο εκδότη, αλλά με σημαντικές ποιοτικές αλλαγές, τις οποίες προσδιόρισαν οι νέες πολιτικο-κοινωνικές και ιδεολογικές συνθήκες που είχαν διαμορφωθεί στο ελληνικό βασίλειο μετά από τους βαλκανικούς πολέμους, τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο, και τη μικρασιατική καταστροφή. Επιλέχθηκε προς εξέταση η πρώτη περίοδος κυκλοφορίας της «Νίκης», όχι μόνο για λόγους οικονομίας, αλλά κυρίως επειδή ενδείκνυται ως μια πρώτη εισαγωγική προσέγγιση για την πληρέστερη κατανόηση της ταυτότητας και των ιδεολογικών προσανατολισμών του περιοδικού, καθώς και του σημαντικού ρόλου που αυτό επιτέλεσε, ως ένα από τα πρωτοπόρα αθλητικά έντυπα, στην εμπέδωση της αθλητικής κουλτούρας της ελληνικής κοινωνίας. Επιπρόσθετα θεωρούμε ότι η αναλυτική περιγραφή του προφίλ της πρώτης περιόδου, θα θέσει τις βάσεις για μια μελλοντική ενασχόληση με τη δεύτερη περίοδο της κυκλοφορίας του.

«Η Νίκη», όπως προκύπτει και από τον υπότιτλό της *«Γυμναστική Επιθεώρησης Εικονογραφημένη»*, πρόκειται για περιοδικό που επιδίωκε να συμβάλει στη διάδοση της γυμναστικής ιδέας και στην επικράτηση των υγιών αρχών της σωμασκήσιας στην ελληνική κοινωνία και ειδικότερα στη νεολαία. Το εξέδιδε στην Αθήνα ο Άγγελος Φέτσης, γυμναστής στο Βαρβάκειο Πρακτικό Λύκειο και Διευθυντής του Αθλητικού Ομίλου «Διαγόρας», μια ιδιαίτερα σημαντική προσωπικότητα στον χώρο του αθλητισμού κατά το πρώτο μισό του 20^{ου} αιώνα. Η έκδοση του περιοδικού διακόπηκε το 1911, προφανώς λόγω της πολεμικής αναταραχής που ακολούθησε την επόμενη δεκαετία, για να επαναληφθεί μετά από σχεδόν 10 χρόνια, το 1922 με διαφορετική όμως στόχευση και φυσιογνωμία. Κατά την υπό εξέταση περίοδο (1909-1911) «Η Νίκη» ήταν το επίσημο όργανο του Συνδέσμου Γυμναστών Μέσης Εκπαίδευσης, στο οποίο αρθρογραφούσαν διαπρεπείς γυμναστές της εποχής εκείνης. Αξιοσημείωτο είναι ότι από το έκτο τεύχος του Ιουνίου 1909 το περιοδικό μετατράπηκε σε Στρατιωτική και Γυμναστική Επιθεώρηση διευρύνοντας τη στοχοθεσία του ώστε να συμπεριλάβει και θέματα στρατιωτικής φύσης.

Η εργασία πραγματεύεται τους παρακάτω ερευνητικούς άξονες. Καταρχάς επιχειρεί τη συσχέτιση του περιεχομένου του περιοδικού με το θεωρητικό του υπόβαθρο που αφορά την ανάδειξη της σημασίας της γυμναστικής κυρίως ως μέσου σωματικής άσκησης και υγιεινής, αλλά και πρωταθλητισμού. Συγχρόνως εντάσσει το περιοδικό στο ιστορικό του πλαίσιο, δηλαδή στις πολιτικο-κοινωνικές, στρατιωτικές και ιδεολογικές εξελίξεις των αρχών του 20^{ου} αιώνα, οι οποίες επίσης επηρέασαν τους στόχους του και συνακόλουθα τη διαμόρφωση της ύλης του. Ακολουθεί η παρουσίαση της φυσιογνωμίας του περιοδικού. Εξετάζονται πρώτα τα εξωτερικά του χαρακτηριστικά της ταυτότητάς του και εν συνεχεία αναλύονται τα ποιοτικά του χαρακτηριστικά, δηλαδή οι στόχοι και η θεματολογία του με αναφορά σε ενδεικτικά παραδείγματα και παραθέματα εκ των οποίων προκύπτει και ο ιδεολογικός του προσανατολισμός. Η εργασία ολοκληρώνεται με τα συμπεράσματα στα οποία γίνεται συνολική αποτίμηση της σημασίας του περιοδικού στο πλαίσιο των θεωρητικών και ιστορικών του συμφραζόμενων.

Ειδικότερα η εργασία αποτελείται από τέσσερα κεφάλαια, τα συμπεράσματα και τη βιβλιογραφία. Το πρώτο κεφάλαιο είναι η Εισαγωγή, η οποία αναφέρει το θέμα της μελέτης και θέτει τα ερευνητικά ερωτήματα. Το δεύτερο κεφάλαιο αφορά τη μεθοδολογία της έρευνας, ενώ το τρίτο κεφάλαιο διαγράφει το ιστορικό και ιδεολογικό πλαίσιο εντός του οποίου εντάσσεται το αντικείμενο της έρευνας, δηλαδή το περιοδικό «Η Νίκη». Σε τέσσερις υποενότητες εξετάζει τη σχέση του αθλητισμού με τη Μεγάλη Ιδέα και την αλυστική πολιτική, με το αφήγημα της ιστορικής συνέχειας, καθώς και με την εκπαίδευση. Το τέταρτο κεφάλαιο που είναι και το κύριο μέρος της εργασίας παρουσιάζει αναλυτικά το περιοδικό «Η Νίκη» σε οκτώ υποενότητες. Στις επτά πρώτες παρατίθενται τα βιογραφικά στοιχεία του εκδότη, περιγράφονται τα εξωτερικά χαρακτηριστικά, τα εξώφυλλα και τα πρωτοσέλιδα, η τιμή πώλησης και οι συνδρομές, και αναλύονται οι στόχοι του περιοδικού. Η όγδοη υποενότητα αναφέρεται στην ύλη του περιοδικού επιμερισμένη στις εξής έντεκα θεματικές κατηγορίες: άρθρα σχετικά με τον αθλητισμό και τη γυμναστική, με τη γυμναστική και την αθλητική επικαιρότητα, με την αθλητική ειδησεογραφία, με τους αθλητικούς αγώνες, με τις αθλητικές δραστηριότητες των σχολείων και της νεολαίας, με τα αθλητικά δρώμενα στην αρχαία Ελλάδα, με συμβουλές υγιεινής και εκδρομές, με στρατιωτικά θέματα, με τις πολιτικο-στρατιωτικές εξελίξεις, με τον γυναικείο αθλητισμό, και διαφημίσεις. Η εργασία ολοκληρώνεται με το πέμπτο κεφάλαιο που είναι τα συμπεράσματα, και τη βιβλιογραφία.

2. Μεθοδολογία της έρευνας

Η παρουσίαση του περιεχομένου της «Νίκης» εντός ενός θεωρητικού πλαισίου που αφορά την καθιέρωση της γυμναστικής και του αθλητισμού ως μέσων σωματικής ευεξίας και υγιεινής, και πρωταθλητισμού, καθώς και η σύνδεσή του με τα πολιτικο-κοινωνικά, στρατιωτικά και ιδεολογικά του συμφραζόμενα θα επιχειρηθούν με τη χρήση ενός συνδυασμού ιστορικής μεθόδου και ποιοτικής ανάλυσης περιεχομένου, καθώς θεωρούμε ότι αυτή η συνθετική προσέγγιση είναι η προσφορότερη για την κατανόηση της φυσιογνωμίας του περιοδικού και την απάντηση στα ερευνητικά ερωτήματα της μελέτης.

Η ιστορική μέθοδος επιλέχθηκε καταρχήν διότι η μελέτη πραγματεύεται γεγονότα και δράσεις που έλαβαν χώρα στο παρελθόν.¹ Όπως επισημαίνουν οι Cohen, Manion και Morrison «Η ιστορική έρευνα έχει οριστεί ως ο συστηματικός και αντικειμενικός εντοπισμός, η εκτίμηση και σύνθεση μαρτυριών, προκειμένου να θεμελιωθούν γεγονότα και να συναχθούν συμπεράσματα σχετικά με συμβάντα του παρελθόντος. Είναι μια πράξη αναδόμησης που αναλαμβάνεται με ένα πνεύμα κριτικής αναζήτησης, η οποία στοχεύει να πετύχει την πιστή αναπαράσταση μιας προηγούμενης εποχής».² Επομένως ενδείκνυται για τη διερεύνηση και την ανάδειξη τόσο της θεωρητικής πλαισίωσης όσο και των ιστορικών εξελίξεων εντός των οποίων εγγράφεται το εκδοτικό εγχείρημα της «Νίκης». Με άλλα λόγια είναι το καταλληλότερο μεθοδολογικό εργαλείο για να ανιχνεύσουμε μέσα από ποιες ιστορικές και ιδεολογικές διεργασίες απέρρευσε η έκδοση του συγκεκριμένου περιοδικού.

Συγχρόνως όμως, εφόσον έχουμε να διαχειριστούμε κειμενικό υλικό, δηλαδή να εξετάσουμε την ύλη της «Νίκης», προστρέχουμε και στη μέθοδο της ποιοτικής ανάλυσης περιεχομένου, η οποία εφαρμόζεται στον γραπτό ή προφορικό λόγο ως τεχνική εξερεύνησης και νοηματοδότησης της επικοινωνιακής διαδικασίας.³ Εν προκειμένω η

¹ Gary McCulloch & William Richardson, *Historical Research in Educational Settings*, Philadelphia: Open University Press 2000.

² Louis Cohen, Lawrence Manion & Keith Morrison, *Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας*, μετ. Σταύρος Κυρανάκης, Αθήνα: Μεταίχμιο 2008.

³ Σχετικά με τη μέθοδο αυτή βλέπε ενδεικτικά: Klaus Krippendorff, *Content analysis. An introduction to its methodology*, Sage Publications 2019, Κυριάκος Μπονίδης, *Το περιεχόμενο του σχολικού βιβλίου ως αντικείμενο έρευνας. Διαχρονική εξέταση της σχετικής έρευνας και μεθοδολογικές προσεγγίσεις*, Αθήνα: Μεταίχμιο 2004, Cohen, Manion & Morrison, *Μεθοδολογία Εκπαιδευτικής Έρευνας*.

ποιοτική ανάλυση του περιεχομένου του περιοδικού μας επιτρέπει να ανακαλύψουμε, να αποκωδικοποιήσουμε, αλλά και να συσχετίσουμε μεταξύ τους νοήματα και ρητά ή υπόρρητα μηνύματα, ώστε αφού τα κατανοήσουμε να τα εντάξουμε στο ευρύτερο ιδεολογικό και ιστορικό τους περιβάλλον.

3. Ιστορικό και ιδεολογικό πλαίσιο

3.1. Μεγάλη ιδέα και αλυτρωτική πολιτική

Η ιστορική εξέλιξη του ελληνικού εθνικού κράτους ήδη από τη ίδρυσή του είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τη Μεγάλη Ιδέα, όπως είθισται να αποκαλείται, η οποία ήταν για έναν τουλάχιστον αιώνα συνυφασμένη με όλες τις ατομικές και συλλογικές εκφάνσεις του πολιτικο-κοινωνικού, οικονομικού, στρατιωτικού, εκκλησιαστικού και πολιτισμικού του βίου. Εντός αυτού του πλαισίου η ανάπτυξη του αθλητισμού δεν αποτέλεσε εξαίρεση, αλλά αντιθέτως έναν από τους σημαντικούς φορείς που τέθηκαν στην υπηρεσία του μεγαλοϊδεατισμού.

Η Μεγάλη Ιδέα ήταν απόρροια της πολιτικής αρχής του εθνικισμού, δηλαδή της αρχής των εθνοτήτων, σύμφωνα με την οποία κάθε έθνος είχε το δικαίωμα να συγκροτήσει δικό του ξεχωριστό κράτος, με άλλα λόγια κάθε έθνος δικαιούταν ανεξάρτητη πολιτική υπόσταση.⁴ Το νέο αυτό αξίωμα νομιμοποιούσε τη δημιουργία κρατών-εθνών ακόμη και με επαναστατικές διαδικασίες, επομένως και του ελληνικού βασιλείου. Μόλις όμως το τελευταίο ιδρύθηκε και επίσημα με καθεστώς ανεξαρτησίας, η πολιτική και πνευματική του ελίτ, και κατ' επέκταση ο λαός βρέθηκαν αντιμέτωποι με μερικά ουσιώδη για τη μελλοντική του πορεία ερωτήματα: ποιοι ανήκαν στο ελληνικό έθνος;⁵ ποια ήταν τα εδαφικά του όρια;⁶

⁴ Οι περισσότεροι θεωρητικοί του εθνικισμού, παρά τους διαφορετικούς τρόπους με τους οποίους προσεγγίζουν το πολύπλευρο αυτό φαινόμενο συμφωνούν ως προς την πολιτική του διάσταση. Βλέπε ενδεικτικά: Ernest Gellner, *Έθνη και Εθνικισμός*, μετ. Δ. Λαφαζάνη, Αθήνα: Αλεξάνδρεια 1992, σελ.13, Eric J. Hobsbawm, *Έθνη και Εθνικισμός από το 1780 μέχρι σήμερα. Πρόγραμμα, μύθος, πραγματικότητα*, μετ. Χρ. Νάντρις, Αθήνα: Καρδαμίτσα 1994, σελ.22, Μπένεντικτ Άντερσον, *Φαντασιακές Κοινότητες. Στοχασμοί για τις απαρχές και τη διάδοση του Εθνικισμού*, μετ. Π. Χαντζαρούλα, Αθήνα: Νεφέλη 1997, σελ. 26.

⁵ Για το ζήτημα βλέπε: Ελπίδα Βόγλη, Ποιοι είναι Έλληνες; Ο ορισμός του πολίτη και οι αναμορφώσεις της ελληνικής ταυτότητας κατά τη διάρκεια της Επανάστασης, στο Όλγα Κατσιαρδή-Herring κ.ά. (επιμ.), *Έλλην, Ρωμός, Γραικός. Συλλογικοί Προσδιορισμοί και Ταυτότητες*, Αθήνα: Ευρασία 2018, σελ. 497-513.

⁶ Για τα γεωγραφικά όρια της Μεγάλης Ιδέας βλέπε: Έλλη Σκοπετέα, *Το «πρότυπο βασίλειο» και η Μεγάλη Ιδέα. Όψεις του εθνικού προβλήματος στην Ελλάδα (1830-1880)*, Αθήνα: Πολύτυπο 1988, σελ. 21 κ.ε., Σπύρος Καράβας, «Ο Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος και οι εθνικές διεκδικήσεις (1877-1885)», *Ιστοριογραφία της νεότερης και σύγχρονης Ελλάδας 1833-2002*, τόμος Α', Αθήνα: ΚΝΕ 2004, σελ. 149-169.

συμπεριλάμβανε το νεοσύστατο κράτος στην επικράτειά του το σύνολο του ελληνικού έθνους; Παρότι η απάντηση στα δύο πρώτα δεν ήταν προφανής και γι' αυτό υπήρξε αντικείμενο διχογνωμίας, ομόφωνα και κατηγορηματικά αρνητική ήταν η απόφαση στο τρίτο ερώτημα. Η μόνη αποδεκτή βεβαιότητα λοιπόν ήταν ότι μέρος του έθνους, αν και απροσδιόριστο, παρέμενε αλύτρωτο και έπρεπε να απελευθερωθεί πάση θυσία και να ενωθεί με τον εθνικό κορμό. Στην ασάφεια λοιπόν ως προς τους ανήκοντες στο έθνος και ως προς την οριοθέτηση του εθνικού χώρου οφείλεται η πολυσημία της Μεγάλης Ιδέας.

Έχοντας διατυπωθεί για πρώτη φορά με επίσημο τρόπο το 1844 κατά τη διάρκεια των εργασιών της Συντακτικής Συνέλευσης από τον Ιωάννη Κωλέττη κατά τη συζήτηση σχετικά με τον προσδιορισμό του Έλληνα πολίτη, δηλαδή της προσπάθειας επίλυσης του ακανθώδους ζητήματος των αυτόχthonων και ετερόχthonων,⁷ κυριάρχησε μέχρι τη Μικρασιατική Καταστροφή τόσο στο ιδεολογικό όσο και στο πολιτικό πεδίο, κατευθύνοντας διαρκώς τους κυβερνητικούς σχεδιασμούς προς την πραγμάτωση της ταύτισης κρατικής και εθνικής οντότητας. Επρόκειτο για ένα αόριστο, ρευστό, ασαφές και ευμετάβλητο ιδεολόγημα, το οποίο μετασχηματιζόταν, αναπροσδιοριζόταν και εμπλουτιζόταν συνεχώς σε άμεση αλληλεπίδραση με την ελληνική εξωτερική πολιτική.⁸ Η μαξιμαλιστική της εκδοχή μάλιστα ήταν η αναβίωση της Βυζαντινής αυτοκρατορίας, η οποία ελληνοποιήθηκε στο κυρίαρχο εθνικό αφήγημα,⁹ ώστε να δημιουργηθεί η «Μεγάλη Ελλάδα».¹⁰ Επρόκειτο φυσικά για ένα μεγαλεπήβολο όραμα, το οποίο δε λάμβανε υπόψη ούτε τις ρεαλιστικές δυνατότητες του ελληνικού κράτους αλλά ούτε και τη διεθνή συγκυρία που διαμορφωνόταν σε συνάρτηση με τις βλέψεις των υπόλοιπων βαλκανικών εθνών και με τα συμφέροντα των Μεγάλων Δυνάμεων της εποχής.

Πριν από τους Βαλκανικούς Πολέμους είχαν προηγηθεί και άλλες απόπειρες εδαφικής επέκτασης, άλλοτε αποτυχημένες και άλλοτε με περιορισμένη επιτυχία. Η πρώτη έγινε με αφορμή τον Κριμαϊκό Πόλεμο (1853-1856) στον οποίο η Ελλάδα επιχείρησε να εμπλακεί

⁷ John A. Petropoulos, *Πολιτική και συγκρότηση κράτους στο ελληνικό βασίλειο (1833-1843)*, τόμος Β', μετ. Ν. Διαμαντούρος κ.ά., Αθήνα: ΜΙΕΤ 1986, σελ. 570 κ.ε. Για το ζήτημα της ιθαγένειας και τη διάκριση μεταξύ αυτόχthonων και ετερόχthonων βλέπε: Ελπίδα Βόγλη, «Έλληνες το γένος». *Η ιθαγένεια και η ταυτότητα στο εθνικό κράτος των Ελλήνων (1821-1844)*, Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης 2007.

⁸ Αναστασία Στουραΐτη και Αλέξανδρος Καζαμίας, «Οι φαντασιακές τοπογραφίες της Μεγάλης Ιδέας: Το εθνικό έδαφος ως ουτοπία», στο Νικηφόρος Διαμαντούρος, Θάλεια Δραγώνα, Caglar Keyder (επιμ.), *Ελλάδα και Τουρκία. Εκσυγχρονιστικές γεωγραφίες και χωρικές αντιλήψεις του έθνους*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια 2012, σελ. 40 κ.ε..

⁹ Στο ζήτημα αυτό θα αναφερθούμε σε ξεχωριστή ενότητα.

¹⁰ Σκοπετέα, *Το «πρότυπο βασίλειο» και η Μεγάλη Ιδέα*, σελ.269-270.

στο πλευρό της Ρωσίας. Εκτιμώντας ότι η συγκυρία ήταν κατάλληλη για να προωθήσει τις διεκδικήσεις της εις βάρος της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, ενθάρρυνε την εξέγερση των αλύτρωτων στη Θεσσαλία, την Ήπειρο και τη Μακεδονία. Πολύ σύντομα όμως οι ελπίδες διαψεύστηκαν εντελώς, καθώς οι ελληνικές προθέσεις προσέκρουσαν στην αντίθεση των δυτικών ευρωπαϊκών Δυνάμεων, οι οποίες στη συγκεκριμένη σύγκρουση πολέμησαν στο πλευρό της Οθωμανικής αυτοκρατορίας για να αποτρέψουν ενδεχόμενη κατάρρευσή της και να ακυρώσουν τα ιμπεριαλιστικά σχέδια της Ρωσίας. Ως εκ τούτου, εν την ώρα που τα οθωμανικά στρατεύματα κατέστειλαν με ευκολία την ελληνική επαναστατική κινητοποίηση, αγγλογαλλικός στόλος απέκλειε το λιμάνι του Πειραιά εξαναγκάζοντας την Ελλάδα να παραμείνει ουδέτερη.¹¹

Η αποτυχία αυτή όμως δε σήμαινε με κανέναν τρόπο το τέλος της Μεγάλης Ιδέας. Το ελληνικό βασίλειο συνέχισε να αναζητά τις κατάλληλες συνθήκες για να προωθήσει την αλυτρωτική του πολιτική. Εξάλλου ακολούθησε η πρώτη εδαφική του επέκταση η οποία πραγματοποιήθηκε ειρηνικά, όταν η ανάρρηση στο θρόνο του Γεώργιου Γλύξμπουργκ το 1863 συνοδεύτηκε με την παραχώρηση των Επτανήσων, τα οποία ανήκαν μέχρι τότε στη Βρετανία.¹²

Η δεκαετία του 1870 ήταν πολύ καθοριστική για την πορεία του ελληνικού αλυτρωτισμού, λόγω της ανάδυσης ενός ανταγωνιστικού εθνικισμού, του βουλγαρικού, ο οποίος διαμόρφωσε αντίστοιχο εθνικό πρόγραμμα διεκδικήσεων στα ίδια βαλκανικά εδάφη, θέτοντας έτσι ισχυρά εμπόδια στην υλοποίηση των ελληνικών επεκτατικών σχεδίων προς βορρά, δηλαδή στη Μακεδονία και τη Θράκη¹³.

Μια νέα αναταραχή στα Βαλκάνια, η οποία θα μπορούσε να αξιοποιηθεί για την προώθηση του ελληνικού αλυτρωτικού προγράμματος, ήταν η Ανατολική Κρίση που ξέσπασε το 1875 και κορυφώθηκε με την έκρηξη Ρωσοτουρκικού πολέμου (1877-1878). Με αρκετή καθυστέρηση, η ελληνική κυβέρνηση έδωσε εντολή στο στρατό να εισβάλει στη Θεσσαλία τον Φεβρουάριο του 1878, χωρίς όμως να κηρύξει επίσημα τον πόλεμο στην Οθωμανική αυτοκρατορία. Η απόφαση αυτή αποδείχθηκε εντελώς άκαιρη και ατυχής, καθώς λόγω μη

¹¹ Douglas Dakin, *Η ενοποίηση της Ελλάδας 1770-1923*, μετ. Α. Ξανθόπουλος, Αθήνα: MIET 2005, σελ. 132-139.

¹² Dakin, *Η ενοποίηση της Ελλάδας 1770-1923*, σελ. 140 κ.ε.

¹³ Eleonora Naxidou, «The Routes to the Bulgarian National Movement: Simultaneously Homogenous and Polymorphous», *Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi* 2: 1(2012), σελ. 28-36.

έγκαιρης ενημέρωσης δεν είχε γίνει γνωστό ότι δύο μέρες πριν η οθωμανική κυβέρνηση είχε ήδη υπογράψει ανακωχή με τη Ρωσία. Ως εκ τούτου, τα ελληνικά στρατεύματα υποχώρησαν αμέσως, ενώ τα χειρότερα αποφεύχθηκαν με τη μεσολάβηση των Μεγάλων Δυνάμεων.¹⁴

Επιπρόσθετα η προκαταρκτική συνθήκη του Αγίου Στεφάνου, την οποία επέβαλαν οι νικητές Ρώσοι στους ηττημένους Οθωμανούς ισοδυναμούσε με εθνική καταστροφή για την Ελλάδα, καθώς έπληττε καίρια τη Μεγάλη Ιδέα ματαιώνοντας τα εθνικά αλυστρωτικά σχέδια. Αντιθέτως, η συμφωνία ικανοποιούσε σε μεγάλο βαθμό τις βουλγαρικές εθνικές επιδιώξεις, προβλέποντας την ίδρυση βουλγαρικού κράτους, το οποίο θα εκτεινόταν πέραν του Αίμου και θα περιλάμβανε τη Μακεδονία εκτός από την περιοχή της Θεσσαλονίκης και μεγάλο τμήμα της Θράκης, εκτός από την Αδριανούπολη και τη σημερινή Δυτική Θράκη.¹⁵ Εν τέλει, μετά από παρέμβαση των υπόλοιπων ευρωπαϊκών Δυνάμεων, η συνθήκη αναθεωρήθηκε στο συνέδριο του Βερολίνου τον Ιούλιο του 1878, όπου χαράχτηκε ο νέος πολιτικός χάρτης των Βαλκανίων. Η Βουλγαρική Ηγεμονία που συστήθηκε τελικά περιοριζόταν εδαφικά μεταξύ Δούναβη και Αίμου, η Βόρεια Θράκη ανακηρύχθηκε αυτόνομη οθωμανική επαρχία με την ονομασία Ανατολική Ρωμυλία υπό τη διοίκηση χριστιανού κυβερνήτη, ενώ η Μακεδονία και το νότιο τμήμα της Θράκης παρέμειναν στο προηγούμενο διοικητικό τους καθεστώς εντός της Οθωμανικής αυτοκρατορίας.¹⁶ Η Ελλάδα δεν εξασφάλισε κάποιο άμεσο εδαφικό αντάλλαγμα, προβλέφθηκε όμως η διευθέτηση των συνόρων της με την Οθωμανική αυτοκρατορία στη Θεσσαλία και στην Ήπειρο, με το 13^ο Πρωτόκολλο: «Το συνέδριο προσκαλεί την Υψηλή Πύλη να έλθει σε συμφωνία με την Ελλάδα για τη διαρρύθμιση των συνόρων στη Θεσσαλία και την Ήπειρο... Το Συνέδριο έχει την πεποίθηση ότι τα ενδιαφερόμενα μέρη θα επιτύχουν να καταλήξουν σε συμφωνία. Ωστόσο, για να διευκολύνουν την ευόδωση των διαπραγματεύσεων, οι Δυνάμεις είναι έτοιμες να προσφέρουν την απευθείας διαμεσολάβησή τους στα δύο μέρη».¹⁷

Με βάση την παραπάνω διάταξη άρχισαν σύντομα μακρές διαπραγματεύσεις μεταξύ Ελλάδας και Οθωμανικής αυτοκρατορίας με τη συμμετοχή εκπροσώπων των Μεγάλων

¹⁴ Dakin, *Η ενοποίηση της Ελλάδας 1770-1923*, σελ. 195-204.

¹⁵ Barbara Jelavich, *Ιστορία των Βαλκανίων Ι 18^{ος}-19^{ος} αιώνας*, μετ. Χριστίνα Δεληστάθη Αθήνα: Πολύτροπον 2006, σελ. 564-566.

¹⁶ Ευάγγελος Κωφός, *Η Ελλάδα και το Ανατολικό Ζήτημα, 1875-1881*, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών 2001, σελ. 181 κ.ε.

¹⁷ Κωφός, *Η Ελλάδα και το Ανατολικό Ζήτημα*, σελ. 192-193.

Δυνάμεων, οι οποίες κατέληξαν στη συμφωνία της Κωνσταντινούπολης τον Μάρτιο του 1881¹⁸ και στην επακόλουθη ελληνοτουρκική συνθήκη της 2^{ης} Ιουλίου του ίδιου έτους. Η Ελλάδα ενσωμάτωσε τη Θεσσαλία και από την Ήπειρο μόνο την περιοχή της Άρτας, δεσμευόμενη να καταβάλει ως αντίτιμο οικονομική αποζημίωση στην Οθωμανική αυτοκρατορία και σε όσους μουσουλμάνους υπηκόους της θα έχαναν τις περιουσίες τους.¹⁹

Η προσάρτηση των παραπάνω περιοχών αποτέλεσε μια σημαντική επιτυχία της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής. Για πρώτη φορά η Ελλάδα κατάφερε να αποσπάσει εδάφη από την Οθωμανική αυτοκρατορία υλοποιώντας μικρό έστω μέρος του αλυτρωτικού της σχεδίου. Συγχρόνως αποκτούσε σύνορα με τη Μακεδονία, ενώ πλησίαζε και στα Ιωάννινα, περιοχές οι οποίες συμπεριλαμβάνονταν στους αλυτρωτικούς στόχους. Κατ' αυτόν τον τρόπο σταδιακά κυριάρχησε μια επιθετική εκδοχή της Μεγάλης Ιδέας, η οποία προέκρινε την κατά το δυνατόν μεγαλύτερη διεύρυνση του ελληνικού κράτους.²⁰

Η συνέχεια όμως αποδείχθηκε πολύ δυσκολότερη από την αναμενόμενη. Η εναπομείνασα οθωμανική επικράτεια στην Ευρώπη, δηλαδή το κεντρικό τμήμα της βαλκανικής χερσονήσου, μεταβλήθηκε σε πεδίο έντονης διεκδίκησης ανάμεσα στα νεοσύστατα εθνικά κράτη, την Ελλάδα, τη Βουλγαρία και τη Σερβία, το καθένα από τα οποία ανέπτυξε και προσπάθησε με κάθε μέσον να πραγματοποιήσει το δικό του αλυτρωτικό εθνικό πρόγραμμα εξουδετερώνοντας τα ανταγωνιστικά προς αυτό. Πολύ σύντομα μάλιστα, στα τέλη του 1885, η βουλγαρική Ηγεμονία έκανε την πρώτη επιτυχημένη προσπάθεια προς τη δική της εθνική ολοκλήρωση χωρίς να απαιτηθεί πολεμική ενέργεια, κηρύσσοντας πραξικοπηματικά την ένωσή της με την οθωμανική επαρχία της Ανατολικής Ρωμυλίας.²¹

¹⁸ Στις διαπραγματεύσεις η ελληνική πλευρά ζητούσε την προσάρτηση της Θεσσαλίας και της Ηπείρου, αλλά οι Μεγάλες Δυνάμεις της πρόσφεραν μόνο τη Θεσσαλία και την περιοχή της Άρτας, προειδοποιώντας συγχρόνως τον πρωθυπουργό Κουμουνδούρο ότι δε θα του παρείχαν καμία βοήθεια σε περίπτωση που η Ελλάδα στρεφόταν εναντίον της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Ο Κουμουνδούρος αντιλαμβανόμενος ότι η Ελλάδα ήταν ανέτοιμη να εμπλακεί σε πόλεμο αποφάσισε να αποδεχθεί την πρόταση, ερχόμενος σε πλήρη αντίθεση με την πλειονότητα της κοινής γνώμης που προέκρινε την πολεμική αναμέτρηση για την διεκδίκηση ολόκληρης της Ηπείρου. Ο πολιτικός του αντίπαλος Χαρίλαος Τρικούπης μάλιστα τον κατηγορήσε ευθέως για επίδειξη «εθνικά επιζήμιας ενδοτικής στάσης» και κατόρθωσε να κερδίσει θριαμβευτικά την επόμενη εκλογική αναμέτρηση. Αυτό το γεγονός αποτελεί ένα μόνο χαρακτηριστικό παράδειγμα του πώς χρησιμοποιούνταν η Μεγάλη Ιδέα στην πολιτική και κοινωνική ζωή της Ελλάδας διαμορφώνοντας τους πολιτικούς συσχετισμούς και επηρεάζοντας καθοριστικά την κοινή γνώμη. Βλέπε: Λένα Διβάνη, *Η εδαφική ολοκλήρωση της Ελλάδας (1830-1947). Απόπειρα Πατριδογνωσίας*, Αθήνα: Καστανιώτη 2000, σελ. 253-254.

¹⁹ Dakin, *Η ενοποίηση της Ελλάδας 1770-1923*, σελ. 209-212.

²⁰ Κωφός, *Η Ελλάδα και το Ανατολικό Ζήτημα*, σελ. 230-231.

²¹ Γκιόργκι Μπακάλοφ κ.ά., *Ιστορία της Βουλγαρίας*, μετ. Γεώργιος Ε. Χρηστίδης, Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο 2015, σελ. 266 κ.ε.

Το 1897 ξέσπασε εξέγερση στην Κρήτη. Ενώ οι Μεγάλες Δυνάμεις κινητοποίησαν τους στόλους τους για να ελέγξουν την κατάσταση, στην Ελλάδα η μυστική εθνικιστική οργάνωση *Εθνική Εταιρεία* οργάνωσε εράνους για την αγορά όπλων και πολεμοφοδίων, τα οποία μετέφερε κρυφά στο νησί μαζί με εθελοντές που προσφέρθηκαν να αγωνιστούν στο πλευρό των Κρητών αδελφών.²² Όταν η κυβέρνηση Δεληγιάννη έστειλε ένα εκστρατευτικό σώμα στην Κρήτη, η Οθωμανική αυτοκρατορία κήρυξε τον πόλεμο στην Ελλάδα τον Απρίλιο του 1897 και τα στρατεύματά της εισέβαλαν στη Θεσσαλία και υπερίσχυσαν των ελληνικών αναγκάζοντας την Ελλάδα, με τη μεσολάβηση των Μεγάλων Δυνάμεων, να υπογράψει συνθήκη ανακωχής, η οποία ναι μεν ήταν ταπεινωτική καθότι την υποχρέωνε να καταβάλει το υπέρογκο ποσό των 4.000.000 τουρκικών λιρών ως πολεμική αποζημίωση, αλλά τουλάχιστον δε μετέβαλε τα υφιστάμενα σύνορα. Όπως ήταν επόμενο, η ήττα του 1897 μείωσε το γόητρο και κλόνισε το ηθικό των Ελλήνων για μια ακόμη φορά μετά τον Κριμαϊκό πόλεμο, ενώ και η Μεγάλη Ιδέα δέχτηκε σοβαρό πλήγμα. Το μόνο θετικό της υπόθεσης ήταν ότι το 1898, με απόφαση των Μεγάλων Δυνάμεων, η Κρήτη απέκτησε καθεστώς αυτονομίας υπό την επικυριαρχία του σουλτάνου, με πρώτο ύπατο αρμοστή τον πρίγκιπα Γεώργιο της Ελλάδας, ο οποίος διόρισε τον Βενιζέλο σε θέση συμβούλου. Πολύ σύντομα όμως επήλθε ρήξη μεταξύ των δύο αντρών μέσα σε ένα γενικότερο συγκρουσιακό κλίμα αναβρασμού, το οποίο τροφοδοτούσαν οι κατηγορίες για συντηρητισμό του νέου συντάγματος του 1899, η απόρριψη από τις Μεγάλες Δυνάμεις του επαναλαμβανόμενου αιτήματος των Κρητών για ένωση με την Ελλάδα, καθώς και η αυταρχικότητα του ύπατου αρμοστή. Η ένταση κορυφώθηκε το 1905 με την εξέγερση στο Θέρισο υπό την ηγεσία του Βενιζέλου, η οποία δρομολόγησε πολλές εξελίξεις. Με το δικαίωμα που του παραχώρησαν οι προστάτιδες Δυνάμεις ο βασιλιάς της Ελλάδας επέλεξε τον Ζαΐμη ως νέο ύπατο αρμοστή, ψηφίστηκε νέο πιο φιλελεύθερο σύνταγμα το 1907, ενώ από το 1908 άρχισαν να αποχωρούν σταδιακά τα ξένα στρατεύματα που είχαν σταλεί στο νησί προς επιτήρηση της εφαρμογής των συμφωνιών. Η *de jure* ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα επιτεύχθηκε τελικά το 1913 με τις συνθήκες που τερμάτισαν του Βαλκανικούς Πολέμους.²³

Στο μεταξύ η κατάσταση στη Μακεδονία είχε αρχίσει να οξύνεται ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1890. Οι Βούλγαροι, ίδρυσαν το 1893 στη Θεσσαλονίκη την *Εσωτερική*

²² Γιάννης Ν. Γιαννιούπουλος, «*Η ευγενής μας τύφλωσις...*». *Εξωτερική πολιτική και «εθνικά θέματα»*. Από την ήττα του 1897 έως τη Μικρασιατική Καταστροφή, Αθήνα: Βιβλιόραμα 1999, σελ. 133 κ.ε.

²³ Διβάνη, *Η εδαφική ολοκλήρωση της Ελλάδας (1830-1947)*, σελ. 400-412.

Επαναστατική Οργάνωση Μακεδονίας και Αδριανούπολης, γνωστή με τα αρχικά ΕΜΕΟ και το 1895 την *Ανώτατη Μακεδονική Οργάνωση* στη Σόφια, γνωστή ως Βερχοβιστές. Οι δύο αυτές οργανώσεις άρχισαν να εξοπλίζουν και να στέλνουν κρυφά κυρίως στη Μακεδονία, αλλά και στη Θράκη, ένοπλες ομάδες, τους αποκαλούμενους κομιτατζήδες, οι οποίοι είχαν ως αποστολή να μειώσουν την ελληνική επιρροή στους Σλαβόφωνους με βίαιες μεθόδους και να προετοιμάσουν το έδαφος για μελλοντική εξέγερση.²⁴ Παρά τις αντιξοότητες, τον Αύγουστο του 1903 έλαβε χώρα στη Μακεδονία και τη Θράκη η εξέγερση του Τλιντεν υπό την αιγίδα της ΕΜΕΟ, η οποία κατεστάλη πολύ εύκολα από τα οθωμανικά στρατεύματα.²⁵

Η ελληνική αντίδραση στις βουλγαρικές ριζοσπαστικές μεθόδους ήρθε καθυστερημένα το 1904, οπότε ιδρύθηκε στην Αθήνα με ιδιωτική πρωτοβουλία το *Μακεδονικό Κομιτάτο*, το οποίο όπως και οι αντίστοιχες βουλγαρικές οργανώσεις, ανέλαβε να προετοιμάσει και να συντονίσει ελληνική ένοπλη δράση στη Μακεδονία με σκοπό την εξουδετέρωση των αντίπαλων παραστρατιωτικών ομάδων.²⁶ Η πρωτοβουλία σηματοδότησε την έναρξη του ένοπλου αγώνα, τον οποίο η ελληνική κυβέρνηση υποστήριζε παρασκηνιακά, ώστε μην παραβιαστεί η επίσημη θέση της ουδετερότητας απέναντι στην Οθωμανική αυτοκρατορία.²⁷ Τα ελληνικά αντάρτικα σώματα, τα οποία είχαν ως επικεφαλής αξιωματικούς του στρατού που είχαν προηγουμένως παραιτηθεί από τα καθήκοντά τους, λόγω καλύτερης εκπαίδευσης και συντονισμού κατάφεραν να κερδίσουν έδαφος σ' αυτή την ανορθόδοξη σύγκρουση και να περιορίσουν τη δυναμική των αντίπαλων ομάδων.²⁸

Ο μακεδονικός αγώνας τερματίστηκε το 1908, όταν οι Νεότουρκοι ανέλαβαν μετά από πραξικόπημα την εξουσία στην Κωνσταντινούπολη υποσχόμενοι να επαναφέρουν σε ισχύ το σύνταγμα του 1876, διακηρύσσοντας την ισότητα μεταξύ όλων των κατοίκων της

²⁴ Douglas Dakin, *Ο ελληνικός αγώνας στη Μακεδονία 1897-1913*, μετ. Γιάννης Στεφανίδης & Ξένια Κοτζαγεώργη, Θεσσαλονίκη: Αδελφοί Κυριακίδη 1996, σελ. 63 κ.ε.

²⁵ Richard J. Crampton, *Bulgaria*, Oxford: Oxford University Press 2007, σελ. 166-174.

²⁶ Dakin *Ο ελληνικός αγώνας στη Μακεδονία*, σελ. 265 κ.ε.

²⁷ Για την ανάγκη της διατήρησης της ελληνικής ουδετερότητας σ' αυτήν την αρχική φάση του μακεδονικού αγώνα είναι χαρακτηριστικά τα λόγια του Λάμπρου Κορομηλά: «πρέπει οι Έλληνες μακεδόνες αυθορμήτως να εξεγερθούν και να διεκδικήσουν τα κληρονομικά αυτών δικαιώματα, χωρίς να καταγγελλθεί η Ελλάς ότι αυτή υποκινεί τα πάντα εν αλλοτρίω εδάφει, επιδιώκουσα ψευδή αντιπερισπασμόν μη βασιζόμενον επί της εθνικής της Μακεδονίας συστάσεως»: Διβάνη, *Η εδαφική ολοκλήρωση της Ελλάδας*, σελ. 306.

²⁸ Dakin *Ο ελληνικός αγώνας στη Μακεδονία*, σελ. 623-629.

αυτοκρατορίας ανεξαρτήτως θρησκειύματος και εθνικότητας και χορηγώντας γενική αμνηστία σε όσους είχαν εξεγερθεί.²⁹

Τον επόμενο χρόνο, το 1909, εκδηλώθηκε στην Ελλάδα το στρατιωτικό κίνημα στο Γουδί, το οποίο οδήγησε σε σημαντική πολιτική αλλαγή με την έλευση του Ελευθέριου Βενιζέλου στην Αθήνα και τον διορισμό του στη θέση του πρωθυπουργού το 1910. Ο Βενιζέλος προσπάθησε να εκσυγχρονίσει το κράτος με βάση τα πρότυπα των δυτικοευρωπαϊκών φιλελεύθερων κρατών προωθώντας μεταρρυθμιστικά μέτρα στον κρατικό μηχανισμό, στην οικονομία, στη δικαιοσύνη, την εκπαίδευση και γενικά σε όλους τους τομείς της δημόσιας ζωής. Όντας συγχρόνως ένθερμος υποστηρικτής του επεκτατισμού ανέλαβε ο ίδιος τη διοίκηση των δύο πολεμικών υπουργείων, των Στρατιωτικών και των Ναυτικών ούτως ώστε να επιβλέπει προσωπικά το εξοπλιστικό και εκσυγχρονιστικό πρόγραμμα των ενόπλων δυνάμεων, το οποίο έθεσε σε εφαρμογή. Έτσι, με τη συνδρομή μιας γαλλικής στρατιωτικής αποστολής αξιωματικών βελτιώθηκε η αποτελεσματικότητα και η επιχειρησιακή ικανότητα του στρατού, ενώ υπό τις οδηγίες μιας βρετανικής ναυτικής αποστολής αναβαθμίστηκε η εκπαίδευση και η ετοιμότητα του βασιλικού ναυτικού.³⁰ Τα αποτελέσματα της αναδιοργάνωσης της ελληνικής πολεμικής μηχανής δεν άργησαν να φανούν, καθώς στρατός και στόλος συνέβαλαν αποφασιστικά με τη νικηφόρα συμμετοχή τους στους Βαλκανικούς Πολέμους στην υλοποίηση μέρους τουλάχιστον των μεγαλοϊδεατικών σχεδίων.

3.2. Μεγάλη Ιδέα και Ιστορική Συνέχεια

Ποια ήταν όμως η ιδεολογική βάση της Μεγάλης Ιδέας; Πώς μπορούσαν να προσδιοριστούν τα γεωγραφικά όρια του ελληνικού έθνους; Η απάντηση δόθηκε μέσα από τη σύνθεση

²⁹ Όπως χαρακτηριστικά δήλωνε ο Ισμαήλ Εμβέρ πασάς, μια από τις στρατιωτικές ηγετικές μορφές του κινήματος των Νεοτούρκων, τα διάφορα έθνη της βαλκανικής χερσονήσου είχαν πια συμφέρον να μην επιδιώκουν την ανεξαρτησία τους και να παραμείνουν στη δικαιοδοσία της οθωμανικής επικράτειας γιατί: «Δεν υπάρχουν πια Βούλγαροι, Έλληνες, Ρουμάνοι, Εβραίοι, Μουσουλμάνοι. Είμαστε όλοι ίδιοι»: Διβάνη, *Η εδαφική ολοκλήρωση της Ελλάδας*, σελ. 311.

³⁰ Richard Clogg, *Συνοπτική ιστορία της Ελλάδας 1770-2000*, μετ. Λυδία Παπαδάκη & Μαρία Μαυρομμάτη Αθήνα: Κάτοπτρο 2003, σελ. 100-101, Δημήτριος Κατσικώστας, «Από την Ταπείνωση στη Δόξα: Η αναδιοργάνωση του Στρατού από το 1897 έως την έναρξη των Βαλκανικών Πολέμων και ο ρόλος της Γαλλικής Στρατιωτικής Αποστολής», στο ΓΕΣ/ΔΙΣ, *100 χρόνια από τη διεξαγωγή των βαλκανικών πολέμων. Πρακτικά επιστημονικού συνεδρίου Αθήνα, 7-8 Φεβρουαρίου 2013*, Αθήνα: Έκδοση Διευθύνσεως Ιστορίας Στρατού 2013, σελ. 45-64.

ιστορικού αφηγήματος, το οποίο εθνικοποιώντας το παρελθόν στήριξε την αλυτρωτική εξωτερική πολιτική του ελληνικού βασιλείου στα ιστορικά του δίκαια. Η διαδικασία συγγραφής εθνικού αφηγήματος όμως προσέκρουσε εξ αρχής στο πρόβλημα της σύνδεσης των Νεοελλήνων με τους αρχαίους προγόνους τους. Βασικό μέλημα λοιπόν των ιστορικών ήταν να δικαιολογήσουν το μεγάλο χρονικό κενό των χιλίων και πλέον ετών που είχε μεσολαβήσει από την ήττα και την υποταγή των αρχαίων Ελλήνων στη Ρωμαϊκή αυτοκρατορία μέχρι την ανάδυση των Νεοελλήνων ως διακριτής εθνικής ομάδας με πολιτική υπόσταση τον 19^ο αιώνα προκειμένου να «αποκαταστήσουν» τη διαχρονική ενότητα του έθνους. Πολύ περισσότερο μάλιστα που μερικοί Ευρωπαίοι ιστορικοί της εποχής, και πρωτίστως ο Φαλμεράιερ απέρριπταν ως ανύπαρκτη και ανυπόστατη κάθε φυλετική σχέση μεταξύ των αρχαίων και νέων κατοίκων του ελλαδικού χώρου.³¹ Το πρόβλημα επιλύθηκε με την «εθνικοποίηση» του Βυζαντίου, έστω και αρκετά απρόθυμα, καθώς ορισμένοι διακεκριμένοι λόγιοι, μεταξύ των οποίων και ο Αδαμάντιος Κοραΐς, είχαν προσδώσει στο τελευταίο αρνητικό πρόσημο υπό την επίδραση των αρχών του Διαφωτισμού.³²

Πιο συγκεκριμένα η ιστορική ασυνέχεια προέκυψε, όταν οι διανοούμενοι του Νεοελληνικού Διαφωτισμού, στην προσπάθειά τους να καλλιεργήσουν ιστορική συνείδηση και συλλογική ταυτότητα στους ομογενείς τους, υιοθέτησαν και διέδωσαν μέσα από τα κείμενά τους την ιδέα της εθνικής τους προέλευσης από τους αρχαίους Έλληνες.³³ Η προσέγγιση αυτή ήταν αποτέλεσμα αφενός μεν της κριτικής τους στάσης απέναντι στην παραδοσιακή κοσμοθεώρηση, άμεσα συνδεδεμένη με την εκκλησία και τη θρησκευτική πίστη, αφετέρου δε του μεγάλου θαυμασμού των Ευρωπαίων για τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό και το συνακόλουθο έντονο ενδιαφέρον τους για τα επιτεύγματά του.³⁴ Πώς όμως μπορούσε να δικαιολογηθεί η υπερχλιετής χρονική απόσταση που χώριζε τους Νεοέλληνες από τους ένδοξους προπάτορές τους; Μερικοί λόγιοι επικαλέστηκαν τη διαχρονική ενότητα

³¹ Για τις ιδέες του Φαλμεράιερ βλέπε: Έλλη Σκοπετέα, *Φαλμεράιερ. Τεχνάσματα του αντίπαλου δέους*, Αθήνα: Θεμέλιο 1999.

³² Πασχάλης Κιτρομηλίδης, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, Αθήνα: MIET 2000, σελ. 426-427.

³³ Πασχάλης Κιτρομηλίδης, «Η ιδέα του έθνους και της εθνικής κοινότητας στην ελληνική ιστοριογραφία», *Ιστοριογραφία της νεότερης και σύγχρονης Ελλάδας 1833-2002*, τόμος Α', Αθήνα: KNE 2004, σελ. 37.

³⁴ Η ανάδειξη του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού ως κορυφαίου και μοναδικού φαινομένου και η συστηματική επιστημονική ενασχόληση με την κλασική αρχαιότητα οφειλόταν κατά κύριο λόγο στη γερμανική διάνοηση των αρχών του 19^{ου} αιώνα: Ευάγγελος Χρυσός, «Novus incipit orbis», στο Ευάγγελος Χρυσός (επιμ.), *Ένας νέος κόσμος γεννιέται. Η εικόνα του ελληνικού πολιτισμού στη γερμανική επιστήμη κατά τον 19^ο αιώνα*, Αθήνα: Ακρίτας 1996, σελ. 16-17.

της ελληνικής πνευματικής παραγωγής, όπως αυτή εκφραζόταν μέσω της γλώσσας, συμπεριλαμβάνοντας αναγκαστικά και τη βυζαντινή γραμματεία παρά την απαξίωσή τους για το Βυζάντιο, η οποία απέρρεε από την ανάλογη πρόσληψη του τελευταίου από τον ευρωπαϊκό Διαφωτισμό.³⁵ Συγχρόνως όμως, η βυζαντινή κληρονομιά υποτιμήθηκε από τους πιο ριζοσπαστικούς στη σκέψη, θεωρούμενη ως εκφυλισμός του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού που έπρεπε να εκριζωθεί, ενώ από τους πιο μετριοπαθείς κρίθηκε άξια μεν να μελετηθεί, αλλά με τα κριτήρια που υπαγόρευε η φωτισμένη παιδεία.³⁶

Εν τέλει στα μέσα του 19^{ου} αιώνα, μέσω της συμφιλίωσης με τη βυζαντινή κουλτούρα και της «ελληνοποίησής» της, χάρη κυρίως στη συμβολή των Σπυρίδωνα Ζαμπέλιου και Κωνσταντίνου Παπαρρηγόπουλου, επιτεύχθηκε η εθνική συνέχεια, η οποία αποτέλεσε έκτοτε τη βάση της επίσημης εθνικής αφήγησης.³⁷ Εξιστορώντας το ελληνικό παρελθόν ως ένα αδιαίρετο σύνολο, έγιναν εισηγητές της εθνικής σχολής της ιστοριογραφίας, η οποία παρουσίασε το Βυζάντιο ως αξιόλογη εποχή, πηγή άντλησης ηρώων, προτύπων και συμβόλων, όπως ο Βασίλειος Β' Βουλγαροκτόνος, η Αγία Σοφία, ο Κωνσταντίνος Παλαιολόγος κτλ.), ενώ ανέδειξε την ελληνική πολιτισμική ανωτερότητα διαχρονικά, δηλαδή όχι μόνο κατά την αρχαιότητα, αλλά και κατά τον Μεσαίωνα.³⁸

3.3. Αθλητισμός και Μεγάλη Ιδέα

Το ιδεολογικό αφήγημα της Μεγάλης Ιδέας άσκησε άμεση και ισχυρή επίδραση στη διαμόρφωση του αθλητικού και γυμναστικού γίνεσθαι στο ελληνικό βασίλειο ήδη από την ίδρυσή του. Ο θεσμός του αθλητισμού εισήχθη στην Ελλάδα από τη Δυτική Ευρώπη και ειδικότερα από τη Γερμανία, καθώς λόγω της προέλευσης του Όθωνα και της Βαβαροκρατίας υιοθετήθηκε επίσημα αρχικά τουλάχιστον το γερμανικό γυμναστικό πρότυπο. Η ξενόφερτη αυτή συνήθεια νομιμοποιήθηκε ιδεολογικά με την πρόσληψή της ως

³⁵ Για την εικόνα του Βυζαντίου στην Ευρώπη κατά τον 19^ο αιώνα βλέπε ενδεικτικά: Diether Roderich Reinsch, «Η βυζαντινή λόγια γραμματεία στην Γερμανία τον 19^ο αιώνα», στο Ευάγγελος Χρυσός (επιμ.), *Ένας νέος κόσμος γεννιέται. Η εικόνα του ελληνικού πολιτισμού στη γερμανική επιστήμη κατά τον 19^ο αιώνα*, Αθήνα: Ακρίτας 1996, σελ. 107-128.

³⁶ Κιτρομηλίδης, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, σελ. 104 κ.ε.

³⁷ Σκοπετέα, *Το «πρότυπο βασίλειο» και η Μεγάλη Ιδέα*, σελ. 171 κ.ε.

³⁸ Γιάννης Κουμπουρλής, *Οι Ιστοριογραφικές οφειλές των Σπ. Ζαμπέλιου και Κ. Παπαρρηγόπουλου. Η συμβολή Ελλήνων και ξένων λογίων στη διαμόρφωση του τρίσημου σχήματος του ελληνικού ιστορισμού (1782-1846)*, Αθήνα: ΕΙΕ/ΠΕ Τμήμα Νεοελληνικών Ερευνών 2012, σελ. 525 κ.ε.

συνέχειας της αγωνιστικής και γυμναστικής παράδοσης των αρχαίων Ελλήνων, κορυφαία εκδήλωση της οποίας υπήρξαν οι Ολυμπιακοί αγώνες. Πριν υιοθετηθεί όμως η αθλητική ιδέα, η γυμναστική θεωρούνταν ως ένα είδος επίδειξης σωματικών ικανοτήτων προς τέρψη του κοινού. Έτσι είχε αναπτυχθεί ο λεγόμενος «σωματικός πολιτισμός της ελληνικής υπαίθρου», ο οποίος παρότι απαξιωμένος από την πλειονότητα των διανοούμενων και χωρίς να έχει πρακτική ανταπόκριση λόγω της χαρακτηριστικής ραθυμίας της μεσαίας κυρίως τάξης, ασκούσε ιδιαίτερη έλξη κυρίως στα λαϊκά στρώματα και έβρισκε έκφραση σε όλα τα θρησκευτικά πανηγύρια, με διοργάνωση αυτοσχέδιων αγώνων και επιδείξεων από διάφορους πλανόδιους, αυτόκλητους υπεράνθρωπους ήρωες.³⁹

Στο δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα η προοδευτική άνοδος της αστικής τάξης και η αστυφιλία συνδυάστηκαν με το νεωτερικό φαινόμενο της εξάπλωσης των σπορ, όπως αυτά διαμορφώνονταν μέσα από την αγγλική κουλτούρα και διαδίδονταν με γοργούς ρυθμούς στον δυτικοευρωπαϊκό κόσμο, με εξαίρεση τη Γερμανία που έμεινε για μεγάλο χρονικό διάστημα προσκολλημένη στη γυμναστική της παράδοση. Μεγάλο πλεονέκτημα αυτής της διάδοσης ήταν η προβολή της σωματικής άσκησης ως μιας ψυχαγωγικής δραστηριότητας για τον ελεύθερο χρόνο των αστικών πληθυσμών. Βέβαια στην Ελλάδα η κίνηση αυτή απέκτησε ιδιαίτερη απήχηση καθώς συνδέθηκε άμεσα με την κλασική αθλητική παράδοση και τη συζήτηση γύρω από την αναβίωση των Ολυμπιακών αγώνων, η οποία θα υπογράμμιζε και θα αναδείκνυε την εθνική συνέχεια.⁴⁰

Οι πρώτες οργανωμένες προσπάθειες για την καλλιέργεια του αθλητισμού γενικότερα και ειδικότερα των σπορ έγιναν στη δεκαετία του 1870 σε συνδυασμό με την ίδρυση των πρώτων οργανωμένων σωματείων, όπως για παράδειγμα οι τρεις σύλλογοι σκοποβολής, στην Κέρκυρα, την Αθήνα και την Πάτρα, και οι τρεις γυμναστικοί σύλλογοι στην Αλεξάνδρεια, την Κωνσταντινούπολη και την Αθήνα, όπου το 1873 συστάθηκε και κλειστή λέσχη ξιφασκίας. Οφείλουμε βέβαια να επισημάνουμε ότι η απόκτηση δεξιοτήτων στη σκοποβολή, την ξιφασκία και την ιππασία εξυπηρετούσαν παράλληλα και καθαρά

³⁹ Αλέκος Καποδίστριας, ««Πρόχειροι πατριώται». Ο σωματικός πολιτισμός της γυμναστικής και των αγώνων στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα», *Δοκίμες*, 11-12 (Ανοιξη 2003), σελ. 269-278.

⁴⁰ Χριστίνα Κουλούρη, «Η ώρα του σώματος. Αθλητισμός, Άσκηση και Ψυχαγωγία στο Ελληνικό Κράτος (1870-1922)» στα Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου, *Οι χρόνοι της ιστορίας. Για μια ιστορία της παιδικής ηλικίας και της νεότητας*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια 1998, σελ. 273-275.

«μilitarιστικούς» σκοπούς, άρα και μελλοντικές εθνικές σκοπιμότητες πέρα από τα παιδαγωγικά, ψυχαγωγικά, αλλά και ιατρικά κίνητρα.⁴¹

Από τη δεκαετία του 1890 άρχισε να αναγνωρίζεται όλο και περισσότερο η ψυχαγωγική διάσταση της άσκησης και του αθλητισμού. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να εμφανίζεται στα καταστατικά ίδρυσης των αθλητικών σωματείων η διασκέδαση και η ψυχαγωγία των μελών τους ως ένας από τους επιδιωκόμενους στόχους τους. Στην καμπή του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα διαδόθηκαν πολλά νεωτερικά σπορ, όπως η κωπηλασία, το τένις, το ποδήλατο και το ποδόσφαιρο, τα οποία ήταν ιδιαίτερα θελκτικά επειδή έδιναν την ευκαιρία στους αθλητές να διακριθούν και να βραβευτούν. Επιπλέον ο έντονα ψυχαγωγικός τους χαρακτήρας προσέλκυε θεατές με αποτέλεσμα να αποκτήσουν γρήγορα δημοφιλία. Μάλιστα η επικράτηση της λεγόμενης «συνήθειας της διασκέδασης» μεταξύ των νέων κατά το χρονικό διάστημα 1900-1922 οδήγησε σε παρακμή των γυμναστικών συλλόγων και του κλασικού αθλητισμού προς όφελος των σπορ.⁴²

Το ενδιαφέρον για τον αθλητισμό εκφράστηκε και με την έκδοση των πρώτων αθλητικών περιοδικών, αρχής γενομένης από το βραχύβιο «Βέλος», του οποίου το ένα και μοναδικό τεύχος είδε το φως της δημοσιότητας το 1894. Ακολούθησε η «Ποδηλατική και Αθλητική Επιθεώρηση της Ανατολής» από τα τέλη του 1898 μέχρι το 1901, η οποία ήταν το επίσημο όργανο του Ποδηλατικού Συλλόγου Αθηνών και όφειλε την κυκλοφορία της στην πρωτοβουλία του Προέδρου του Μιλτιάδη Νεγραπόντη.⁴³

Κατ' αυτόν τον τρόπο από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα η διοργάνωση αθλητικών αγώνων αποκτά κανονικότητα και συγκεκριμένο νομικό πλαίσιο με διατύπωση λεπτομερών κανόνων και σαφή καθορισμό συγκεκριμένων προϋποθέσεων και προδιαγραφών διεξαγωγής τους. Σ' αυτό το πλαίσιο αρχίζει και ο ανταγωνισμός των επιδόσεων μεταξύ των αθλητών, καθώς και ο υπολογισμός των ρεκόρ, εν ολίγοις αναπτύσσεται ο πρωταθλητισμός. Όμως οι πολιτικές ανακατατάξεις και η πολεμική αναταραχή της δεκαετίας 1912-1922 συνέβαλαν στην πρόσκαιρη υποβάθμιση του ψυχαγωγικού

⁴¹ Χριστίνα Κουλούρη, *Αθλητισμός και Όψεις της Αστικής Κοινωνικότητας. Γυμναστικά και Αθλητικά σωματεία 1870-1922*, Αθήνα: Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας – Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών Ε.Ι.Ε. 1997, σελ. 99-101.

⁴² Κουλούρη, «Η ώρα του σώματος...», σελ. 277-280.

⁴³ Κουλούρη, *Αθλητισμός και Όψεις της Αστικής Κοινωνικότητας*, σελ. 117 & 368.

χαρακτήρα των αθλητικών σωματείων ευνοώντας την προώθηση του παιδαγωγικού, καθώς και του στρατιωτικού τους ρόλου.⁴⁴

Καθοριστικό ρόλο στην ανάδειξη της σημασίας του αθλητισμού και στην περαιτέρω εδραίωσή του στην ελληνική κοινωνία έπαιξε η πραγματοποίηση των πρώτων Ολυμπιακών αγώνων της νεότερης εποχής στην Αθήνα το 1896 παρά τις σοβαρές δυσχέρειες. Συγκεκριμένα μόλις τρία χρόνια πριν το ελληνικό κράτος είχε πτωχεύσει οικονομικά και βίωνε μια έντονη πολιτική κρίση. Αυτός άλλωστε ήταν και ο λόγος που οδήγησε αρχικά την κυβέρνηση του Χαρίλαου Τρικούπη να απορρίψει το αίτημα για την ανάληψη των αγώνων στα τέλη του 1894, απόφαση που δέχτηκε τα έντονα πυρά της αντιπολίτευσης. Παρά την πρωθυπουργική άρνηση η βασιλική οικογένεια και ιδίως ο διάδοχος Κωνσταντίνος υποστήριξαν εξ αρχής με ιδιαίτερη θέρμη, αλλά και έμπρακτα την ιδέα της διοργάνωσής τους. Εν τέλει την πρόταση να διεξαχθούν στην Αθήνα οι Ολυμπιακοί αγώνες αποδέχτηκε ο υποστηρικτής της Θεόδωρος Δηλιγιάννης, αφού ανέλαβε την πρωθυπουργία τον Ιανουάριο του 1895.⁴⁵ Η κατά γενική ομολογία επιτυχής διοργάνωση της διεθνούς αυτής αθλητικής εκδήλωσης ενίσχυσε την εθνική αυτοπεποίθηση και τόνωσε το μεγαλοϊδεατικό όραμα, ενώ παράλληλα «*Η ίδια η αναβίωση των αγώνων θεωρήθηκε ως απόδειξη συνέχειας από την αρχαιότητα και εθνικής αναγέννησης*».⁴⁶

3.4. Αθλητισμός και Εκπαίδευση

Από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα, η σταδιακή άνοδος της αστικής τάξης στην ελληνική κοινωνία συνδέεται με την ανάπτυξη της γυμναστικής αλλά και του αθλητισμού πάνω στην πολιτισμική κληρονομιά της αρχαιότητας και ειδικότερα των Ολυμπιακών Αγώνων, οι οποίοι είχαν διαδραματίσει σημαντικότατο ιδεολογικό ρόλο στη διαμόρφωση της εθνικής ταυτότητας του Νεοέλληνα.⁴⁷ Όσον αφορά την εκπαιδευτική πραγματικότητα τώρα η

⁴⁴ Κουλούρη, «Η ώρα του σώματος...», σελ. 285-286.

⁴⁵ Χριστίνα Κουλούρη, «Η ώρα της αναβίωσης και η τέλεση των σύγχρονων Ολυμπιακών Αγώνων στην Αθήνα», στο Α. Σολωμού-Πατρικίου και Ι. Βογιατζή (επιμ.), *Η Αθήνα στα τέλη του 19ου αιώνα και οι Πρώτοι Διεθνείς Ολυμπιακοί Αγώνες*, Αθήνα: Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδος 2004, σελ. 52-56.

⁴⁶ Χριστίνα Κουλούρη, «Η ιστορία του ελληνικού αθλητισμού: Σπορ, φυσική αγωγή και Ολυμπιακοί αγώνες» στο συλλογικό τόμο Γ. Ζαϊμάκης & Ε. Φουρναράκη (επιμ.), *Κοινωνία και αθλητισμός στην Ελλάδα. Κοινωνιολογικές και ιστορικές προσεγγίσεις*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια 2015, σελ. 61.

⁴⁷ Αθανάσιος Τσούμας, *Η γυμναστική στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση: από τις σωμασκήριες στη σωματική αγωγή (1834-1936)*. Πάτρα: Opportuna 2016, σελ. 185-187.

σωματική άσκηση θα εισαχθεί στην εκπαίδευση αρχικά ενταγμένη μέσα στις σωμασκίες και στη συνέχεια της γυμναστικής νομιμοποιώντας τη θέση της δίπλα στα υπόλοιπα διδακτικά αντικείμενα για λόγους παιδαγωγικούς, υγιεινής και ιατρικούς.⁴⁸

Συγκεκριμένα η διδασκαλία της γυμναστικής εισήχθη στα δημοτικά σχολεία με Βασιλικό Διάταγμα τον Φεβρουάριο του 1834, χρονιά κατά την οποία ιδρύθηκε στο Ναύπλιο για πρώτη φορά γυμναστήριο. Ένα άλλο Βασιλικό Διάταγμα του 1836 όριζε ότι στα σχολεία της Μέσης εκπαίδευσης οι μαθητές σε συγκεκριμένες ώρες θα έκαναν διάφορες γυμναστικές και άλλες ασκήσεις υπό την επίβλεψη των δασκάλων τους.⁴⁹ Τον Δεκέμβριο του 1862 νομοθετήθηκε η διδασκαλία της γυμναστικής στα γυμνάσια από υπαξιωματικούς και στρατιώτες της πυροσβεστικής, ενώ το 1871 θεσμοθετήθηκε η εκπαίδευση των μαθητών των γυμνασίων και των Ελληνικών σχολείων με ηλικία άνω των δεκατεσσάρων ετών στις στρατιωτικές ασκήσεις με την καθοδήγηση ανθυπασπιστών του στρατού. Το 1877 η πρακτική αυτή σταμάτησε να εφαρμόζεται, διότι ο στρατός αδυνατούσε να στείλει το απαραίτητο προσωπικό, για να επανέλθει το 1883 με τον νόμο ΑΡΙΘ', και να καταργηθεί οριστικά το 1893.⁵⁰

Ο Νόμος ΑΡΙΘ' «Περί εισαγωγής των στρατιωτικών ασκήσεων εις τα γυμνάσια και Ελληνικά Σχολεία» μεταξύ άλλων πρόβλεπε την υποχρεωτικότητα του μαθήματος των στρατιωτικών ασκήσεων στα γυμνάσια με τη δυνατότητα να επεκταθεί και στην Γ' τάξη των Ελληνικών σχολείων. Μάλιστα το μάθημα θα ήταν βαθμολογούμενο με την τελική βαθμολογία να διαμορφώνεται από το μέσο όρο δύο επιμέρους αξιολογήσεων, εκ των οποίων η μία αφορούσε τη δεξιότητα και την επίδοση κατά τη διάρκεια των στρατιωτικών ασκήσεων, ενώ η άλλη την επιδείξασα πειθαρχική διαγωγή. Από τη στρατιωτική εκπαίδευση θα απαλλάσσονταν μόνο όσοι μαθητές κρίνονταν ανίκανοι με γνωμάτευση ειδικής επιτροπής. Κατά την εκτέλεση των ασκήσεων οι μαθητές υποχρεούνταν να φορούν ομοιόμορφο χιτώνιο και πηλίκιο, το οποίο οι άποροι θα προμηθεύονταν με έξοδα του δημοσίου. Ο υπεύθυνος ανθυπασπιστής θα έβαζε τις απουσίες και θα ενημέρωνε τον γυμνασιάρχη σχετικά με τους απόντες, αλλά και με όσους υπέκυπταν σε πειθαρχικά παραπτώματα, ώστε ο δεύτερος να επιβάλλει τις προβλεπόμενες ποινές. Οι μαθητές θα εποπτευόνταν από τις ανώτερες στρατιωτικές αρχές ως προς την πρόοδό τους, ενώ θα τους

⁴⁸ Κουλούρη, *Αθλητισμός και Όψεις της Αστικής Κοινωνικότητας*, σελ. 47.

⁴⁹ Κουλούρη, *Αθλητισμός και Όψεις της Αστικής Κοινωνικότητας*, σελ. 48.

⁵⁰ Κουλούρη, *Αθλητισμός και Όψεις της Αστικής Κοινωνικότητας*, σελ. 53-56.

απονέμονταν και διακριτικοί βαθμοί. Τέλος, με βασιλικό διάταγμα θα καθορίζονταν μια σειρά από διαδικαστικά ζητήματα όπως οι ημέρες, οι ώρες και ο τόπος των ασκήσεων, η χρήση των όπλων κατά τη διάρκειά τους κ.ά.⁵¹

Ο παραπάνω νόμος ήταν ασφαλώς προϊόν της αντίληψης ότι η γυμναστική, εκτός από τη συμβολή της στη διασφάλιση της δημόσιας υγείας, μέσω της ενδυνάμωσης του σώματος και της εμπέδωσης της πειθαρχίας όφειλε να ανταποκριθεί στη διαμόρφωση του πρότυπου άνδρας-πολίτης-στρατιώτη ο οποίος θα λειτουργούσε ως φορέας κοινωνικής προόδου, ενώ συγχρόνως θα αναδεικνυόταν σε βασικό συντελεστή της πραγμάτωσης των εθνικών επιδιώξεων. Είναι προφανές ότι η γυμναστική εντασσόταν στους θεσμούς που υποστήριζαν την υλοποίηση του εθνικού προγράμματος σε μια κοινωνία η οποία εμφορούνταν από το ιδεώδες της Μεγάλης Ιδέας. Οι πολιτικές δυνάμεις που επέβαλλαν την εισαγωγή στη Μέση εκπαίδευση του συνδυασμού γυμναστικής και στρατιωτικών ασκήσεων ήταν ακριβώς αυτές που πρωτοστατούσαν στις πρωτοβουλίες για την υλοποίηση των αλυτρωτικών επιδιώξεων.⁵²

Ειδικότερα, στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, οι πολιτικοί συσχετισμοί ήταν τέτοιοι ώστε οι αστικές κοινωνικές δυνάμεις που στήριζαν την παραγωγική ανάπτυξη της χώρας είχαν τεθεί προσωρινά στο περιθώριο, ενώ κυριαρχούσαν οι πολιτικές ελίτ που προσέβλεπαν στην εθνική ανόρθωση μέσω της εθνικής επέκτασης. Αυτή η τάση υπήρχε ήδη από την εποχή του Όθωνα, για τον οποίο, όπως και για πολλούς από τους υπηκόους του ο εκσυγχρονισμός και η κοινωνικοοικονομική ανάταξη περνούσαν σε δεύτερη μοίρα, με πρώτηιστη προτεραιότητα την εκπλήρωση των αλυτρωτικών οραμάτων, καθώς υπήρχε διάχυτη η πεποίθηση ότι αυτή θα επέλυε αυτομάτως όλα τα παραπάνω προβλήματα, οδηγώντας το έθνος στην ευημερία.⁵³ Μέσα σε ένα τέτοιο ιδεολογικό περιβάλλον η εκπαίδευση, παρότι αστικός θεσμός, δεν μπορούσε να λειτουργήσει ελεύθερα και είχε μετατραπεί σε μια μορφή στρατιωτικού προθάλαμου, επηρεάζοντας αυτονόητα και τους προσανατολισμούς της γυμναστικής καθόλη τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα.⁵⁴

⁵¹ Νόμος ΑΡΙΘ'. «Περί εισαγωγής των στρατιωτικών ασκήσεων εις τα γυμνάσια και Ελληνικά Σχολεία». Αθήνα: ΦΕΚ 139, 31 Μαρτίου 1883.

⁵² Καποδίστριας, ««Πρόχειροι πατριώται», σελ. 269-279.

⁵³ Διβάνη, *Η εδαφική ολοκλήρωση της Ελλάδας (1830-1947)*, σελ. 145-146.

⁵⁴ Καποδίστριας, ««Πρόχειροι πατριώται», σελ. 288.

Το 1899, μέσα σε κλίμα κοινωνικής αναταραχής, η οποία αντανακλώνταν στις έντονες πολιτικές συγκρούσεις και στη γενικότερη πολιτική αστάθεια, ο Υπουργός «επί των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως» Αθανάσιος Ευταξίας κατέθεσε προς ψήφιση μια σειρά από νομοσχέδια που αποσκοπούσαν στη μεταρρύθμιση του εκπαιδευτικού συστήματος, η οποία ήταν κοινώς αποδεκτό ότι είχε καταστεί αναγκαιότητα.⁵⁵ Τα νομοσχέδια αυτά εξέφραζαν μέσω της κρατικής πολιτικής τη συνολική αντίληψη της αστικής τάξης για την παιδεία και τις δυνατότητές της. Ο σχολικός θεσμός έπρεπε να προετοιμάζει τους μαθητές ώστε να γίνουν χρηστοί πολίτες, εντασσόμενοι στην ελληνική κοινωνία τόσο επαγγελματικά όσο και ιδεολογικά, μεταδίδοντας, αφενός μεν πρακτικές γνώσεις αφετέρου δε τις αρχές λειτουργίας του αστικού κράτους.⁵⁶ Όμως τα νομοσχέδια αυτά καταψηφίστηκαν στη Βουλή, εκτός από δύο, το «Περί Γυμναστικής» και το «Περί Αρχαιοτήτων», οδηγώντας τον Ευταξία στην παραίτηση.⁵⁷

Το νομοσχέδιο «Περί γυμναστικής και γυμναστικών και αθλητικών αγώνων» αποτέλεσε τον νόμο ΒΧΚΑ'. Στο εισηγητικό υπόμνημα που υπέβαλε ο Ευταξίας στον βασιλιά για να τεκμηριώσει της ανάγκης εφαρμογής του, γίνεται φανερός ο σημαντικός εθνικός και παιδαγωγικός ρόλος της γυμναστικής για την «εθνική ανόρθωση» και τον αστικό εκσυγχρονισμό της Ελλάδας.⁵⁸ Ο Ευταξίας τόνιζε καταρχήν την άρρηκτη σύνδεση των Νεοελλήνων με την αρχαιότητα και ειδικότερα με την αρχαία Αθήνα, η οποία αποτελούσε: «Πρότυπον παιδείας διὰ τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς θεωρεῖται ὀρθῶς καὶ δικαίως ἢ τῶν πάλαι Ἀθηναίων, δι' ἧς οὗτοι μεγαλουργήσαντες ἐκίνησαν καὶ κινούσιν ἔτι καὶ νῦν τὸν θαυμασμόν τῆς ἀνθρωπότητος». Πρόσθετε μάλιστα ότι η γυμναστική μαζί με τη μουσική είχαν σημαντικότατο ρόλο στη διάπλαση του χρηστού πολίτη καθώς «Ἡ Γυμναστική ἐμφανίζεται ἐν αὐτῇ ὡς στοιχεῖον, ἔχον ἴσην καθ' ὅλα ἀξίαν πρὸς τὸ ἕτερον αὐτῆς στοιχεῖον, τὴν Μουσικὴν· δι' ἀμφοτέρων δὲ τούτων, ἐξ ἴσου θεραπευομένων, ἡ Ἀθηναϊκὴ πολιτεία ἐξήτει ν' ἀναδείξῃ τοὺς πολίτας αὐτῆς καλοὺς καὶ ἀγαθοὺς, καὶ κατῳρθοὺς τοῦτο».⁵⁹

⁵⁵ Θεοφάνης Χατζηστεφανίδης, *Ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης 1821-1986*, Αθήνα: Παπαδήμας 1986, σελ. 255-256.

⁵⁶ Άννα Φραγκουδάκη, *Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και φιλελεύθεροι διανοούμενοι*, Αθήνα: Κέδρος 1977, σελ. 22-55.

⁵⁷ Χρήστος Κάτσικας & Κώστας Θεριανός *Ιστορία της Νεοελληνικής εκπαίδευσης: Από την ίδρυση του νεοελληνικού κράτους μέχρι το 2004*, Αθήνα: Σαββάλας 2004, σελ. 85-86.

⁵⁸ Εισηγητική Έκθεση του Νόμου ΒΧΚΑ' «Περί γυμναστικής και γυμναστικών και αθλητικών αγώνων» (ΦΕΚ τεύχος Α' 141/12.07.1899).

⁵⁹ Εισηγητική Έκθεση του Νόμου ΒΧΚΑ' «Περί γυμναστικής...», σελ. 939.

Σύμφωνα πάντα με το υπόμνημα, την ανάγκη για τη θεσμοθέτηση και τη καθιέρωση της διδασκαλίας της γυμναστικής σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης στήριζαν η ιατρική επιστήμη και η σχολική υγιεινή, καθώς η μονομερής καλλιέργεια του πνεύματος και η συνεχής καθιστική εργασία στο σχολείο ήταν «...ὅλως ἀσύμφωνον καὶ ἀντίθετον πρὸς τὴν φύσιν τῶν παιδῶν». Ακολουθούσαν παραδείγματα από την ένταξη της γυμναστικής στα εκπαιδευτικά συστήματα των θεωρούμενων προηγμένων ευρωπαϊκών κοινωνιών όπως η Γερμανία, η Γαλλία κ.ά. όπου μάλιστα: «Ἡ μέριμνα αὕτη τῶν πεπολιτισμένων χωρῶν ὑπὲρ τῶν σωματικῶν ἀσκήσεων δὲν περιορίσθη ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ σχολείου, καὶ τοι ἡ περὶ τῶν ἐν αὐτῷ παιδευομένων μέριμνα εἶνε ὁμολογουμένως ἡ σπουδαιοτάτη, ἀλλ' ἐξετάθη καὶ ἐκτὸς τοῦ σχολείου».⁶⁰

Το υπόμνημα επεσήμαινε επίσης ότι η σωματική άσκηση ήταν απαραίτητη στους αγωνιστές της Επανάστασης «...καθ' ὃν οἱ μαχηταὶ ἐν ταῖς ὥραις τῆς ἀνέσεως, ἐγυμνάζοντο εἰς ἀσκήσεις χρησίμους εἰς τὸ ἔργον αὐτῶν». Παρόλ' αυτά από τα πρώτα σχολικά προγράμματα του ελεύθερου Ελληνικού Βασιλείου απουσίαζε η γυμναστική και «Μόλις ἀπὸ τοῦ ἔτους 1878, ἀπὸ τῆς ἀνασυστάσεως δηλαδὴ τοῦ ἐν Ἀθήναις Διδασκαλείου, ἤρξατο διδασκομένη ἡ Γυμναστικὴ ἐν τοῖς Δημοτικοῖς Σχολείοις ὑπὸ τῶν νέων δημοδιδασκάλων, τῶν καταρτιζομένων ὡπωςδῆποτε ἐν αὐτῇ». Στη συνέχεια έκανε μια σύντομη παρουσίαση των προηγούμενων σχετικών νόμων ενώ έδινε έμφαση στη σύνδεση της γυμναστικής με τις στρατιωτικές ασκήσεις εντός του σχολείου. Ακολουθῶς υποστήριζε ότι το πλῆθος των νόμων και οι παλινωδίες σε ζητήματα σχετικά με τη διδασκαλία της γυμναστικής και την εκπαίδευση-κατάρτιση των γυμναστῶν υπέκρυπταν τις κοινωνικές συγκρούσεις και τον αγώνα της αστικής τάξης να καθιερώσει τον αστικό της πολιτισμό.⁶¹ Βέβαια οι Ολυμπιακοί Αγῶνες της Αθήνας το 1896 έδωσαν μια σημαντικότερη ώθηση στη σωματική άσκηση γενικότερα και στη συνακόλουθη δημιουργία πολυάριθμων γυμναστικών συλλόγων ειδικότερα. Ο Ευταξίας υπογράμμιζε επίσης ότι ο ατυχής πόλεμος του 1897 κατέδειξε «...τὴν ἀνάγκην τῶν σωματικῶν ἀσκήσεων καὶ διὰ τὸν λαὸν καὶ διὰ τὴν μαθητιῶσαν νεολαίαν καὶ οὕτω ν' ἀνυψῶσιν ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ Ἕθνους τὴν ἀξίαν καὶ σπουδαιότητα αὐτῶν...». Για όλους τους παραπάνω λόγους ο εν λόγω ψηφισθείς νόμος ανταποκρινόταν στην ανάγκη εισαγωγής της γυμναστικής ως υποχρεωτικού μαθήματος στα σχολεία της Δημοτικής και Μέσης Εκπαίδευσης, αλλά και στους φοιτητές του Πανεπιστημίου,

⁶⁰ Εισηγητική Έκθεση του Νόμου ΒΧΚΑ' «Περὶ γυμναστικῆς...», σελ. 939-940.

⁶¹ Εισηγητική Έκθεση του Νόμου ΒΧΚΑ' «Περὶ γυμναστικῆς...», σελ. 940-941.

κατέληγε. Εξάλλου εκτός από τις άλλες αθλητικές ασκήσεις εισάγονταν κατά περίπτωση και ανάλογα με την ηλικία, η οπλομαχητική και η σκοποβολή, ενώ καθιερώνονταν η διεξαγωγή αθλητικών αγώνων και υπήρχε μέριμνα για την καλύτερη μόρφωση και κατάρτιση των γυμναστών.⁶²

Σε μια κοινωνία όπου κυριαρχούσαν η ένταση και οι συγκρούσεις, ο νόμος ΒΧΚΑ' έτυχε τόσο θετικής όσο και αρνητικής κριτικής. Επιδοκιμαστικό ήταν ένα ανώνυμο άρθρο της εφημερίδας Αγών (1900), το οποίο απέδιδε τα εύσημα στον Ευταξία. Συγκεκριμένα ο συντάκτης του σε ανταπόκρισή του από τις εξετάσεις γυμναστικής των μαθητών του Λυκείου υπογράμμιζε ότι όλη την προηγούμενη εβδομάδα η μαθητιώσα νεολαία της Ελλάδας «...τῶν δημοτικῶν, τῶν ἑλληνικῶν, τῶν γυμνασίων, ιδιωτικῶν τε καὶ δημοσίων ἡθροίζοντο εἰς τὰ γυμναστήρια, ὅπως δώσωσιν ἐξετάσεις εἰς τὸ μάθημα, ὅπερ τονῶνον τὸ σῶμα ἀνδρίζει τὴν ψυχὴν ὅπερ ἐδωκεν εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα τὸ κάλλος, τὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν ἀπαράμιλλον τοῦ πνεύματος ῥώμην...». Ἐτσι, εκτιμούσε ότι η καθιέρωση του υποχρεωτικού μαθήματος της γυμναστικής στην ελληνική εκπαίδευση θα επέφερε «...τὰ ὠφελήματα τὰ ἀνυπολόγιστα, ἀτινα ἀπεκδέχεται τὸ ἔθνος ἐκ τῆς γυμναστικῆς». Μάλιστα εντύπωση του προξένησαν με το στιβαρό και εύπλαστο παράστημά τους, οι 120 μαθητές του Διδασκαλείου της Αθήνας, καταγόμενοι όχι μόνο από περιοχές του ελληνικού κράτους, αλλά και από «αλύτρωτες», για τους οποίους εξέφραζε την προσδοκία ότι αποφοιτώντας «Ἐκαστος τῶν τροφίμων τούτων θὰ ἀποτελέσῃ πυρῆνα ἐν ταῖς χώραις ἐκεῖναις ἐθνικῆς ἀναβιώσεως».⁶³

Αντίθετα επικριτικό για την εισαγωγή του νεωτερικού συστήματος της γυμναστικής στην εκπαίδευση ήταν το χρονογράφημα του Ιωάννη Κονδυλάκη στην εφημερίδα Εμπρός το 1907, το οποίο υπέγραφε με το ψευδώνυμο Διαβάτης. Ο Κονδυλάκης έγραφε με πολύ απαξιωτικό τόνο για τη σουηδική γυμναστική χαρακτηρίζοντάς την μεταξύ άλλων «Σκανδιναυική ἀγυρτεία» η οποία είναι «...κατάλληλος μόνον διὰ νὰ δημιουργῇ νευρόσπαστα ἀθλητὰς καὶ ἀκροβάτας τοῦ ἵπποδρομίου καὶ ἐν γένει σαλτιμπαγκους».⁶⁴ Ο συντάκτης έκανε επίσης λόγο, για τα λεγόμενα «Γυμναστικά» δηλαδή τα βίαια επεισόδια που προκλήθηκαν από την αντίδραση των φοιτητών σε μια νέα νομοθετική διάταξη που

⁶² Εισηγητική Έκθεση του Νόμου ΒΧΚΑ' «Περὶ γυμναστικῆς...», σελ. 941-942.

⁶³ «Η ΓΥΜΝΑΣΤΙΚΗ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ: Ἡ ἐπιστράτευσις τῆς ἑλληνίδος νεότητος», Εφημερίδα Αγών, Εν Αθήναις, 7 Απριλίου 1900, σελ. 2-3.

⁶⁴ Ιωάννης Κονδυλάκης [Διαβάτης], «Η Σουηδική», Εφημερίδα Εμπρός, Εν Αθήναις, 22 Νοεμβρίου 1907, σελ. 1.

πρόβλεπε ως απαραίτητη προϋπόθεση για τη συμμετοχή τους στις εξετάσεις της γυμναστικής την υποχρεωτική παρακολούθηση μαθημάτων στο Ακαδημαϊκό Γυμναστήριο, αντίδραση η οποία προκάλεσε την επέμβαση της αστυνομίας.⁶⁵ Ο Κονδυλάκης όχι μόνο δικαιολογούσε τους φοιτητές, αλλά ισχυριζόταν ότι δεν υπήρχε ανάγκη κανενός είδους γυμναστική διότι «...τὶ τὰ θέλομεν οἱ Ἕλληνες τὰ ὥραῖα καὶ ἄρμονικὰ σώματα. Ἡμεῖς πρέπει νὰ γείνωμεν πολεμισταὶ, ὁ δὲ πολεμιστῆς δὲν ἔχει ἀνάγκην ὠραιότητος σωματικῆς. Ἐξ ἐναντίας ὅσον ἀσχημότερος τόσον φοβερώτερος φαίνεται». Ὅσο για το Παναθηναϊκό Στάδιο θα μπορούσε να χρησιμεύσει στο να παρακολουθούμε τους ξένους να αγωνίζονται για να τους κοροϊδεύουμε, κατέληγε με ειρωνικό τόνο.⁶⁶

Παρατηρούμε λοιπόν ότι ακόμη και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα εκφέρονται στον δημόσιο λόγο παραδοσιακές αντιλήψεις που αντιστέκονταν στην επικράτηση του νεωτερικού αθλητικού ιδεώδους και αρνούνταν να αναγνωρίσουν τη συμβολή της σωματικής άσκησης στο ευ ζην. Ακριβώς η εξάλειψη αυτής της οπισθοδρομικής τάσης ήταν ένας από τους στόχους της έκδοσης του περιοδικού «Η Νίκη», το οποίο αποτελεί αντικείμενο της μελέτης μας.

3.5. Συνοψίζοντας

Η ελληνική κοινωνία του 19^{ου} αιώνα με προεξάρχουσα την αστική ελίτ εντάσσει σταδιακά τη γυμναστική και τον αθλητισμό στις ενασχολήσεις της νοηματοδοτώντας τα με διαφορετικές, αλλά εν τέλει συγκλίνουσες και αλληλένδετες σημασίες και ως εκ τούτου αποδίδοντας σ' αυτά πολλαπλές λειτουργίες. Ενστερνίζεται καταρχήν τις νέες επιστημονικές θεωρίες ότι η εκγύμναση του σώματος, αλλά και οι ποικίλες αθλητικές δραστηριότητες συνεισφέρουν καθοριστικά στη διατήρηση της υγείας και της ευεξίας και στην ενίσχυση του οργανισμού έναντι των ασθενειών. Συγχρόνως αναγνωρίζει ότι η άθληση είναι ένας τρόπος ψυχικής και πνευματικής ευχαρίστησης, αλλά και ευγενούς ανταγωνισμού για τους ασκούμενους, ενώ η παρακολούθηση των αθλημάτων είναι ένα ενδιαφέρον θέαμα για το κοινό.

⁶⁵ Κουλούρη, *Αθλητισμός και Όψεις της Αστικής Κοινωνικότητας*, σελ. 75.

⁶⁶ Κονδυλάκης [Διαβάτης], «Η Σουηδική», σελ. 1.

Παράλληλα όμως ο αθλητισμός, και κυρίως η γυμναστική, η σκοποβολή και η ξιφασκία, αποκτούν έναν επιπρόσθετο στρατιωτικό χαρακτήρα, ο οποίος προϊόντος του χρόνου προωθείται όλο και περισσότερο από τους κυβερνώντες πρωτίστως μέσω της εκπαίδευσης. Ενώ το ελληνικό βασίλειο οργανώνει και εξοπλίζει το στράτευμά του προετοιμαζόμενο να υλοποιήσει το αλυτρωτικό του πρόγραμμα μέσω δυναμικής ενέργειας, γίνεται αντιληπτό ότι η φυσική κατάσταση και η πολεμική ικανότητα των ήδη στρατευμένων, αλλά και γενικότερα των νέων, εν δυνάμει στρατιωτών, μπορούν να βελτιωθούν με την εκγύμναση, αλλά και με την εξάσκηση στη σκοποβολή και σε ανάλογα αθλήματα. Έτσι ο αθλητισμός εργαλειοποιείται για να εξυπηρετήσει τους εθνικούς στόχους: τίθεται στην υπηρεσία του έθνους και της Μεγάλης του Ιδέας καλούμενος να συνεισφέρει στην εκπλήρωση των αλυτρωτικών του σχεδίων.

Παρά τη νεωτερική του διάσταση, ο αθλητισμός προσλαμβάνεται από την ελληνική κοινωνία ως αναβίωση του αρχαιοελληνικού αθλητικού ιδεώδους που είχε εκφραστεί μέσω τοπικής, αλλά και πανελλήνιας εμβέλειας αθλητικών εκδηλώσεων. Με τον τρόπο αυτό στοιχειοθετείται μια εκδοχή απευθείας ιστορικής συνέχειας με την αρχαιότητα, η οποία παρακάμπτει το Βυζάντιο και το χριστιανικό του πνεύμα παρεκκλίνοντας από το υπό σύνταξη επίσημο εθνικό αφήγημα που το ενσωματώνει ως συνδετικό κρίκο. Η διαπίστωση αυτή μας παραπέμπει στη σχολή σκέψης των οπαδών του Νεοελληνικού Διαφωτισμού, η οποία, όπως προαναφέρθηκε, υποβάθμιζε τη βυζαντινή κληρονομιά εκλαμβάνοντάς την ως παρακμή του αρχαίου ελληνικού πνεύματος. Φαίνεται λοιπόν ότι η αποδοχή του βυζαντινής παράδοσης ως συστατικού της ελληνικής εθνικής ταυτότητας δεν έχει εμπεδωθεί πλήρως ακόμη και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα.

Στις ενότητες που ακολουθούν θα εξετάσουμε το περιεχόμενο της «Νίκης» σε άμεση συνάρτηση με τους παραπάνω ιδεολογικούς προσανατολισμούς επιδιώκοντας να ανιχνεύσουμε συγκλίσεις και αποκλίσεις, ιδιαιτερότητες, αλλά και κοινούς τόπους.

4. Παρουσίαση της «Νίκης»

4.1. Η ταυτότητα του Περιοδικού

Με την έλευση του έτους 1909 εγκαινιάζεται στην Αθήνα η κυκλοφορία ενός αθλητικού περιοδικού το οποίο τιτλοφορείται «Η Νίκη». Πρόκειται για μια φιλόδοξη εκδοτική προσπάθεια την οποία εμπνεύστηκε και υλοποίησε ο Άγγελος Φέτσης, πρωταγωνιστική φυσιογνωμία στον χώρο του αθλητισμού κατά το πρώτο μισό του 20^{ου} αιώνα. Η σημαντική αυτή πρωτοβουλία για την προώθηση της αθλητικής ιδέας έμελλε όμως να είναι σχετικά βραχύβια, καθώς η έκδοση του περιοδικού διακόπηκε απότομα και χωρίς προειδοποίηση μετά από δύο χρόνια περίπου και συγκεκριμένα τον Φεβρουάριο του 1911, κατά πάσα πιθανότητα για λόγους ανωτέρας βίας. Η συμμετοχή του ελληνικού βασιλείου στις στρατιωτικές επιχειρήσεις των βαλκανικών πολέμων, παρότι νικηφόρα, πολλώ δε μάλλον ο εθνικός διχασμός, η εμπλοκή στον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο, η μικρασιατική εκστρατεία και η συνακόλουθη καταστροφή ασφαλώς δεν αποτελούσαν ευνοϊκές συνθήκες για την ευόδωση εκδοτικών εγχειρημάτων. Παρόλ' αυτά ο Φέτσης δεν εγκατέλειψε τα εκδοτικά του σχέδια και τα έθεσε και πάλι σε εφαρμογή μετά από δέκα και πλέον χρόνια, το 1922. Αυτή τη φορά το περιοδικό κυκλοφόρησε για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα, μέχρι το 1928, με διαφορετικό χαρακτήρα προσαρμοσμένο προφανώς στις νέες συνθήκες που είχαν στο μεταξύ διαμορφωθεί στην ελληνική κοινωνία. Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να μελετήσει και να παρουσιάσει την ταυτότητα του περιοδικού κατά την πρώτη περίοδο της κυκλοφορίας του μεταξύ 1909 και 1911.

4.2. Ο Εκδότης

Εκδότης της «Νίκης» ήταν ο Άγγελος Φέτσης (1877-1968) στο εκτενές βιογραφικό του οποίου ο Χρήστος Ενισλείδης, πρόεδρος του Φυσιολατρικού Ομίλου «Ο Αθανάσιος Λευκαδίτης» και τέως Τοπικός Έφορος Προσκόπων, αφιέρωσε τον δεύτερο τόμο του έργου του «Μορφαί της Ιστορίας του Ελληνικού Προσκοπισμού», τον οποίο εξέδωσε το 1977.⁶⁷

⁶⁷ Χρήστος Ενισλείδης, *Μορφαί της Ιστορίας του Ελληνικού Προσκοπισμού*, τεύχος II Άγγελος Ι. Φέτσης, Αθήνα: Φυσιολατρικός Όμιλος «Ο Αθανάσιος Λευκαδίτης» 1977. Ο πρώτος τόμος ήταν αφιερωμένος σε δύο σημαντικές προσωπικότητες του προσκοπισμού, και στενούς φίλους του Φέτση, τον Αθανάσιο Λευκαδίτη και

Παραθέτουμε ένα απόσπασμα το οποίο συνοψίζει με τον καλύτερο τρόπο τα βασικά χαρακτηριστικά της προσωπικότητας και της πολυσχιδούς δράσης του εκδότη της «Νίκης»: «ὁ Ἄγγελος Φέτσης,... φίλος δὲ καὶ συνεργάτης πρὸς πᾶν ἔργον φυσιολατρικόν, παιδαγωγικόν, προσκοπικόν, καὶ συντελεστής ἐξαίσιος τῆς ὅλης δομῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ Προσκοπικοῦ Οἰκοδομήματος, τῆς πατροπαραδότου Φυσιολατρείας καὶ γενικώτερον τῆς Φυσικῆς Ἀγωγῆς κατὰ τὸν ἀφορισμὸν τοῦ ἀρχαίου Ἑλλήνος φιλοσόφου Ζήνωνος ‘ὁμολογουμένως τῇ φύσει ζῆν’». ⁶⁸

Γεννημένος στη Λευκάδα, ο Φέτσης ήταν το μικρότερο από τα πέντε παιδιά μιας εύπορης οικογένειας, η οποία το 1891 μετοίκησε στην Αθήνα. ⁶⁹ Το 1896 αποφοίτησε από το Βαρβάκειο Πρακτικό Λύκειο όπου είχε ως δάσκαλο γυμναστικής τον Ιωάννη Φωκιανό, ο οποίος του ενέπνευσε τη μεγάλη αγάπη προς τη σωμασκήα, τον αθλητισμό, αλλά και τη φυσιολατρία. Έχοντας πρωτεύσει σε πανελλήνιους αγώνες δρόμων αντοχής (800 και 1500 μέτρα) πήρε μέρος στους Ολυμπιακούς αγώνες της Αθήνας το 1896 όπου κατέλαβε τιμητική θέση. Στη συνέχεια γράφτηκε στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, αλλά δεν ολοκλήρωσε τις σπουδές του. Έχοντας κληθεί ως τελειόφοιτος να υπηρετήσει τη στρατιωτική του θητεία, όταν απολύθηκε από τον στρατό, γράφτηκε στη Σχολή Γυμναστών της Αθήνας, από όπου αποφοίτησε πρώτος. ⁷⁰ Έκτοτε εργάστηκε ως καθηγητής σωματικής αγωγής σε γυμνάσια της Αθήνας, στο Διδασκαλείο Γυμναστικής και κυρίως στο Βαρβάκειο Πρακτικό Λύκειο, από όπου συνταξιοδοτήθηκε το 1939. Το 1904 έγινε γνωστός με την έκδοση του βιβλίου του «Η Φυσική Αγωγή των Νέων». Μετά από σύντομη παραμονή στην Αίγυπτο το 1905, ύστερα από πρόσκληση από τον νεοπαγή αθλητικό σύλλογο «Ο Ίφιτος», για να προπονήσει τους αθλητές του, επέστρεψε στην Αθήνα όπου ίδρυσε τον αθλητικό όμιλο «Διαγόρας» το 1907, ενώ το 1910 οργάνωσε σκοπευτικό σύλλογο με την επωνυμία «Ο Άρης». ⁷¹ Μετά από τη συμμετοχή του στους Βαλκανικούς Πολέμους, για την οποία ο βασιλιάς Κωνσταντίνος του απένειμε χάλκινο αναμνηστικό μετάλλιο, ⁷² το 1914 άρχισε να ασχολείται με τον προσκοπισμό συμβάλλοντας καθοριστικά στη διάδοσή του, διδάσκοντας

τον Αντώνιο Κόκκινο: Χρήστος Ενισλείδης, *Μορφαί της Ιστορίας του Ελληνικού Προσκοπισμού*, τεύχος Ι, Αθήνα: Φυσιολατρικός Όμιλος «Ο Αθανάσιος Λευκαδίτης» 1972.

⁶⁸ Ενισλείδης, *Μορφαί της Ιστορίας του Ελληνικού Προσκοπισμού*, τεύχος ΙΙ, σελ. 3.

⁶⁹ Ενισλείδης, *Μορφαί της Ιστορίας του Ελληνικού Προσκοπισμού*, τεύχος ΙΙ, σελ. 21-23.

⁷⁰ Ενισλείδης, *Μορφαί της Ιστορίας του Ελληνικού Προσκοπισμού*, τεύχος ΙΙ, σελ. 29-33.

⁷¹ Ενισλείδης, *Μορφαί της Ιστορίας του Ελληνικού Προσκοπισμού*, τεύχος ΙΙ, σελ. 42-50 & 53.

⁷² Ενισλείδης, *Μορφαί της Ιστορίας του Ελληνικού Προσκοπισμού*, τεύχος ΙΙ, σελ. 49-52.

και εφαρμόζοντας τις αρχές του.⁷³ Μάλιστα το 1952, μαζί με άλλους παλιούς προσκόπους πρωτοστάτησε στη σύσταση του Φυσιολατρικού Ομίλου «Ο Αθανάσιος Λευκαδίτης» διατελώντας μάλιστα πρώτος πρόεδρος του.⁷⁴ Ο Άγγελος Φέτσης ίδρυσε επίσης τον Σύνδεσμο Φυσιολατρίας «Ήλιος, Αήρ, Ύδωρ» το 1923, καθώς επίσης και το πρώτο μαθητικό κολυμβητήριο στην Ελλάδα. Για την μακρά και ευδόκιμη δημόσια υπηρεσία του του απονεμήθηκαν ο Αργυρός Σταυρός των Ιπποτών του Τάγματος του Σωτήρος το 1924, και το 1949 ο Χρυσός Σταυρός των Ταξιαρχών του Βασιλικού Τάγματος του Φοίνικος.⁷⁵

4.3. Εξωτερικά Χαρακτηριστικά

«Η Νίκη» ήταν μηνιαίο κατά κανόνα περιοδικό, με δεκαέξι δίσητες σελίδες, ασπρόμαυρο, με ελάχιστες έγχρωμες φωτογραφίες. Κατά τη διάρκεια της πρώτης περιόδου της κυκλοφορίας του, από τον Ιανουάριο του 1909 μέχρι και τον Φεβρουάριο του 1911, εκδόθηκαν συνολικά 26 τεύχη, εκ των οποίων μερικά ήταν διπλά, εκδόθηκαν δηλαδή ανά δίμηνο, ενώ ένα ήταν τριπλό. Ανά έτος τα τεύχη είχαν ξεχωριστή αρίθμηση. Ξεχωριστή σελιδαρίθμηση είχαν επίσης τα τεύχη του 1909, ενώ τα επόμενα συνεχόμενα. Από το δεύτερο έτος το περιοδικό άρχισε να εκδίδεται συγχρόνως σε δύο εκδοχές, την καλλιτεχνική και την κοινή, όπως τις αποκαλούσε ο εκδότης. Φαίνεται ότι η βασική διαφορά μεταξύ των δύο ήταν ότι η πρώτη διατήρησε το εξώφυλλο και γι' αυτό ήταν και πιο ακριβή, όπως θα δούμε παρακάτω. Πάντως, επειδή τα περισσότερα τεύχη του περιοδικού σώζονται σε ηλεκτρονική μορφή ή μόνο σε μια από τις δύο εκδοχές, δε μας δίνεται η δυνατότητα να αποφανθούμε αν υπήρχαν ενδεχομένως κάποιες άλλες αισθητικές διαφορές. Το βέβαιο όμως είναι ότι το περιεχόμενο ήταν ακριβώς το ίδιο και στις δύο περιπτώσεις.

Αρχικά «Η Νίκη» συστήθηκε ως γυμναστική επιθεώρηση. Ήδη όμως από το έκτο τεύχος του 1909 και εξής αναπροσάρμοσε την ταυτότητά της σε στρατιωτική και γυμναστική επιθεώρηση, μεταβολή που αποτυπώθηκε και στην ύλη της, όπως θα δούμε αναλυτικά σε επόμενη ενότητα.

⁷³ Ενισλείδης, *Μορφαί της Ιστορίας του Ελληνικού Προσκοπισμού*, τόμος II, σελ. 64-68.

⁷⁴ Ενισλείδης, *Μορφαί της Ιστορίας του Ελληνικού Προσκοπισμού*, τόμος II, σελ. 70.

⁷⁵ Ενισλείδης, *Μορφαί της Ιστορίας του Ελληνικού Προσκοπισμού*, τόμος II, σελ. 52-60.

Το περιοδικό τυπωνόταν στην Αθήνα, το 1909 στο «Αθηναϊκό» τυπογραφείο που βρισκόταν στην οδό Κολοκοτρώνη 37, ενώ από το 1910 και εξής στα τυπογραφεία των Π. Α. Πετράκου και «Υψηλάντης» του Μιχαήλ Καρακωνσταντίνου, στην οδό Παπαρρηγοπούλου 9 (21).

Στο σημείο αυτό οφείλουμε να επισημάνουμε ότι το περιοδικό χαρακτηρίζεται γενικά από ανομοιομορφία, δηλαδή δεν έχει σταθερή τυποποιημένη μορφή ούτε ως προς τα εξωτερικά χαρακτηριστικά, αλλά ούτε και ως προς τη δομή του. Για παράδειγμα η προμετωπίδα της πρώτης σελίδας αλλάζει συχνά, ορισμένα τεύχη έχουν περισσότερες από δεκαέξι σελίδες, ενώ αλλάζουν και οι θεματικές.

4.4. Το εξώφυλλο και το Πρωτοσέλιδο του Πρώτου Τεύχους

Κάθε δεκαεξασέλιδο τεύχος του περιοδικού είχε εξώφυλλο, επομένως ένα επιπλέον τετρασέλιδο άνευ αρίθμησης, η εμφάνιση και η δομή του οποίου δεν ήταν σταθερές. Ενδεικτικά θα περιγράψουμε εδώ αναλυτικά το εξώφυλλο του πρώτου τεύχους και στη συνέχεια θα επισημάνουμε τις πιο αξιοσημείωτες αλλαγές που παρατηρούνται στα επόμενα.

Στο επάνω μέρος της πρώτης σελίδας του εξώφυλλου του Ιανουαρίου 1909 αναγραφόταν ο τίτλος του περιοδικού «Η ΝΙΚΗ», ενώ ακριβώς από κάτω υπήρχε μια εικόνα του αρχαίου αγάλματος της Νίκης του Παιωνίου.⁷⁶ Δεξιά και αριστερά της εικόνας ήταν τυπωμένοι οι χαρακτηρισμοί «ΓΥΜΝΑΣΤΙΚΗ» και «ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ», ενώ κάτω από αυτήν δινόταν η πληροφορία «ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΗ». Δίπλα στον τίτλο υπήρχε ένα παράθεμα από έργο του σημαντικού γιατρού και φαρμακοποιού της ελληνορωμαϊκής αρχαιότητας Κλάδιου

⁷⁶ Η Νίκη, Έτος Α', τεύχος 1/Ιανουάριος 1909. Το άγαλμα αυτό της θεάς Νίκης είναι έργο του γνωστού γλύπτη της αρχαιότητας Παιωνίου από τη Μένδη της Χαλκιδικής. Έχει σκαλιστεί σε μάρμαρο από την Πάρο και απεικονίζει τη θεά Νίκη πετώντας να κατεβαίνει από τον ουρανό για να αναγγείλει θριαμβευτικά μια πολεμική νίκη. Το άγαλμα αυτό βρέθηκε στην Αρχαία Ολυμπία και αποτελεί την αρχαιότερη σωζόμενη μνημειακή απεικόνιση της θεάς Νίκης. Η Νίκη αποδίδεται με μια αιθέρια γυναικεία μορφή, με ανοιχτά φτερά που μόλις πατάει στη γη πετώντας από την κατοικία των Θεών, τον Όλυμπο. Το συγκεκριμένο έργο αποτελούσε αφιέρωμα στον Δία και ήταν τοποθετημένο πάνω σε βάθρο στην Νοτιοανατολική γωνία του ναού που ήταν αφιερωμένος στον Πατέρα των Θεών, τον Ολύμπιο Δία, ως μια υπενθύμιση της πολεμικής πλευράς της λατρείας του. «Η Νίκη του Παιωνίου», https://ancientolympiamuseum.com/index.php/el/2022/12/28/nike_of_paionios/ (τελευταία πρόσβαση στις 12-5-2024).

Γαληνού: «Μάλιστα' ἂν ἐπαινῶ γυμνάσιον ὃ καὶ σώματος ὑγείαν ἱκανὸν ἐκπορίζειν καὶ μερῶν εὐαρμοστίαν κα ψυχῆς ἀρετήν»⁷⁷.

Πιο κάτω δίνονταν οι πληροφορίες σχετικά με τα τυπικά στοιχεία του περιοδικού. Έτσι οι αναγνώστες πληροφορούνταν ότι «Η Νίκη» ήταν μηνιαίο περιοδικό, ότι η τιμή του τεύχους ήταν 50 λεπτά, ενώ υπήρχε η δυνατότητα να εγγραφεί κάποιος συνδρομητής προπληρώνοντας τη συνδρομή του. Τα γραφεία του περιοδικού βρίσκονταν στην οδό Πανεπιστημίου 19. Ιδιοκτήτης ήταν ο Άγγελος Ι. Φέτσης, γυμναστής στο Βαρβάκειο (Πρακτικό) Λύκειο και Διευθυντής του Αθλητικού Ομίλου ο «Διαγόρας». Την ευθύνη της έκδοσης είχε επιτροπή αποτελούμενη από τους κ. Β. ΠΛΑΣΤΗΡΑ, Α. ΦΕΤΣΗ, Π. ΟΡΕΣΙΤΡΟΦΟ, Δ. ΣΤΡΙΦΤΟ και Θ. ΖΩΪΟΠΟΥΛΟ, οι οποίοι ήταν γυμναστές σε γυμνάσια της Αθήνας. Το περιοδικό ήταν το επίσημο όργανο του συνδέσμου Γυμναστών της Μέσης Εκπαίδευσης: «Ὅργανον τῶν Ἑλλήνων γυμναστῶν καὶ φιλάθλων καὶ τῶν πρωταγωνιστούντων ἐν τῇ γυμναστικῇ ιδέα καὶ τῇ μορφώσει τῶν Ἑλληνοπαίδων λογίων καὶ παιδαγωγῶν. Συνεργασία τῶν διαπρεπῶν Γυμναστῶν Σ. ΠΕΠΠΑ Διευθυντοῦ τῆς Σχολῆς τῶν Γυμναστῶν, Σ. ΑΡΒΑΝΙΤΟΥ Διευθυντοῦ τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ Γυμναστηρίου, Ι. ΧΡΥΣΑΦΗ, καὶ Φ. ΚΑΡΒΕΛΑ, καὶ τῶν κ. κ. Κ. ΖΗΣΙΟΥ καθηγητοῦ ΑΘ. ΒΡΥΖΑΚΗ φιλάθλου, ΑΓ. ΜΑΡΚΟΥ Ἰατροῦ καὶ Δ. Ν. ΛΕΒΙΔΟΥ φιλάθλου καὶ πολλῶν ἄλλων γυμναστῶν ὧν τὰ ὀνόματα δημοσιευθήσονται προσεχῶς». Τέλος στο κάτω μέρος της πρώτης σελίδας του εξώφυλλου υπήρχε ο πίνακας περιεχομένων χωρίς σελιδαρίθμηση

Ανοίγοντας το εξώφυλλο τώρα, στη δεύτερη σελίδα του δημοσιευόταν μία σύντομη επιστολή του Υπουργού των Εκκλησιαστικών και της Δημόσιας Εκπαιδεύσεως (όπως ονομάζονταν εκείνη την εποχή το Υπουργείο Παιδείας) Σπυρίδωνα Στάη, προς τους λειτουργούς της Δημόσιας Εκπαίδευσης, η οποία όχι μόνο τους γνωστοποιούσε την κυκλοφορία της «Νίκης», αλλά και τους σύστηνε το περιοδικό ως πολύ χρήσιμο για την ανάπτυξη της γυμναστικής: «Ὁ Σύνδεσμος τῶν γυμναστῶν τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως προβαίνει εἰς τὴν ἔκδοσιν περιοδικοῦ ὑπὸ τὸν τίτλον ἢ «Νίκη Γυμναστικὴ Ἐπιθεώρησις» σκοποῦντος τὴν προαγωγὴν τῆς γυμναστικῆς ιδέας. Ἀποβλέποντες εἰς τὴν σκοπιμότητα τούτου σινιστῶμεν Ὑμῖν τὸ ἔργον ὡς χρήσιμον».⁷⁸ Το γεγονός ότι ο Φέτσης είχε επιτύχει

⁷⁷ Στα διάφορα αποσπάσματα που παραθέτουμε διατηρούμε το πολυτονικό σύστημα και την ορθογραφία του περιοδικού ακόμα και στις περιπτώσεις που υπάρχουν προφανή λάθη.

⁷⁸ Η Νίκη, Έτος Α', τεύχος 1/Ιανουάριος 1909, σελ. εξώφυλλο β'. Στο 6ο τεύχος του περιοδικού, που έχουμε μια σειρά από αξιοσημείωτες αλλαγές μεταξύ των οποίων και η αλλαγή του υπότιτλου σε «ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΚΑΙ ΓΥΜΝΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ», έχουμε την αναδημοσίευση της ίδιας συστατικής επιστολής του

να λάβει τα επιδοκιμαστικά σχόλια του Υπουργού ήταν μια πολύ σημαντική και ενθαρρυντική αρχή για την εκδοτική του προσπάθεια. Όχι μόνο αύξανε το κύρος και την αξιοπιστία του περιοδικού, αλλά μπορούσε να συμβάλει και στην προσέλκυση αναγνωστών.

Στην άλλη εσωτερική σελίδα του εξώφυλλου ήταν καταχωρημένες τρεις ανακοινώσεις – διαφημίσεις για την έκδοση ενός βιβλίου και δύο περιοδικών. Το βιβλίο ήταν το γυμναστικό σύγγραμμα του διαπρεπούς, όπως αναγραφόταν, γυμναστή κ. Ιωάννη Χρυσάφη σχετικά με τη Σουηδική γυμναστική. Οι άλλες δύο ανακοινώσεις αφορούσαν το 17^ο τεύχος του εγκυκλοπαιδικού περιοδικού η «Φύσις», και το β' και το γ' τεύχος του καλλιτεχνικού και φιλολογικού περιοδικού «Νέα Έποχή». Τέλος την τελευταία σελίδα του εξώφυλλου κοσμούσε μόνο η εικόνα του αγάλματος της θεάς Νίκης.

Η πρώτη σελίδα του πρώτου τεύχους του περιοδικού ήταν πανομοιότυπη με την πρώτη σελίδα του εξώφυλλου, όπως την περιγράψαμε παραπάνω, με εξαίρεση την απουσία του πίνακα περιεχομένων. Τη θέση τους είχε πάρει μια επιστολή του εκδότη προς τους αναγνώστες σχετικά με την αρχική στοχοθεσία του περιοδικού, την οποία θα αναλύσουμε σε παρακάτω ενότητα. προγραμματική δήλωση στην οποία εξέθετε αναλυτικά ουσιαστικά τα κίνητρα και τους στόχους της έκδοσης του περιοδικού «Η Νίκη».

4.5. Τα Εξώφυλλα και τα Πρωτοσέλιδα των Επόμενων Τευχών

Από το δεύτερο τεύχος του περιοδικού και εξής στα περισσότερα πρωτοσέλιδα των εξώφυλλων εικονιζόταν η μορφή της Νίκης μπροστά από τον ήλιο, η οποία σάλπιζε κρατώντας μια σάλπιγγα στο ένα χέρι και ένα κλαδί δάφνης στο άλλο, ενώ από κάτω ήταν γραμμένος ο τίτλος «Η ΝΙΚΗ» και ο υπότιτλος «ΓΥΜΝΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ». Ακολουθούσε η παράθεση των βασικών στοιχείων της έκδοσης π.χ. ότι ήταν εικονογραφημένη, το όνομα και η ιδιότητα του ιδιοκτήτη και διευθυντή του κ. Φέτση κ.ά., ενώ στο κάτω μέρος δημοσιευόταν μια φωτογραφία αρχικά από αθλητικό στιγμιότυπο και

Υπουργού με τις απαραίτητες αλλαγές: «Ο Σύνδεσμος τῶν γυμναστῶν τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως ἐκδίδει περιοδικὸν ὑπὸ τὸν τίτλον ἢ «Νίκη» Γυμναστικὴ καὶ Στρατιωτικὴ Ἐπιθεώρησις σκοποῦντος τὴν προαγωγὴν τῆς γυμναστικῆς καὶ στρατιωτικῆς ιδέας. Αποβλέποντες εἰς τὴν σκοπιμότητα τούτου σινιστῶμεν Ὑμῖν τὸ ἔργον ὡς χρήσιμον». *Η Νίκη*, Ἔτος Α', τεύχος 6/Ιούνιος 1909, σελ. εξώφυλλο β'.

κατόπιν στρατιωτικό κυρίως μετά από το έκτο τεύχος, οπότε άλλαξε και ο υπότιτλος του περιοδικού σε «ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΚΑΙ ΓΥΜΝΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ» δηλώνοντας τη σημαντική αλλαγή που επήλθε στη φυσιογνωμία του περιοδικού, όπως θα δούμε στη συνέχεια. Οι υπόλοιπες τρεις σελίδες των εξώφυλλων συνέχιζαν να αξιοποιούνται είτε για τη δημοσίευση διαφημίσεων είτε για να φιλοξενήσουν ύλη του περιοδικού.

Όσο αφορά τώρα τα πρωτοσέλιδα το επάνω μέρος τους ήταν πανομοιότυπο με την πρώτη σελίδα των εξώφυλλων με κάποιες επιπλέον λεπτομέρειες π.χ. το κόστος της συνδρομής και πού έπρεπε αυτές να αποστέλλονται, κτλ. Τα υπόλοιπα δύο τρίτα των πρωτοσέλιδων περιλάμβαναν την ύλη του περιοδικού.

Στη συνέχεια θα παρουσιάσουμε τα πρωτοσέλιδα του πρώτου τεύχους του Ιανουαρίου του 1910 και του διπλού τεύχους του Μαΐου-Ιουνίου (No 5-6) του ίδιου έτους, τα οποία έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Η μορφή της Νίκης είχε αντικατασταθεί από το αναμνηστικό δίπλωμα που δόθηκε στους νικητές της πρώτης διεθνούς αθλητικής διοργάνωσης των Ολυμπιακών Αγώνων, δηλαδή, της πρώτης Ολυμπιάδας της Αθήνας το 1896. Στο δίπλωμα αυτό, το οποίο είχε φιλοτεχνήσει ο γνωστός ζωγράφος Νικόλαος Γύζης αποτυπωνόταν η εξής εικόνα: στη μια πλευρά καθόταν σε μαρμάρινο κάθισμα στο Στάδιο η προστάτιδα της Αθήνας, η θεά Αθηνά δαφνοστεφανωμένη, στηρίζοντας με το δεξί της χέρι το κεφάλι της και ακούγοντας με προσοχή τους ήχους της λύρας που έπαιζε ο Χρόνος καθισμένος πίσω της. Από την άλλη πλευρά πλησίαζε η Νίκη, κρατώντας ένα κλαδί ελιάς. Το μαρμάρινο επίκλιντρο ανάμεσά τους ήταν διακοσμημένο με τα ανάγλυφα μιας αρματοδρομίας και ενός Οπλίτη δρόμου (οπλιτοδρομία), επηρεασμένα από τη ζωοφόρο του Παρθενώνα, ο οποίος εικονιζόταν στο βάθος. Από το εσωτερικό του ξεπηδούσε βγάζοντας φλόγες και φως ο Φοίνικας, το μυθικό πουλί που αναγεννιέται μέσα από τις στάχτες του. Η επιλογή της συγκεκριμένης παράστασης από τον Φέτση προφανώς δεν ήταν τυχαία, αλλά δήλωνε και τους ιδεολογικούς προσανατολισμούς του περιοδικού. Η συμβολική σημασία ήταν προφανής: εξέφραζε την επιθυμία των Ελλήνων για την αναγέννηση και την ακμή της Ελλάδας.⁷⁹

⁷⁹ Με πολύ γλαφυρό τρόπο περιγράφει ο Χαλμ το αναμνηστικό δίπλωμα της Ολυμπιάδας του 1896 που διακόσμησε ο Νικόλαος Γύζης: «Επὶ μαρμαρίνης ἔδρας, ἐν τῷ Σταδίῳ, τῆς ὁποίας τὸ ἐπὶ κλιντρον εἶνε κεκοσμημένον δι' ἀναγλύφου ἀρματοδρομίας ὑπενθυμίζοντος τὴν ζωοφόρον τοῦ Παρθενῶνος, κάθηται τὸ ἔκπαγλον Πνεῦμα τῆς προστάτιδος τῶν Ἀθηνῶν, τὴν δαφνοκόσμητον κεφαλὴν ἐπὶ τῆς δεξιᾶς χειρὸς στηρίζον. Ἀκούει μὲ προσοχὴν τοὺς ἤχους, τοὺς ὁποίους ἐξάγει ἐκ τῆς λύρας τοῦ ὀπισθεν αὐτῆς καθήμενος Χρόνος,

4.6. Οι Στόχοι του Περιοδικού

Όπως προαναφέραμε στην πρώτη σελίδα του πρώτου τεύχους του περιοδικού ο Φέτσης δημοσίευε μια επιστολή προς τους αναγνώστες, εν είδει προγραμματικής δήλωσης, στην οποία εξέθετε αναλυτικά τα κίνητρα και τους στόχους της έκδοσης του περιοδικού «Η Νίκη». Αρχικά ο Φέτσης διαπίστωνε με ευχαρίστηση ότι η γυμναστική και ο αθλητισμός βρίσκονταν πλέον στην ημερήσια διάταξη, καθώς μεταξύ άλλων δημοσιεύονταν διάφορα σχετικά άρθρα, ιδρύονταν σωματεία για την καλλιέργεια και τη διάδοσή της, ενώ το Υπουργείο εξέδιδε εγκύκλιους σχετικά με τις σωμασκήσεις. Όλες αυτές οι πρωτοβουλίες έδειχναν ότι η γυμναστική είχε αρχίσει πλέον να προσελκύει το ενδιαφέρον και να τίθεται σε καλύτερη μοίρα: «Κυβέρνησις καὶ ἰδιῶται, οὐδαμῶς ὀκνοῦσι νὰ ὑποστηρίξωσι τὸ σωτήριον τῶν σωμαστικῶν ἔργων, προθύμως προσφέρωνται νὰ δώσωσι τὴν πρέπουσαν ὥθησιν πρὸς διάδοσιν τῆς Γυμναστικῆς, ἥτις ὑπισχνεῖται νὰ παράσχη τῇ Πατρίδι πολίτας ἀγαθοὺς ἄνδρας ἀλκίμους καὶ γενεὰν ἀκμαίαν».⁸⁰

Στη συνέχεια επισήμαινε ότι μέχρι πρόσφατα η γυμναστική και ο αθλητισμός είχαν παραμεληθεί και δεν είχαν τύχει της αρμόζουσας υποδοχής από τον λαό και τη νεολαία, όχι γιατί αυτοί θεωρούσαν τις ασκήσεις περιττές, αλλά γιατί δεν είχαν προηγηθεί οι απαιτούμενες προκαταρκτικές ενέργειες που θα προετοίμαζαν το έδαφος, δηλαδή δεν είχαν διαδοθεί οι θεωρίες της γυμναστικής και δεν είχαν προβληθεί οι ωφέλειες που προέρχονταν από αυτήν. Γι' αυτό ο Φέτσης τόνιζε ότι έπρεπε να δοθεί η δέουσα προσοχή για να κατανοήσει ο λαός τις σωτήριες αρχές της άσκησης του σώματος, έτσι ώστε να υιοθετηθεί ευκολότερα και να εισαχθεί η πρακτική άσκηση στην καθημερινότητα. Ακριβώς εξαιτίας αυτής της απουσίας σωστής ενημέρωσης, μέχρι πρότινος η γυμναστική και το γυμναστήριο

τοὺς ἥχους οἵτινες ὁμιλοῦν περὶ τῆς δόξης καὶ τῆς λαμπρότητος τῆς ἀρχαίας πόλεως, περὶ τῶν εὐγενῶν ἀγώνων καὶ περὶ βραβείων τῶν νικητῶν καὶ περὶ ἀμαράντων στεφάνων. Εἰς τοὺς χρυσοὺς χρόνους τοῦ παρελθόντος ἵπτανται τὰ ὄνειρά του καὶ ἐξεγείρουν τὸν θερμὸν πόθον τῆς ἐπιστροφῆς αὐτῶν. Καὶ ἰδοὺ, πλησιάζει ἤδη ἐκ δεξιῶν, μὲ βῆμα βραδύ, ἡ Νίκη κρατοῦσα κλώνον ἐλαίας· ἐκ τῆς λάμψεως δὲ τῆς πυρᾶς, ἥτις ἀνέρχεται ἐκ τοῦ Φοίνικος, τοῦ συμβόλου τῆς ἀναγεννήσεως, ἀπαστράπτει τὸ ἱερὸν τῆς Παλλάδος. Τὸ φῶς τῆς ἡοῦς φέγγει ὡς προφητικὸν ῥόδισμα· θὰ ἔλθῃ ἄρα γε ἡ ἡλιόλουστος ἡμέρα; Θὰ ἐπανεέλθῃ ὁ χρυσοῦς αἰὼν; Βαθεῖαν καὶ ὥραιαν ἔκφρασιν τοῦ ἐνδομύχου πόθου τοῦ Ἑλλήνος διὰ τὴν ἀναγέννησιν καὶ τὴν ἐκ νέου ἀκμὴν τῆς πατρίδος του, παρέχει ὁ βαθυγνώμων καλλιτέχνης ἐν τῇ εἰκόνι ταύτῃ, ὡς παρατηρεῖ ἐπιφανῆς τεχνοκρίτης». Μ. Χαλμ, «Ο Γύζης ως Διακοσμητικός Ζωγράφος», *Παναθήναια*, τόμος Α' (Οκτώβριος 1900 – Μάρτιος 1901), τεύχος 11° Μάρτιος 1901, σελ. 415-416.

⁸⁰ *Η Νίκη*, Έτος Α', τεύχος 1/Ιανουάριος 1909, σελ. 1-2.

είχαν λανθασμένα συνδεθεί με την εκμάθηση ακροβατικών κινήσεων «χρησίμων τοῖς ἀγοραῖοις θαυματοποιοῖς», ομολογούσε με λύπη ο Φέτσης.

Αποφάσισε λοιπόν να εκδώσει το περιοδικό «Η Νίκη», το οποίο ήταν μοναδικό στο είδος του όχι μόνο στην Ελλάδα, αλλά και στην Ανατολή, ώστε να συμβάλει στη διάδοση της γυμναστικής ιδέας και στην επικράτηση των υγείων αρχών της σωμασκίας στον λαό και στη νεολαία. Η πολύτιμη συνεργασία που προσφέρθηκαν να παράσχουν στο περιοδικό «ἄνδρες λόγιοι πρωταγωνιστοῦντες ἐν τῇ γυμναστικῇ ιδέα καὶ τῇ μορφώσει τῶν Ἑλληνοπαίδων, γυμνασταὶ καὶ φίλαθλοι ἐγκρατεῖς περὶ τὰ γυμναστικά καὶ τὸν Ἀθλητισμὸν καὶ ἀθληταὶ κράτιστοι» του έδωσε δύναμη και θάρρος να αναλάβει αυτό το εγχείρημα.

Στη συνέχεια ο Φέτσης υποσχόταν ότι θα έκανε οποιαδήποτε αναγκαία θυσία ώστε «Η Νίκη» να γίνει εφάμιλλη των ευρωπαϊκών περιοδικών και να «παράσχωμεν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν νεότητα ἐντρύφημα Ἑλληνοπρεποῦς Φυσικῆς Ἀγωγῆς», ενώ θα παρέμενε μακριά από τις τυχόν αντιζηλίες και τις αντιπαραθέσεις της κακώς εννοούμενης άμιλλας. Επιπλέον, «Η Νίκη» θα παρακολουθούσε αμερόληπτα τη γυμναστική και αθλητική κίνηση των διάφορων σωματείων και των σχολείων μέσα και έξω από την Ελλάδα με την πρόθεση να τα επαινεί και να τα ενθαρρύνει, ώστε αυτά να κατορθώσουν να εκπληρώσουν τον εθνικό τους προορισμό. Ακόμα, θα φιλοξενούσε στις στήλες της γνώμες και εικόνες αυτών που μοχλούσαν για τη διάδοση της γυμναστικής, των καλύτερων αθλητών, καθώς και μαθητών ή μαθητριών που διακρίνονταν ή πρώτευαν στα σχολεία τους ως προς την επιμέλεια και το άριστο ήθος.

Καταλήγοντας ο Φέτσης εξηγούσε πώς αντιλαμβανόταν το ρόλο του περιοδικού: ««Η Νίκη» θὰ εἰσχωρήσῃ εἰς τὴν οἰκογένειαν, τὸ σχολεῖον καὶ τὸ γυμναστήριον μὲ τὸν σκοπὸν νὰ βραβεύῃ μὲν τοὺς ἀριστεύοντας ἐν τῇ πνευματικῇ καὶ σωματικῇ ἀναπτύξει νὰ φιλοτιμῇ δὲ τοὺς ὑστεροῦντας ὅπως μιμῶνται τοὺς ἀριστεῖς. Ὅθεν «ἡ Νίκη» εἶνε τὸ ὄργανον πρὸς διάδοσιν τῆς γυμναστικῆς ιδέας καὶ πρὸς μόρφωσιν Ἑλληνοπρεπῆ τῆς Ἑλληνικῆς νεότητος εἰς ἣν καὶ ἀιεροῦται τὸ παρὸν Περιοδικόν».⁸¹

Πολύ σύντομα όμως, από το έκτο τεύχος του 1909 και εξής, όπως προείπαμε, ο Φέτσης προέβη σε μια σημαντική διαφοροποίηση της φυσιογνωμίας του περιοδικού, μετατρέποντάς το σε γυμναστική και στρατιωτική επιθεώρηση. Η μεταβολή αυτή

⁸¹ *Η Νίκη*, Έτος Α', τεύχος 1/Ιανουάριος 1909, σελ. 2.

αποτυπώθηκε στο εξώφυλλο, όχι μόνο στον υπότιτλο, αλλά και με τη φωτογραφία του θωρηκτού Σπέτσες που τυπώθηκε από κάτω.⁸² Βέβαια, οι αναγνώστες του περιοδικού δεν αιφνιδιάστηκαν καθώς ο εκδότης είχε προαναγγείλει την αλλαγή αυτή στο προηγούμενο τεύχος, στο οποίο δημοσιεύτηκε μια ανακοίνωση υπό τον τίτλο: «ΑΓΓΕΛΙΑ – ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΑΞΙΟΤΙΜΟΥΣ κ. κ. ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΣ ΤΗΣ «ΝΙΚΗΣ» - ΒΕΛΤΙΩΣΙΣ ΕΠΙ ΤΟ ΕΘΝΟΦΕΛΕΣΤΕΡΟΝ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΑΥΤΗΣ». Η αγγελία συνόψιζε τους νέους στόχους του περιοδικού: «Ἐπιθυμοῦντες ὅπως ἡ ἀποστολή τῆς «Νίκης» ἀποβῇ ἐθνικωτέρα καὶ πρεσβεύοντες ὅτι ο μέγιστος παράγων τῆς Ἑθνικῆς ἡμῶν ἀποκαταστάσεως εἶνε ἡ ἔλλογος Στρατιωτικογυμναστική μόρφωσις τοῦ Ἑθνους μας, ἀνελάβομεν μετὰ θάρρους νὰ περιλάβωμεν ἐν ταῖς στήλαις τῆς «Νίκης» ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν Γυμναστικὴν κίνησιν καὶ τὴν Στρατιωτικὴν τοιαύτην τῆς χώρας ἡμῶν. Ἀντλοῦντες τὸ θάρρος α') ἀπὸ τὴν διττὴν ιδιότητά μας τὴν τοῦ Ἐφέδρου Ἀξιωματικοῦ καὶ τὴν τοῦ Γυμναστοῦ, β') ἀπὸ τὰς λαμπρὰς ἀναμνήσεις τοῦ θαυμασίου βραχέως μὲν ἀλλὰ πλήρους ἐθνικῶν ὀνείρων στρατιωτικοῦ ἡμῶν βίου καὶ γ') τὸ καὶ σπουδαιότερον πάντων ἀπὸ τὴν εὐγενῇ σύμπραξιν πολλῶν φίλων μας διαπρεπῶν Ἀξιωματικῶν οἵτινες μετὰ τοῦ διακρίνοντος αὐτοὺς ἐνθουσιασμοῦ ἀνέλαβον ὅπως προσφέρουσιν εἰς τὴν «Νίκην» τὰ φῶτα των, εὐελπιστοῦμεν ὅτι θὰ ἐξυπηρετήσωμεν μὲ τὰς ἀσθενεῖς ἡμῶν δυνάμεις καὶ ὡς ταπεινοὶ τῆς μεγάλης ἐθνικῆς ιδέας θεράποντες τὸν Στρατὸν μας τὴν γλυκεῖαν ταύτην ἐλπίδα τῆς προαγωγῆς καὶ τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἀποκαταστάσεως...». Καταλήγοντας ο Φέτσης ἔδινε υπόσχεση ὅτι θα κατέβαλε κάθε δυνατή προσπάθεια ὥστε ἡ «Η Νίκη» νὰ παραμείνει ενημερωμένη γιὰ ὅλη τὴ Στρατιωτικὴ καὶ Γυμναστικὴ κίνηση καὶ τὴ σχετικὴ επικαιρότητα με μόνον σκοπὸ τὴν προαγωγή του ἐθνικοῦ πόθου ὅλων: «Δὲν θὰ φεισθῶμεν δὲ κόπων καὶ δαπανῶν ὅπως καταστήσωμεν τὸ Περιοδικόν μας ἐφάμιλλον πρὸς τὰ εὐρωπαϊκὰ τοιαῦτα καὶ ἀντάξιον πρὸς τὴν μεγάλην Ἑθνικὴν ιδέαν ἣν πρόκειται νὰ ἐξυπηρετήσῃ».⁸³

4.7. Τιμὴ Πώλησης – Συνδρομές

Το τεύχος τῆς «Νίκης» πωλοῦνταν μεμονωμένα στὴν τιμὴ των 50 λεπτῶν, ὅπως προαναφέραμε. Ὅμως οἱ αναγνώστες εἶχαν τὴν ἐπιλογή νὰ ἐγγραφοῦν συνδρομητές

⁸² *Η Νίκη*, Ἔτος Α', τεύχος 6/Ιούνιος 1909, σελ. εξώφυλλο α'.

⁸³ *Η Νίκη*, Ἔτος Α', τεύχος 5/Μάϊος 1909, σελ. 1.

προκαταβάλλοντας το αντίτιμο της συνδρομής στη διεύθυνση: οδός Σταδίου 44.⁸⁴ Από το δεύτερο τεύχος η διεύθυνση αποστολής άλλαξε και οι συνδρομές έπρεπε να στέλνονται στον Άγγελο Φέτση στην Καλλιθέα. Όσο για το κόστος τους, η εξάμηνη συνδρομή κόστιζε 3 δραχμές, ενώ η ετήσια 5 δραχμές για τους κατοίκους του εσωτερικού και 6 φράγκα για τους κατοίκους του εξωτερικού.⁸⁵ Οι τιμές αυτές ήταν σχετικά ακριβές για τα δεδομένα της εποχής εκείνης, αν λάβουμε υπόψη ότι το φύλλο μιας εφημερίδας πωλούνταν 5 λεπτά,⁸⁶ ενώ το ένα τεύχος της «Διάπλασης των Παίδων», του γνωστού παιδικού περιοδικού που κυκλοφορούσε εβδομαδιαία την ίδια περίοδο, κόστιζε 20 λεπτά. Φθηνότερες ήταν και οι συνδρομές της «Διάπλασης» αν συνυπολογίσουμε ότι αυτές αφορούσαν περισσότερα τεύχη: 8 δραχμές η ετήσια (για 52 τεύχη), 4,50 δραχμές η εξάμηνη και 2,50 δραχμές η τρίμηνη για το εσωτερικό, ενώ 10, 5,50 και 3 φράγκα αντίστοιχα για το εξωτερικό.⁸⁷

Πάντως από το πέμπτο τεύχος του 1909 οπότε άλλαξε και η φυσιογνωμία της «Νίκης» τα ποσά των συνδρομών αυξήθηκαν κι άλλο: για τους κατοίκους του εσωτερικού υπήρχαν τρεις συνδρομητικές επιλογές, η τρίμηνη με 3 δραχμές, η εξάμηνη με 5 δραχμές και η ετήσια με 9 δραχμές, ενώ για τους διαμένοντες στο εξωτερικό εξακολουθούσε να υπάρχει μόνο η επιλογή της ετήσιας συνδρομής έναντι 10 φράγκων αυτή τη φορά. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι στους μαθητές, τους υπαξιωματικούς και τους στρατιώτες προσφέρονταν μειωμένες τιμές, δηλαδή η ετήσια συνδρομή με 6 δραχμές και η εξάμηνη με 3 δραχμές.⁸⁸ Φαίνεται έτσι η ιδιαίτερη ευαισθησία του εκδότη απέναντι σ' αυτές τις κατηγορίες αναγνωστών που θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν οικονομικά ασθενείς, κυρίως οι πρώτοι, αλλά και επειδή πρόσφεραν υπηρεσίες προς την πατρίδα, οι δεύτερες. Αυτή η ευαισθησία του Φέτση συμβάδιζε προφανώς και με την επιδίωξή του να εμφυσήσει το ιδανικό της γυμναστικής στη νεολαία, μαθητιώσα και στρατευμένη αυξάνοντας την κυκλοφορία του περιοδικού μεταξύ αυτών.

⁸⁴ *Η Νίκη*, Έτος Α', τεύχος 1/Ιανουάριος 1909, εξώφυλλο και σελ. 1.

⁸⁵ *Η Νίκη*, Έτος Α', τεύχος 2/Φεβρουάριος 1909, σελ. 1.

⁸⁶ Αυτή ήταν η τιμή του ενός φύλλου των Εφημερίδων *Εμπρός*, *Ακρόπολις* και *Σκριπ*, κατά την περίοδο 1911-1913. Βλέπε: *Εμπρός*, 3 Ιανουαρίου 1909, έτος ΙΓ', αρ. 4386 (η εξάμηνη συνδρομή εσωτερικού ήταν 9 δραχμές και η ετήσια 18 δραχμές), *Ακρόπολις*, 6 Ιανουαρίου 1909, έτος ΚΓ', αρ. 6374, *Σκριπ*, 5 Ιανουαρίου 1909, έτος ΙΒ', αρ. 16324.

⁸⁷ Βλέπε ενδεικτικά: *Η Διάπλασις των Παίδων*, τεύχος 7/17 Ιανουαρίου 1909, έτος 31^{ον}, τόμος 16^{ος}, σελ 49.

⁸⁸ *Η Νίκη*, Έτος Α', τεύχος 5/Μάιος 1909, σελ. 1.

Από το δεύτερο έτος της κυκλοφορίας του περιοδικού οι τιμές και οι όροι εγγραφής των συνδρομητών του διαφοροποιήθηκαν και πάλι. Άλλωστε, όπως έχουμε αναφέρει, άρχισαν να εκδίδονται ταυτόχρονα δύο διαφορετικές εκδοχές του, η καλλιτεχνική και η κοινή. Έτσι, στο εσωτερικό η ετήσια συνδρομή για την καλλιτεχνική έκδοση διαμορφώθηκε στις 9 δραχμές, ενώ η εξάμηνη στις 5 δραχμές. Αντίστοιχα οι τιμές για την κοινή έκδοση ήταν 6 δραχμές για την ετήσια και 3 δραχμές για την εξάμηνη. Στη διάθεση των αναγνωστών του εξωτερικού παρέμεναν μόνο οι ετήσιες συνδρομές, με την καλλιτεχνική έκδοση να κοστίζει 10 φράγκα, και την κοινή 6. Οι συνδρομές για υπαξιωματικούς, στρατιώτες και μαθητές διαμορφώνονταν ακόμα πιο χαμηλά από πριν, στις 4 δραχμές η ετήσια και σε μόλις 2 δραχμές η εξάμηνη, οι οποίες όμως αφορούσαν αποκλειστικά την αγορά της κοινής έκδοσης.⁸⁹ Φαίνεται ότι ο Φέτσης με την απόφαση να θέσει σε κυκλοφορία δύο διαφορετικές εκδόσεις επιθυμούσε να επιβαρύνει περισσότερο με το κόστος την πιο εύπορη μερίδα του αναγνωστικού κοινού προσφέροντάς τους σε αντάλλαγμα μια πιο επιμελημένη εκδοχή, ώστε να είναι σε θέση να πουλάει πιο φθηνά την πιο απλή στους οικονομικά ασθενέστερους που ήταν και η ομάδα στόχος.

Παράλληλα με την αναπροσαρμογή των συνδρομών επισημάνθηκε emphaticά στους αναγνώστες ότι αυτές όφειλαν να προπληρώνονται με τραπεζική ή ταχυδρομική επιταγή στον Άγγελο Φέτση. Επίσης τους δόθηκαν κίνητρα ώστε να εγγράψουν νέους συνδρομητές: «Πᾶς συνδρομητής τῆς «Νίκης» ἐγγράφων δι' ἓν ἔτος 2 συνδρομητὰς καὶ συναποστέλλων τὸ τίμημα τῆς ἐγγραφῆς αὐτῶν λαμβάνει ὡς δῶρον λαχεῖον δραχμῆς τοῦ Ἑθνικοῦ Στόλου, ὁ δὲ ἐγγράφων 5 συνδρομητὰς λαμβάνει τετράδραχμον τοιοῦτον καὶ ὁ ἐγγράφων ἄνω τῶν 5 λαμβάνει ἐπὶ πλέον καὶ τὴν «Νίκην» ἐπὶ ἓν ἔτος δωρεάν».⁹⁰

4.8. Η Ύλη του Περιοδικού

Η ύλη της «Νίκης» χαρακτηρίζεται από μεγάλη θεματική ποικιλία, η οποία αρχικά αφορούσε μόνο τον αθλητισμό και τη γυμναστική, ενώ πολύ σύντομα επεκτάθηκε σε στρατιωτικά και πολιτικοστρατιωτικά θέματα μεταφέροντάς μας την εικόνα και τα συναισθήματα μιας κοινωνίας που προετοιμαζόταν για μια πολεμική αναμέτρηση στο

⁸⁹ *Η Νίκη*, Έτος Β', τεύχος 1/Ιανουάριος 1910, σελ. 2.

⁹⁰ *Η Νίκη*, Έτος Β', τεύχος 1/Ιανουάριος 1910, σελ. 2.

άμεσο μέλλον. Καθώς, ως επί το πλείστον δεν υπήρχαν σταθερές στήλες με την ίδια θεματική ανά τεύχος, θα παρουσιάσουμε τις δημοσιεύσεις του περιοδικού χωρίζοντάς τις σε θεματικές κατηγορίες.

4.8.1. Άρθρα Γενικά για τον Αθλητισμό και τη Γυμναστική

Μια κατηγορία άρθρων πρόβαλε τη σημασία του αθλητισμού και της γυμναστικής μερικά εκ των οποίων ήταν μεταφράσεις ξένων δημοσιευμάτων. Ενδεικτικά αναφέρουμε το άρθρο σε τρεις συνέχειες με τίτλο «Η ΣΟΥΗΔΙΚΗ ΓΥΜΝΑΣΤΙΚΗ», το οποίο ήταν απόσπασμα από το βραβευμένο από τη Γαλλική Ακαδημία σύγγραμμα «La Medication par l' exercise» (Η φαρμακευτική αγωγή μέσω της άσκησης) του Dr F. Lagrange. Τα θέματα που θίγονταν στο εν λόγω άρθρο δεν αφορούσαν μόνο τη θεραπευτική αξία της γυμναστικής, αλλά παρείχαν και πληροφορίες σχετικά με την ανάπτυξη των σπορ στη Σουηδία, την οποία ο Φέτσης θεωρούσε χώρα πρότυπο: «Τὸ σύστημα τοῦ Λίγκ.- Τὸ κεντρικὸν Ἰνστιτοῦτον τῆς γυμναστικῆς ἐν Στοκχόλμῃ.- Ἡ παιδαγωγικὴ γυμναστικὴ αἱ σχέσεις αὐτῆς μετὰ τῆς ὀρθοπαιδικῆς καὶ θεραπευτικῆς γυμναστικῆς.- Συμπληρωματικαὶ ἀσκήσεις.- Τὰ Sport κατὰ τὸν χειμῶνα ἐν Σουηδίᾳ».⁹¹

4.8.2. Γυμναστική και Αθλητική Επικαιρότητα

Αρκετά άρθρα σχολίαζαν την υφιστάμενη «γυμναστική και αθλητική» πραγματικότητα στο ελληνικό βασίλειο, όπως αυτό που είχε γράψει ο συνεργάτης του περιοδικού από την Πάτρα κ. Β. Παπαγεωργίου (Δημοδιδασκάλος και Πρωταθλητής) τιτλοφορούμενο: «Η ΓΥΜΝΑΣΤΙΚΗ ΕΝ ΤΗ ΣΤΟΙΧΕΙΩΔΕΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΙ – ΟΙ ΔΗΜΟΔΙΔΑΣΚΑΛΟΙ ΓΥΜΝΑΣΤΑΙ». Ο συντάκτης αφού χαιρέτιζε την έκδοση της «Νίκης», τόνιζε ότι ήταν επιτακτική ανάγκη να εκπαιδευτούν οι Δημοδιδάσκαλοι όχι μόνο θεωρητικά, αλλά και πρακτικά στη Σουηδική Γυμναστική. Γι' αυτό πρότεινε να παρακολουθήσουν οι Δημοδιδάσκαλοι πρακτικά και θεωρητικά μαθήματα τα οποία θα πραγματοποιούσαν έμπειροι γυμναστές κατά τη διάρκεια των σχολικών διακοπών είτε στις μεγάλες πόλεις της

⁹¹ *Η Νίκη*, Έτος Α', τεύχος 1/Ιανουάριος 1909, σελ. 7. Οι άλλες δύο συνέχειες του άρθρου δημοσιεύθηκαν: *Η Νίκη*, Έτος Α', τεύχος 2/Φεβρουάριος 1909, σελ.1-3 & *Η Νίκη*, Έτος Α', τεύχος 3/Μάρτιος 1909, σελ. 2-4.

Ελλάδας είτε στο Ακαδημαϊκό Γυμναστήριο της Αθήνας οι Διευθύνοντες τη Γυμναστική Σχολή. Έτσι, θα ήταν δυνατόν «...νὰ σχηματίσωμεν μίαν λογικὴν, Παιδαγωγικὴν καὶ ὁμοιόμορφον Ἐθνικὴν Γυμναστικὴν ἣς ἔχομεν ἀνάγκην».⁹²

Λίγους μήνες αργότερα, από άλλο δημοσίευμα με τίτλο «ΤΑ ΘΕΡΙΝΑ ΓΥΜΝΑΣΤΙΚΑ ΜΑΘΗΜΑΤΑ – Βῆμα μέγα τῶν Γυμναστῶν καὶ Γυμναστριῶν πρὸς τὴν πρόοδον» πληροφορούμαστε ότι η παραπάνω πρόταση υλοποιήθηκε πράγματι το καλοκαίρι του 1909. Συγκεκριμένα σε εφαρμογὴ σχετικῆς υπουργικῆς ἐγκυκλίου προσφέρθηκε μηνιαία ἐκπαίδευση τον Ιούλιο, στην Αθήνα σε γυμναστές και δημοδιδασκάλους: «πάντας τοὺς Γυμναστὰς τοῦ ἔσω καὶ ἔξω Ἑλληνισμοῦ, ἀρκετὰς διδασκάλισσας γυμναστρίας, τοὺς δημοδιδασκάλους Ἀθηνῶν καὶ Πειραιῶς καὶ τινὰς ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν διὰ νὰ παρακολουθήσωσι τὰ μαθήματα τῆς Σουηδικῆς Γυμναστικῆς τὴν διεξαγωγὴν τῶν ὁποίων ἐντολῇ τοῦ Ὑπουργείου ἀνέλαβον οἱ σπουδάσαντες ἐν Σουηδία διαπρεπεῖς Γυμνασταὶ κ. κ. Ι. Χρυσάφης καὶ Φ. Καρβελάς. Τὴν Διεύθυνσιν καὶ ἐν γένει τὴν ἐποπτεῖαν τῶν μαθημάτων τούτων ἀνέλαβεν ὁ δεδοκιμασμένης ἱκανότητος καὶ πείρας Διευθυντῆς τῆς Σχολῆς τῶν Γυμναστῶν κ. Σωτ. Πέππας». Το ἄρθρο δεν παραλείπει μάλιστα νὰ ἀναφέρει καὶ ἓνα γεγονός που μαρτυρὰ τις διαχρονικὲς ἀγκυλώσεις του ἐλληνικοῦ κράτους. Το κονδύλι που εἶχε προβλεφθεῖ γιὰ τὴν οικονομικὴ ἀποζημίωση τῶν συμμετεχόντων ἀπὸ τις ἐπαρχίες καὶ τὸν ἔξω Ἑλληνισμό ἀπορρίφθηκε ἀπὸ τὸ Ἐλεγκτικὸ Συνέδριο με ἀποτέλεσμα αὐτοὶ νὰ ἐπιβαρυνθοῦν με τὰ ἐξοδὰ τους. Παρὸλ' αὐτὰ ὅλοι ἀνεξαιρέτως παρακολούθησαν τὰ μαθήματα με παραδειγματικὴ ἐπιμέλεια καὶ ἐνθουσιασμό., ἐτσι ὥστε τὸ ἐγχεῖρημα στέφθηκε ἀπὸ ἐπιτυχία ἀποτελώντας «νέον σταθμὸν προόδου ἐν τῇ Παιδαγωγικῇ Γυμναστικῇ, σταθμὸν ὅστις ἔδωσε εἰς τοὺς λειτουργοὺς τῆς μέσης καὶ κατωτέρας ἐκπαιδεύσεως τὸ ἐνιαῖον τῆς ἐλλόγου ἐπιστημονικῆς Γυμναστικῆς εἰς τρόπον ὥστε ἡ Σχολικὴ Παιδαγωγικὴ Γυμναστικὴ νὰ ἀποβῇ διὰ τοὺς Ἑλληνόπαιδας μᾶλλον ἐπωφελὴς ἀναπτύσσουσα ἀρμονικῶς τὸ τε σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν». Στὸ τέλος τοῦ ἀρθροῦ ἀναγράφονταν τὰ ὀνόματα τῶν γυμναστῶν, τῶν διδασκαλισσῶν καὶ τῶν δημοδιδασκάλων που παρακολούθησαν τὰ θερινὰ μαθήματα γυμναστικῆς.⁹³

Ἡ ἀνάγκη γιὰ τὴ διοργάνωση ἐνός τέτοιου εἶδους θερινοῦ σεμιναρίου σε ἐθελοντικὴ μάλιστα βάση δείχνει τὴν ἐλλειψη συστηματικῆς γυμναστικῆς παιδείας γιὰ τους

⁹² *Η Νίκη*, Ἔτος Α', τεύχος 2/Φεβρουάριος 1909, σελ. 7-8.

⁹³ *Η Νίκη*, Ἔτος Α', τεύχος 7/Ιούλιος 1909, σελ. 10-11.

εκπαιδευτικούς, αλλά και τον ευκαιριακό τρόπο με τον οποίο επιχείρησε να τη θεραπεύσει το Υπουργείο Παιδείας. Το γεγονός ότι δόθηκε δικαίωμα συμμετοχής και σε προερχόμενους από τον έξω ελληνισμό, δηλαδή από την οθωμανική αυτοκρατορία, δηλώνει αφενός μεν ότι το ελληνικό κράτος επιδίωκε να συνδράμει στην εκπαιδευτική ανάπτυξη των εκτός συνόρων «αλύτρωτων» Ελλήνων, αφετέρου δε ότι προσδοκούσε την ένταξή τους εντός των συνόρων.

4.8.3. Αθλητική Ειδησεογραφία

Οι ειδήσεις σχετικά με την αθλητική κίνηση στην Ελλάδα, στον εκτός συνόρων ελληνισμό, αλλά και στον διεθνή χώρο καταλάμβαναν το μεγαλύτερο μέρος της ύλης του περιοδικού. Ενίοτε δημοσιεύονταν σε χωριστή στήλη με τον τίτλο «ΑΘΛΗΤΙΚΗ ΖΩΗ», ο οποίος συνήθως, αλλά όχι πάντα αναδύοταν μέσα από τον καπνό ενός άντρα που κάπνιζε πίπα. Το σκίτσο, που έφερε την υπογραφή ΠΡΙΝΤΕΖΗΣ απεικόνιζε το προφίλ ενός άνδρα που διάβαζε καπνίζοντας ένα φύλλο της «Νίκης».⁹⁴ Η επιλογή του Φέτση να δημοσιεύσει μια εικόνα που ουσιαστικά λειτουργούσε ως διαφήμιση της ανθυγιεινής συνήθειας του καπνίσματος, εντελώς ασύμβατης με τα αθλητικά πρότυπα προκαλεί ιδιαίτερη εντύπωση. Για να επανέλθουμε τώρα στα αθλητικά νέα, αυτά περιλάμβαναν ενημέρωση για την προπόνηση νέων και ειδικότερα και φοιτητών σε διάφορα αθλήματα: «Εἰς τὸν Ἑθνικὸν ὑπὸ τοὺς γυμναστὰς κ. κ. Γιαννοῦλην καὶ Ὁρεσίτροφον ἀσκούνται τακτικῶς πολλοὶ ἐν οἷς οἱ κ. κ. Ζούρας εἰς ἀκόντιον, δίσκον καὶ σφαῖραν μὲ καλὰς ἐπιδόσεις, Ρόζης εἰς τὴν ἄρσιν βαρῶν καὶ ὁ νέος ἀθλητικὸς βλαστὸς κ. Κ. Κωστόπουλος εἰς τὸ ἀπλοῦν καὶ τὰ 100 μ. ἐπιφυλάσσω ἐκπλήξεις διὰ το μέλλον»· «Ὁ Διαγόρας ἐν τῷ κομπῶ αὐτοῦ Γυμναστηρίῳ... Εἰς τὸν νέον αὐτὸν Ὅμιλον, ἀθροοὶ προσέρχονται οἱ ἀσκούμενοι οὐ μόνον εἰς τὰ ἀθλητικὰ ἀλλὰ καὶ τὴν εἰς ἄκρον ἀνδρῶνουσαν ξιφασκίαν ἣτις κατήντησε γενικὸν ἔρισμα χάρις εἰς τὴν εὐδόκιμον διδασκαλίαν τοῦ διευθύνοντος κ. Α. Φέτση»· «Ἄνω τῶν διακοσίων φοιτητῶν προσέρχονται τακτικῶς ἀσκούμενοι ἐπωφελῶς εἰς τὰ σουηδικὰ καὶ λοιπὰ ὑπὸ τὸν δραστήριον διευθυντὴν κ. Ἀρβανίτην... πρὸς δὲ τὸν κ. Τομπρογιάννην διδάσκοντα τὴν ὅπλομαχίαν. Εἶνε

⁹⁴ Βλέπε ενδεικτικά: *Η Νίκη*, Έτος Α', τεύχος 1/Ιανουάριος 1909, σελ. 14.

παρήγορον ὅτι οἱ κ. κ. φοιτηταὶ διαγνώσαντες ἐν ἑαυτοῖς τὴν ὠφέλειαν τῆς Γυμναστικῆς ἐπιδίδονται αὐθόρμητοι πλέον καὶ μὲ ἀλματικήν πρόοδον».⁹⁵

Καταχωρούνταν ἐπίσης ἀθλητικές εἰδήσεις ἀπὸ διάφορες πόλεις τῆς Ελλάδας, ὅπως για παράδειγμα: «**Πάτραι.** Γεγονὸς λίαν εὐχάριστον διὰ τὰ γυμναστικά τῶν Πατρῶν εἶνε ὅτι ἡ καλλίστη Γυμναστικὴ Ἑταιρία ἐξησφάλισε χάρις εἰς τὴν γεναιοδωρίαν τῶν συμβούλων καὶ μελῶν τῆς γήπεδον μέγα ἐκ 5,000 πηχ. διὰ γυμναστήριόν τῆς»· «**Κέρκυρα. Αἱ ἐξετάσεις Γυμναστικῆς τοῦ Ἐκπαιδευτηρίου «Καποδίστριας».** Μετὰ πάσης ἐπισημότητος διεξήχθησαν καὶ ἐφέτος ἐν τῷ ἐνταῦθα γυμναστηρίῳ αἱ ἐνιαύσιοι ἐξετάσεις γυμναστικῆς τῶν μαθητῶν τοῦ ἐκπαιδευτηρίου «Καποδίστριας»»·⁹⁶ «Ὁ Βόλος ἂν καὶ θὰ ἀπασχοληθῇ μὲ τὰ «Ἐλευθέρια» ἐν τούτοις ὅμως καταβάλλει πολλὰς προσπάθειας ὅπως ἀντιπροσωπευθῇ εἰς τοὺς Πανελληνίους ἐπαξίως».⁹⁷

Ὅπως προαναφέρθηκε στὴν «Αθλητικὴ Ζωή» φιλοξενούνταν καὶ εἰδήσεις ἀπὸ τις ἀθλητικές δραστηριότητες τῶν ἐκτὸς συνόρων Ελλήνων: «Ὁ Γυμναστικὸς Σύλλογος τῆς **Μιτυλήνης «Διαγόρας»** εἶνε τὸ Σωματεῖον ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον προώρισται νὰ τιμήσῃ τὴν περικαλὴ τῆς Σαφροῦς πατρίδα. Ἰδρύθη τῷ 1908... Ἐν αὐτῷ πρωτοστατεῖ τὸ ἄνθος τῆς Μιτυληναϊκῆς νεότητος, διευθύνεται δὲ ἄριστα ὑπὸ Συμβουλίου... ὁ «Διαγόρας» ἐκτὸς τοῦ ἰδίου αὐτοῦ Γυμναστηρίου ἱδρυσεν ἤδη καὶ ἴδιον αὐτοῦ Στάδιον εἰς ὃ προετοιμάζεται τὴν 23 Ἀπριλίου νὰ τελέσῃ τοὺς Α΄ Λεσβιακοὺς ἀγῶνας τοῦ ὡς προκριματικοὺς τῶν Πανιωνίων ἀγῶνων εἰς οὓς θέλει κατέλθῃ πάνολος καὶ μετὰ πολλῶν ἐλπίδων ἐπιτυχίας. Ἡ ἀνέγερσις τοῦ ὀραίου τούτου ἐν Μιτυλήνῃ Σταδίου εἶναι ἀληθῶς θρίαμβος τοῦ «Διαγόρα» πρὸς ὃν προθύμως συνεισέφερεν τὸ ἀπαιτούμενον διὰ τὴν ἀνέγερσιν χρήμα ἢ πανθομολογουμένη τῶν Ἑλλήνων τῆς Μιτυλήνης γεναιοδωρία ἐξασφάλισαντα διὰ προχείρου ἐράνου τὸ ποσὸν τῶν 10,000 φρ. χρ. !!...».⁹⁸ «**Αἴγυπτος.** Μεγάλῃ ἀθλητικῇ κίνησιν παρατηρεῖται... Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἰδρύθη καὶ Ναυτικὸς Ἑλληνικὸς ὄμιλος σκοπῶν τὴν ἐξάσκησιν τῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Ἑλλήνων εἰς τὴν ἱστιοπλοίαν ἐρεσίαν καὶ κολυμβητικήν... **Σμύρνη.** Ὁ «Πανιώνιος» ἐθριάμβεσε μὲ τοὺς ὁμονύμους τοῦ Ἀγῶνα διὰ ἸΓ΄ φοράν... **Κωνσταντινούπολις.** Ἐτελέσθησαν ἀθλητικοὶ Ἀγῶνες τοῦ Γυμναστικοῦ Συλλόγου «Ὀλύμπια» εἰς τὰ Θεραπειὰ ἐπίσης καὶ εἰς τὰς Σχολὰς Ροβέρτειον καὶ Ἐμπορικὴν

⁹⁵ *Η Νίκη*, Ἔτος Α΄, τεύχος 1/Ἰανουάριος 1909, σελ. 14.

⁹⁶ *Η Νίκη*, Ἔτος Α΄, τεύχος 6/Ἰούνιος 1909, σελ. 17.

⁹⁷ *Η Νίκη*, Ἔτος Γ΄, τεύχος 1-2/Ἰανουάριος - Φεβρουάριος 1911, σελ. 27.

⁹⁸ *Η Νίκη*, Ἔτος Α΄, τεύχος 3/Μάρτιος 1909, σελ. 12.

Χάλκης...».⁹⁹ «Ο ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΣ ΓΥΜΝΑΣΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ έτέλεσεν μάτς ποδοσφαιρίσεως πρό ήμερῶν με την Όμάδα του εκεί ὀρμούντος Ἰταλικοῦ θωρηκτοῦ. Τ' ἀποτέλεσμα ἦτο ἡ νίκη τῆς Ἑλληνικῆς Όμάδος με 4 τέρματα κατὰ 0... Ἐπίσης ἐν τῷ Γυμναστηρίῳ τοῦ αὐτοῦ Συλλόγου τὴν 16ην Μαΐου ἐτελέσθησαν αἱ ἐτήσια ἐξετάσεις γυμναστικῆς τῶν σχολείων τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος...».¹⁰⁰

Δεν ἔλειπε ὁμως καὶ ἡ διεθνὴς ἀθλητικὴ επικαιρότητα: «**Ἀμερικὴ. Νέα Ὑόρκη.** Κατερρίφθη ἐνναῦθα τὸ Record τοῦ Μαραθωνείου ὑπὸ τοῦ Γάλλου St. Yves 2 ὥρ. 40' 50'' 3)5 λαβόντος τὸ μικρὸν δῶρον διὰ τὸν κόπον του...50,000 φράγκα... **Εὐρώπη. Γαλλία.** Κατὰ τοὺς Σχολικοὺς ἀγῶνας τῶν Παρισίων ἐσημειώθησαν καὶ τινὰ πρώτης τάξεως Records... **Ἀγγλία.** Ἐτελέσθη ἐσχάτως ὁ Μαραθώνειος μεταξὺ ἐπαγγελματιῶν εἰς 2 ὥρ. 53' 23'' 1)5 με ζέστην ἀνυπόφορον... **Ἰταλία.** Τὰς τελευταίας ἡμέρας τοῦ Μαΐου ἔλαβε χώραν ἀγὼν ποδηλατικὸς ἀπὸ Νεαπόλεως εἰς Ρώμην 228 χιλιομ. Εἰς 8 ὥρ. καὶ 47 ὑπὸ τοῦ Canna...».¹⁰¹ «ΒΕΛΓΙΟΝ - Ἐν Γάνδη καθὼς καὶ ἐν ὅλῳ τῷ Βελγίῳ ἡ ἀθλητικὴ κίνησις εὐρίσκεται εἰς ὑψίστην περιωπὴν. Εἰς ὅλας τὰς πόλεις τοῦ Βελγίου ὑπάρχουν Γυμναστήρια τελείως λειτουργοῦντα, εἰς ἃ οἱ πλεῖστοι τῶν νέων φοιτῶσιν ἐπιδιδόμενοι μετὰ ζήλου εἰς ὅλα σχεδὸν τὰ ἀγωνίσματα, κυρίως ὁμως εἰς τὰ ποδήλατα, τὰς λεμβοδρομίας καὶ τὸ Football, παίζοντες αὐτὸ μετ' ἀπιστεύτου μανίας...».¹⁰² «Ο ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΣ ΕΝ ΕΛΒΕΤΙΑ - Ἡ ἀθλητικὴ ζωὴ ἐν Ἑλβετίᾳ εἶνε μὲν ἀρκετὰ ἀνεπτυγμένη, οὐχὶ ὁμως καὶ ὅσον ἔπρεπε νὰ ἦτο ἀναλόγως τῶν διατιθεμένων μέσων. Ἡ Ἑλβετία ἔχει ἰδρύσει γυμναστήρια καὶ εἰς τὰ μικρότερα χωρία τῆς, παλαιοῦ μὲν συστήματος, ἀλλ' ἄριστα κατηρτισμένα με χειμερινὰς καὶ θερινὰς αἰθούσας γυμναστικῆς...».¹⁰³

4.8.4. Αθλητικοὶ Αγῶνες

Μεγάλον μέρος τῆς ὕλης τοῦ περιοδικοῦ ἦταν αφιερωμένο στὴν εἰδησεογραφία γύρω ἀπὸ τὴν προετοιμασίαν, τὴ διεξαγωγὴν καὶ τὴν ἀναλυτικὴν παράθεσιν τῶν ἀγωνιστικῶν

⁹⁹ *Η Νίκη*, Ἔτος Α', τεύχος 5/Μάιος 1909, σελ. 16.

¹⁰⁰ *Η Νίκη*, Ἔτος Β', τεύχος 5-6/Μάιος-Ιούνιος 1910, σελ. 85-86.

¹⁰¹ *Η Νίκη*, Ἔτος Α', τεύχος 5/Μάιος 1909, σελ. 15-16.

¹⁰² *Η Νίκη*, Ἔτος Β', τεύχος 1/Ἰανουάριος 1910, σελ. 15.

¹⁰³ *Η Νίκη*, Ἔτος Β', τεύχος 2-3-4/Φεβρουάριος – Μάρτιος & Ἀπρίλιος 1910, σελ. 31.

αποτελεσμάτων διάφορων μικρότερης ή μεγαλύτερης εμβέλειας αθλητικών διοργανώσεων. Έτσι το άρθρο με τίτλο «ΟΙ ΠΑΝΙΩΝΙΟΙ», πληροφορούσε τους αναγνώστες καταρχήν για τη μεγάλη κινητοποίηση για τη διεξαγωγή των ομώνυμων αγώνων που θα λάμβαναν χώρα στη Σμύρνη το 1909 με τη συμμετοχή περισσότερων από 20 Γυμναστικών Σωματείων από την Αθήνα, τον Πειραιά, τη Μυτιλήνη, διάφορες πόλεις της Μικράς Ασίας κ.ά. Οι συμμετέχοντες σύλλογοι θα διεκδικούσαν το επαμειβόμενο έπαθλο της Ολυμπιακής Επιτροπής, το οποίο κατείχε από το 1907 ο «Εθνικός Γυμναστικός Σύλλογος», στέλνοντας τους καλύτερους αθλητές τους. Συγχρόνως, διοργανώνονταν εκδρομές για όσους επιθυμούσαν να παρακολουθήσουν τους αγώνες, καθώς και έκτακτα δρομολόγια τρένων και ατμόπλοιων.¹⁰⁴ Μετά τη λήξη των Πανιώνίων «Η Νίκη» δημοσίευσε δύο πολυσέλιδα άρθρα του Δημήτριου Δάλλα, τακτικού ανταποκριτή της και πρωτεργάτη της Μικρασιατικής Γυμναστικής Κίνησης, με τον τίτλο «ΟΙ ΠΑΝΙΩΝΙΟΙ ΑΓΩΝΕΣ – ΠΛΗΡΗΣ ΤΕΧΝΙΚΗ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΑΘΛΗΤ. ΑΓΩΝΙΣΜΑΤΩΝ», τα οποία ενημέρωναν το αναγνωστικό κοινό ότι οι αγώνες είχαν διεξαχθεί με μεγάλη επιτυχία, παρότι εντέλει είχαν καταφέρει να πάρουν μέρος μόνο 18 Σωματεία, και περιέγραφαν με λεπτομέρειες την έναρξη και την εξέλιξή τους, παραθέτοντας αναλυτικά τα αποτελέσματα του κάθε αθλήματος σε καθημερινή βάση και σχολιάζοντάς τα εν συντομία. Συγκεντρώνοντας το μεγαλύτερο άθροισμα νικών στη τελική βαθμολογία, ο Πανιώνιος ήταν αυτός που κέρδισε το επαμειβόμενο έπαθλο.¹⁰⁵ Το αγωνιστικό πρόγραμμα περιλάμβανε τα εξής αγωνίσματα: Δρόμος 100 μ., Δισκοβολία Ελληνική, Δρόμος 800 μ., Πάλη Ελληνορωμαϊκή (3 κατηγορίες: Ελαφρά, Μέσοι και Βαρείς), Άλμα επί κοντό, Άλμα εις μήκος μετά φοράς, Ακοντισμός Ελληνικός, Δρόμος 5 αγγλικών μιλίων, Άλμα εις ύψος μετά φοράς, Σφαιροβολία, Άλμα εις ύψος άνευ φοράς, Αθλητικό Πένταθλο (άλμα, δίσκος, ακόντιο, δρόμος, πάλη), Άλμα εις μήκος άνευ φοράς, Αναρρίχηση επί κάλω, Άλματος Τριπλούν, Δρόμος 1500 μ., Δισκοβολία Ελευθέρα, Δρόμος 110 μ., Ακοντισμός Ελεύθερος, Δρόμος 400 μ., Λιθοβολία, Μαραθώνιος Δρόμος 20000 μ., Σκυταλοδρομία 1500 μ., Διεγκυστίνδα.¹⁰⁶ Εκτός των προαναφερθέντων που λάμβαναν χώρα στο Στάδιο της Σμύρνης, πραγματοποιούνταν αγωνίσματα Ποδηλασίας, Κολύμβησης, Λεμβοδρομίας και Οπλομαχητικής: Ποδηλατοδρομία 2000 μ., Ποδηλασία 3000 μ., Ποδηλασία Στροφής Στίβου 400 μ., Ποδηλασία 20000 μ., Κολύμβηση 100 μ., Κολύμβηση 1600 μ., Κολύμβηση

¹⁰⁴ *Η Νίκη*, Έτος Α', τεύχος 3/Μάρτιος 1909, σελ. 4.

¹⁰⁵ *Η Νίκη*, Έτος Α', τεύχος 5/Μάιος 1909, σελ. 4-10 & *Η Νίκη*, Έτος Α', τεύχος 7/Ιούλιος 1909, σελ. 12-14.

¹⁰⁶ *Η Νίκη*, Έτος Α', τεύχος 5/Μάιος 1909, σελ. 4-10.

400 μ., Water Polo, Λεμβοδρομία 2000 μ. (με τέσσερις κωπηλάτες και έναν πηδαλιούχο), Δίκοπων Λέμβων 1500 μ. (με δύο κωπηλάτες και έναν πηδαλιούχο), Τετράκοπων Κελήτων 3000 μ., Ξίφους Ασκήσεως, Ξίφους Τριγωνικού και Σπάθης.¹⁰⁷ Ο Δάλλας έκανε ειδική μνεία σε έναν νεαρό φέρελπι αθλητή του Πανιωνίου, ο οποίος ήλθε 2^{ος} στη τρίτη σειρά των προκριματικών αγώνων Δρόμου 110 μέτρων, θέλοντας να στείλει ένα ηθικοπλαστικό μήνυμα για την ανάγκη να γυμνάζονται οι νέοι με τις προτροπές των πατέρων τους αντί να σπαταλούν άσκοπα το χρόνο τους καπνίζοντας, φλερτάροντας και συχνάζοντας στα σφαιριστήρια. Έγραφε χαρακτηριστικά για τον νεαρό αθλητή ότι θα διαπρέψει «άρκει να αφιερωθῇ εἰς συστηματικὴν προπόνησιν καὶ θὰ ἀφιερωθῇ, διότι ἐκτὸς τῆς λατρείας, ἣν τρέφει πρὸς τὸν ἀθλητισμόν, ἔχει καὶ τοῦτο τὸ ἐξαιρετικὸν εὐτύχημα νὰ ἐνθαρρύνηται ὑπὸ σεβαστοῦ γεννήτορος βαθύτατα κατανοοῦντος τὰ ἠθικὰ ὀφέλη, ἅτινα ἡ γυμνασία τοῦ σώματος θὰ προσπορίσῃ τῷ πεφιλημένῳ υἱῷ του ὃν καμαρώνει φοιτῶντα εἰς το Γυμναστήριον, ἀντιθέτως πρὸς ἄλλους **πατεράδες**, οἵτινες προτιμῶσι νὰ βλέπωσι τὸν φίλτατόν των ἐρωτοτροποῦντα μὲ τὸ σιγάρο εἰς τὸ στόμα εἰς τὰς γωνίας τῶν δρόμων ἢ κατατρίβοντας τὰς ὠραιότερας τῆς νεότητος των ὥρας περίξ ἐνὸς σφαιριστηρίου».¹⁰⁸

Ένα άλλο σημαντικό αθλητικό γεγονός το οποίο παρουσίαζε «Η Νίκη» ήταν οι φθινοπωρινοί αγώνες «ΑΘΛΗΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΟΠΛΟΜΑΧΙΑΣ 1910 ΑΘΛΗΤΩΝ Β΄ & Γ΄ ΣΕΙΡΑΣ ΚΑΙ ΠΟΔΟΣΦΑΙΡΙΚΩΝ ΑΓΩΝΩΝ Α΄ & Β΄ ΟΜΑΔΩΝ ΣΥΛΛΟΓΩΝ» διοργανωτής των οποίων ήταν ο Σύνδεσμος των Ελληνικών και Γυμναστικών Σωματείων. Δημοσίευε την προκήρυξή τους, η οποία διαχώριζε τους αθλητών στις σειρές Β΄ και Γ΄ ανάλογα με τον αριθμό των νικών τους σε συγκεκριμένους αγώνες, ενώ παρείχε οργανωτικές λεπτομέρειες, καθώς και το πρόγραμμά τους.¹⁰⁹ Τα αναλυτικά αποτελέσματα των αγώνων δημοσιεύονταν σε επόμενο τεύχος του περιοδικού, με αναφορά στους νικητές του κάθε αγωνίσματος και στις επιδόσεις τους. Έτσι μαθαίνουμε ότι στις εγκαταστάσεις του Πανελληνίου Γυμναστικού Συλλόγου διεξήχθησαν τα εξής αγωνίσματα γυμναστικής: Αναρρίχηση επί κάλω, Άλμα επί κοντό, Σφαιροβολία, Άλμα τριπλούν, Άλμα εις ύψος μετά φοράς, Λιθοβολία, Δισκοβολία Ελληνική, Άλμα απλό μετά φοράς, Άλμα εις ύψος άνευ φοράς, Άλμα απλό άνευ φοράς, Διελκυστίνδα, Ακοντισμός Ελληνικός. Στο ποδηλατοδρόμιο του Νέου Φαλήρου πραγματοποιήθηκαν οι εξής αγώνες: Δρόμος 100

¹⁰⁷ *Η Νίκη*, Έτος Α΄, τεύχος 7/Ιούλιος 1909, σελ. 12-14.

¹⁰⁸ *Η Νίκη*, Έτος Α΄, τεύχος 5/Μάιος 1909, σελ. 9.

¹⁰⁹ *Η Νίκη*, Έτος Β΄, τεύχος 9/Σεπτέμβριος 1910, σελ. 126-128.

μέτρων, Δρόμος 5 μιλίων, Δρόμος 400 μ., Δρόμος 1500 μ., Δρόμος 800 μ. και Σκυταλοδρομία 1428 μ. για έξι αθλητές. Στο Κεντρικό Γυμναστήριο διεξήχθησαν οι αγώνες Οπλομαχίας: Ξίφους Τριγωνικού, Σπάθης, Ξίφους Ασκήσεως, Ξίφους Τριγωνικού Ομάδων (η κάθε ομάδα είχε τέσσερις ξιφομάχους) και Σπάθης Ομάδων (η κάθε ομάδα αποτελούνταν από τέσσερις σπαθιστές).¹¹⁰ Επιπλέον, υπήρχε αναλυτική περιγραφή των Πανελλήνιων Ποδοσφαιρικών Αγώνων Α΄ ομάδων τους οποίους σχολίαζε ο ειδικός Μαρίνος Μαρινάκης, Πρόεδρος του Ποδοσφαιρικού Ομίλου Αθηνών,¹¹¹ καθώς και απλή αναφορά των αποτελεσμάτων των Ποδοσφαιρικών Αγώνων Β΄ ομάδων.¹¹²

Μια άλλη διοργάνωση την οποία παρακολουθεί το περιοδικό είναι οι Πανελλήνιοι Αγώνες που έγιναν στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου με πρωτοβουλία του δραστήριου Ομίλου Φιλάθλων της Αλεξάνδρειας. Ο σύλλογος αυτός χαρακτηρίζεται ως πολύ σημαντικός για την ανάπτυξη του ελληνικού αθλητισμού της Αιγύπτου και ως ένας άλλος φωτεινός «αστέρας της Ανατολής», που με την εν λόγω απόφασή του προκάλεσε αναστάτωση και ενθουσιασμό σε ολόκληρη την ελληνική παροικία της Αιγύπτου. Οι συγκεκριμένοι Πανελλήνιοι Αγώνες θα είχαν τριήμερη διάρκεια και θα ήταν αθλητικοί, ναυτικοί και οπλομαχητικοί. Σ' αυτούς μπορούσαν να συμμετάσχουν όλα τα ελληνικά σωματεία του έσω και έξω ελληνισμού, μετά από επίσημη πρόσκληση που θα λάμβαναν εγκαίρως από τον Όμιλο Φιλάθλων Αλεξάνδρειας και από τον Σύνδεσμο των Ελληνικών Αθλητικών και Γυμναστικών Σωματείων της Αθήνας, ο οποίος έθεσε τους αγώνες υπό την προστασία του.¹¹³ Αργότερα «Η Νίκη» αφιέρωσε το μεγαλύτερο μέρος ενός πανηγυρικού τριπλού της τεύχους στην αναλυτική παρουσίαση των παραπάνω αγώνων, οι οποίοι τελικά διεξήχθησαν με την ονομασία «1^η Πανελλήνιοι και Παναιγύπτιοι εν Αλεξάνδρεια αγώνες», η οποία αναγραφόταν και στα γαλλικά.¹¹⁴ Στη δεύτερη σελίδα του εξώφυλλου διαβάζουμε «Αφιερούται τη Έλληνικη της Αλεξανδρείας Παροικία», ενώ ακολουθούσε άρθρο το οποίο ανέφερε ότι «Η Νίκη» όντας το μοναδικό στρατιωτικό και αθλητικό περιοδικό στην Ανατολή θεωρούσε καθήκον της να διαδώσει σε όλο τον Ελληνισμό το σπουδαίο αυτό αθλητικό γεγονός. Οι συγκεκριμένοι αγώνες, στη φιλόξενη χώρα των Φαραώ, σημείωσαν

¹¹⁰ *Η Νίκη*, Έτος Β΄, τεύχος 12/Δεκέμβριος 1910, σελ. 164-166.

¹¹¹ *Η Νίκη*, Έτος Β΄, τεύχος 12/Δεκέμβριος 1910, σελ. 160-161.

¹¹² *Η Νίκη*, Έτος Β΄, τεύχος 12/Δεκέμβριος 1910, σελ. 163.

¹¹³ *Η Νίκη*, Έτος Α΄, τεύχος 10/Οκτώβριος 1909, σελ. 5.

¹¹⁴ *Η Νίκη*, Έτος Β΄, τεύχος 2-3-4/Φεβρουάριος – Μάρτιος & Απρίλιος 1910, σελ. εξώφυλλο α΄. Επιπλέον, στο κάτω μέρος της 1^{ης} σελίδας του εξώφυλλου υπήρχε και μια φωτογραφία – στιγμιότυπο από την παρέλαση των αθλητών.

ιδιαίτερη επιτυχία και υπενθύμισαν το αρχαίο ελληνικό μεγαλείο, συνέχιζε το άρθρο. Πρόσθετε επίσης ότι ο Ελληνισμός παρά τις προσωρινές δυσκολίες και δοκιμασίες που περνούσε, ακολουθώντας τα ένδοξα μονοπάτια των προγόνων του θα πραγματοποιούσε κάποια στιγμή το αναγκαίο άλμα προς την πρόοδο. Ιδιαίτερα χαρακτηριστικό είναι το απόσπασμα: «Αἱ ἀρχαιοπρεποῦς μεγαλείου ἑορταὶ τῶν ἀγώνων τούτων ἔθεσαν εἰς ἀδελφικὴν ἐπικοινωνίαν τοὺς ἐλευθέρους μετὰ τῶν ξενοκρατουμένων Ἑλλήνων καὶ διεσταύρωσαν ἐν τῷ παλλεύκῳ Ἑλληνικῷ Σταδίῳ τῆς Ἀλεξανδρείας τὰς ἀκτίνας ἐνδόξου παρελθόντος καὶ εὐέλpidος μέλλοντος. Διὰ τῶν Παναγυπτίων καὶ Πανελληνίων ἀγώνων ἠντλήθησαν τὰ κρυστάλλινα νάματα τῶν ὑγιῶν ἀρχῶν τῶν ἡμετέρων προγόνων καὶ ἐξήρθημεν μέχρι τῶν βλέψεων ἐκείνων δι' ὧν κατὰ τοὺς μακροὺς τῆς εὐκλείας χρόνους ἐμεγαλούργησε ἡ Ἑλληνικὴ Φυλὴ. Ἡ ἐπιτυχὴς ἔκβασις τῶν ἀγώνων ἐν τῇ ἱστορικωτάτῃ τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν πτολεμαίων χώρα ἀπετέλεσε τὸ κορύφωμα τῆς ἐθνοπρεποῦς καὶ ἐκπολιτιστικῆς τάσεως τοῦ ἐν Αἰγύπτῳ Ἑλληνισμοῦ καὶ κατέδειξε διὰ μίαν εἰσέτι φορὰν τὴν νεανικὴν ἀλκὴν καὶ τὸ ἱστορικὸν μεγαλεῖον τῆς φυλῆς ἐκείνης, ἥτις εἰ καὶ σήμερον πολυειδῶς δοκιμάζεται καὶ πάσχει δὲν δύναται ὅμως ἢ νὰ προωθηθῇ ἡμέραν τινὰ πρὸς τὸ ἀστραπηβόλον σημεῖον τῆς δόξης καὶ νὰ δολιχοδρομήσῃ ἐν τῇ κοινωνικῇ καὶ ἐθνικῇ σταδιοδρομίᾳ καταφθάνουσα δι' ἀλμάτων εἰς τὴν πρόοδον καὶ τὴν ἐπίδοσιν».¹¹⁵

Στην πρώτη σελίδα του πανηγυρικού τεύχους δημοσιεύονταν φωτογραφία μιας καρτ ποστάλ με τον τίτλο «Ἡ Ἑλλάς», η οποία απεικόνιζε τον βασιλιά Γεώργιο Α', με την ελληνική σημαία,¹¹⁶ ενώ από κάτω οι δύο πρώτες στροφές του εθνικού ὕμνου και οι δύο πρώτες στροφές του ολυμπιακού ὕμνου.¹¹⁷ Ακολουθούσαν δώδεκα σελίδες με φωτογραφίες προσωποποιήτων που είχαν συντελέσει στην επιτυχημένη διεξαγωγή των αγώνων, όπως ο Εμμανουήλ Μπενάκης, Πρόεδρος της Ελληνικής Κοινότητας στην Αλεξάνδρεια και Επίτιμος Αλυτάρχης των Αγώνων κ.ά., στιγμιότυπων από τις εκδηλώσεις που πραγματοποιήθηκαν στο πλαίσιο των αγώνων, όπως για παράδειγμα η στέψη του ανδριάντα του Γεωργίου Αβέρωφ, αθλητών που διακρίθηκαν όπως ο Κωνσταντίνος Τσικλητήρας, πρώτος στα άλματα άνευ φοράς και στο πένταθλο, καθώς και στιγμιότυπων από την αθλητική δράση, για παράδειγμα από τον τερματισμό του αγωνίσματος δρόμου 100 μ. με

¹¹⁵ *Η Νίκη*, Έτος Β', τεύχος 2-3-4/Φεβρουάριος – Μάρτιος & Απρίλιος 1910, σελ. εξώφυλλο β'.

¹¹⁶ Η καρτ ποστάλ είναι αναρτημένη στην ιστοσελίδα «Ο πολιτισμός στον ψηφιακό δημόσιο χώρο» www.searchculture.gr/aggregator/edm/medusa/000114-3_3320manifest (τελευταία πρόσβαση στις 12-5-2024).

¹¹⁷ *Η Νίκη*, Έτος Β', τεύχος 2-3-4/Φεβρουάριος – Μάρτιος & Απρίλιος 1910, σελ. 17.

νικητή τον Κωνσταντίνο Ίσκο του Πανιωνίου. Οι λεζάντες όλων των φωτογραφιών ήταν γραμμένες και στα γαλλικά.¹¹⁸ Στη συνέχεια το περιοδικό αφιέρωνε αρκετές σελίδες σε μια «ΛΕΠΤΟΜΕΡΗ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΑΥΤΗΣ ΠΑΝΗΓΥΡΕΩΣ», η οποία περιέγραφε αναλυτικά τις προπονήσεις των Αθηναίων αθλητών, τη μετάβασή τους στην Αίγυπτο, καθώς και την υποδοχή που τους επιφυλάχθηκε. Παρέθετε επίσης αποσπάσματα από τους λόγους που εκφωνήθηκαν κατά τη διάρκεια της μεγαλόπρεπης τελετής της στέψης του αδριάντα του Γεωργίου Αβέρωφ και της δεξίωσης που έγινε προς τιμή των Αθλητικών Σωματείων στην Ελληνική Λέσχη, ενώ παρουσίαζε ανά ημέρα τα σημαντικότερα γεγονότα και έκλεινε με το αποχαιρετιστήριο δείπνο προς τους αθλητές.¹¹⁹ Σε επόμενες σελίδες φιλοξενούνταν το «Δελτίο Αποτελεσμάτων», το οποίο δημοσιεύτηκε δίγλωσσο, στα ελληνικά, αλλά και στα γαλλικά, με την αναλυτική καταγραφή των συμμετεχόντων και των νικητών με την αντίστοιχη επίδοσή τους σε κάθε ένα από τα αγωνίσματα.¹²⁰

4.8.5. Αθλητικές Δραστηριότητες των Σχολείων και της Νεολαίας

Ένας τομέας στον οποίο «Η Νίκη» έδωσε ιδιαίτερη βαρύτητα ήταν η συμμετοχή των σχολείων και γενικότερα τις νεολαίας σε αθλητικές δραστηριότητες. Μεταξύ των παραδειγμάτων που παραθέτουμε ξεχωριστή θέση κατέχει ένα άρθρο με τίτλο: «ΠΡΟΚΗΡΥΞΙΣ ΣΧΟΛΙΚΩΝ ΓΥΜΝΑΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΣΚΟΠΕΥΤΙΚΩΝ ΑΓΩΝΩΝ ΥΠΟ ΤΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΓΥΜΝΑΣΤΩΝ». Ο συντάκτης ενημέρωνε αρχικά ότι η Ένωση Ελλήνων Γυμναστών σε συνεδρίασή της είχε αποφασίσει «τὴν τέλεσιν παντοειδῶν γυμναστικῶν καὶ σκοπευτικῶν ἐορτῶν πρὸς τελειότεραν ἀνάπτυξιν τῆς ἐθνικῆς ἀγωγῆς καὶ τοῦ φρονήματος τῶν ἐλληνοπαίδων». Υπογράμμιζε στη συνέχεια τη φιλοπονία και τη διάθεση των γυμναστών να κοπιάζουν και να υποβάλλονται σε προσωπικές θυσίες ακόμη και τις Κυριακές ή τις εορτές για να καθοδηγούν και να εξασκούν τους μαθητές τους στα γυμναστήρια και στα σκοπευτήρια, με σκοπό όχι μόνο την προαγωγή της υγείας τους, αλλά και γενικότερα της εθνικής τους αγωγῆς έχοντας ως πρότυπο την αρχαιότητα: «διὰ τῶν νέων τούτων ἐορτῶν ἐγκαθίσταται ἐν τοῖς σχολείοις ἡμῶν σύστημα ἀγωνιστικῆς ἔλλογον καὶ ἁρμονικὸν παρεμφερὲς πρὸς ἐκεῖνο· ὅπεροί ἄρχαῖοι ἡμῶν πρόγονοι ἐθέσπισαν

¹¹⁸ *Η Νίκη*, Έτος Β΄, τεύχος 2-3-4/Φεβρουάριος – Μάρτιος & Απρίλιος 1910, σελ. 18-29.

¹¹⁹ *Η Νίκη*, Έτος Β΄, τεύχος 2-3-4/Φεβρουάριος – Μάρτιος & Απρίλιος 1910, σελ. 33-47.

¹²⁰ *Η Νίκη*, Έτος Β΄, τεύχος 2-3-4/Φεβρουάριος – Μάρτιος & Απρίλιος 1910, σελ. 49-58.

ὡς νόμον ἀπαραβίαστον καὶ τὸν ὅποιον πρῶτοι οἱ Σουηδοὶ παραλαβόντες τὸν ἐμελέτησαν καὶ ἠργάσθησαν πρὸς μεταλαμπάδευσιν ἐν ὅλῃ τῇ ὑψηλῇ τῶν ὑγείων τούτων ἀρχῶν τῆς ἐλλόγου σωμαστικῆς ἐξ ἧς καὶ μόνῃς ἀπορρέει ἡ ἀνάπτυξις καὶ ἡ βελτίωσις τοῦ ἐθνικοῦ χαρακτῆρος ἐκάστης φυλῆς». ¹²¹ Ακολουθοῦσε ἡ δημοσίευση τῆς προκήρυξης καὶ τοῦ προγράμματος τῶν ἀγώνων, οἱ ὁποῖοι εἶχαν τὴν ἐγκριση καὶ τὴν προστασία τοῦ Υπουργείου Παιδείας καὶ τῆς Επιτροπῆς τῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων. Ἐτσι, πληροφοροῦμαστε ὅτι θα πραγματοποιοῦνταν α) Ἀγώνες ποδοσφαίρου μεταξύ δημοσίων καὶ ιδιωτικῶν Γυμνασίων, β) ἀγώνες Τριαγμοῦ, γ) ἀγώνες σκοποβολῆς καὶ δ) γυμναστικὴς ἐπιδείξεις. ¹²²

«Ἡ Νίκη» φιλοξενοῦσε ἐπίσης ανταποκρίσεις ἀπὸ ἀγώνες γιὰ παιδιά καὶ εφήβους. Ἐτσι γιὰ παράδειγμα ἀπὸ τὸ ἀρθρο με τίτλο «ΑΓΩΝΕΣ ΠΑΙΔΩΝ ΚΑΙ ΕΦΗΒΩΝ ΤΟΥ ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΥ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ 16 ΜΑΪΟΥ» μαθαίνουμε ὅτι ὁ Πανελλήνιος Γυμναστικός Σύλλογος διοργάνωνε κάθε τρίμηνο ἀγώνες γιὰ εφήβους καὶ παιδιά με ιδιαίτερη ἐπιτυχία. Στὴ συνέχεια καταγράφονταν τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἀγώνων τῆς 16^{ης} Μαΐου 1910 με τὰ ὀνόματα τῶν νικητῶν, στους ὁποῖους δόθηκαν βιβλία ἐκτὸς ἀπὸ τὰ μετάλλια, καθὼς καὶ οἱ ἐπιδόσεις τους. Απευθυνόμενος πρὸς ὅλους τοὺς ἀθλητὲς, ὁ πρόεδρος τοῦ Συλλόγου τοὺς προέτρπε «νὰ συνεχίσωσι τὴν Γυμναστικὴν με τὸν αὐτὸν ζῆλον λέγων ὅτι οἱ νικήσαντες, ἐνίκησαν μόνον διότι ἔτυχον νὰ προπονηθῶσι κάλλιον τῶν ἄλλων καὶ ὅτι πρέπει νὰ ἐνθουμοῦνται οἱ ἡττημένοι τῆς σήμερον ἔσονται νικηταὶ τῆς αὔριον». ¹²³

Απὸ ἓνα ἄλλο ἀρθρο με τίτλο «ΑΓΩΝΕΣ ΠΑΙΔΩΝ ΚΑΙ ΕΦΗΒΩΝ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ 21, 22 ΚΑΙ 23 ΜΑΪΟΥ» πληροφοροῦμαστε ὅτι οἱ ἐτήσιοι ἀγώνες που τελοῦνταν στο Γυμναστήριο τοῦ Ἐθνικοῦ στέφθηκαν ἀπὸ μεγάλη ἐπιτυχία με μεγάλη συμμετοχὴ σχολείων που ἐστελναν τοὺς καλύτερους μαθητὲς τους. Οἱ μικροὶ ἀθλητὲς ἀγωνίζονταν με ιδιαίτερο ζῆλο ἐνὼ τοὺς ἐνδιέφεραν ιδιαίτερα οἱ ἐπιδόσεις τους γιὰ νὰ τις συγκρίνουν με τις

¹²¹ *Ἡ Νίκη*, Ἔτος Α', τεύχος 10/Οκτώβριος 1909, σελ. 5-6.

¹²² Νὰ σημειώσουμε ὅτι ὁ Τριαγμός περιλάμβανε τὰ εξῆς τρία ἀγωνίσματα σύμφωνα με τις ἀγωνιστικὲς διατάξεις τῆς Ὀλυμπιακῆς Επιτροπῆς: α' Σκυταλοδρομία 2400 ἀπὸ ομάδες τῶν 30 μαθητῶν (κάθε μαθητὴς θα ἔτρεχε 80 μέτρα), β' Λιθοβολία με φορὰ (καὶ ἀπὸ τὰ δύο χέρια) καὶ γ' Ἀπλό ἄλμα σε μήκος ἀνευ φορὰς. Ἐπίσης, γιὰ τὴ σκοποβολὴ ἡ κάθε ομάδα θα ἀποτελοῦνταν ἀπὸ 50 μαθητῶν. Ὁ καθένας ἀπὸ αὐτοὺς θα «βάλλει ἐν ὅλῃ δώδεκα (12) βολὰς διὰ τυφεκίου Γκρά ἡλαττωμένης γομώσεως ἐξ ἀποστάσεως 50 μέτρων τὰς 4 ὀρθῶς καὶ τὰς 4 γονυπετῶς καὶ 4 ὁμαδόν». Μάλιστα γιὰ νὰ προκριθεῖ μια ομάδα γιὰ τὸν ἀγῶνα τῆς σκοποβολῆς θα ἔπρεπε «νὰ ἐκτελέσῃ προηγουμένως ἐπιτυχῶς ἐνώπιον ἐπιτροπῆς ἐκ γυμναστῶν τὰς τακτικὰς ἀσκήσεις καὶ τοὺς στοιχειώδεις ἐλιγμούς τῆς διμοιρίας καὶ λόχου». Ἐπιπλέον, οἱ γυμναστικὲς ἐπιδείξεις θα πραγματοποιοῦνταν ἀπὸ ομάδες τῶν 40 μαθητῶν, οἱ ὁποῖοι θα εἶχαν συμμετάσχει στὰ προηγούμενα ἀγωνίσματα. *Ἡ Νίκη*, Ἔτος Α', τεύχος 10/Οκτώβριος 1909, σελ. 6.

¹²³ *Ἡ Νίκη*, Ἔτος Β', τεύχος 5-6/Μάιος & Ιούνιος 1910, σελ. 87.

αντίστοιχες των αγώνων του Πανελληνίου, που είχαν γίνει πριν από λίγες ημέρες: «Αὐτοὶ οἱ μικροὶ διαβολᾶκοι σᾶς ἀναγκάζουν ὅσον ψυχραῖμος καὶ ἂν εἴσθε νὰ ἐνθουσιασθῆτε καὶ νὰ ἐνθυμηθῆτε εἰς κάθε πῆδημα ἢ στάσιν των τὸ «ἄμες δὲ γεσόμεθα πολλῶ κάρρωνες». Ἔτσι φαίνεται νὰ λέγῃ διαρκῶς ἡ ἀνέφελος καὶ ἀγνή ψυχὴ των».¹²⁴

Το ἄρθρο «Ποδοσφαιρικοὶ Ἀγῶνες μεταξὺ τῶν Σχολείων Ἀθηνῶν καὶ Πειραιῶς» εἶχε ὡς θέμα του τοὺς ποδοσφαιρικοὺς αγῶνες μεταξὺ των σχολείων τῆς Μέσης Ἐκπαίδευσης, οἱ οἱοὶ εἶχαν διοργανωθεῖ ἀπὸ τον Ἐθνικὸ Γυμναστικὸ Σύλλογον τῆς Ἀθήνας. Παρέθετε τα τελικὰ ἀποτελέσματα 27 ἐξ αὐτῶν που εἶχαν πραγματοποιηθεῖ πριν ἀπὸ την ἐκδοσὴ του συγκεκριμένου τεύχους του περιοδικού.¹²⁵

«Ἡ Νίκη» παρακολουθοῦσε ἐπίσης τὴν ἀθλητικὴ δραστηριότητα των φοιτητῶν εἴτε δημοσιεύοντας τα ἀποτελέσματα αγῶνων που εἶχαν διεξαχθεῖ ἀποκλειστικά γι' αὐτοὺς εἴτε ἐξαίροντας τὴ συμμετοχὴ τους σε ευρύτερες ἀθλητικὲς διοργανώσεις ὅπως ἦταν γιὰ παράδειγμα οἱ Πανελλήνιοι Ἀθλητικοὶ Ἀγῶνες. Ἔτσι, στὴν πρώτη περίπτωση κατέγραφε τὰ ονόματα των φοιτητῶν που πρῶτευσαν σε αγωνίσματα στίβου, τὴ σχολὴ στὴν οἱοία φοιτοῦσαν καὶ τὶς ἐπιδόσεις τους.¹²⁶ Στὴ δευτέρῃ περίπτωση ἐνδεικτικὴ εἶναι ἡ ἀναφορὰ στὴν οἱομάδα φοιτητῶν ἀπὸ το Ἀκαδημαϊκὸ Γυμναστήριον, οἱ οἱοὶ φορῶντας οἱομορφες λευκὲς ἐνδυμασίες ἐκτέλεσαν λαμπρὲς Σουηδικὲς ἀσκήσεις (ἐλεύθερες καὶ πάνω σε ὅργανα), ἀποδεικνύοντας «ὅτι τὸ Γυμναστήριόν των πολλὰ δύναται νὰ πράξῃ ἄρκεϊ νὰ τὸ ἀγαπήσουν οἱ φοιτηταί, οἱοτινες ἀτυχῶς κατὰ κανόνα προσέρχονται μόνον διὰ τὰς ἀποδείξεις των. Εὐχόμεθα ὅπως τὸ ἐπὶον ἔτος εἴδωμεν οἱομάδα δεκαπλασίως μεγαλειτέραν τῆς ἐφετεινῆς!».¹²⁷

4.8.6. Ἀθλητικὰ Δρώμενα στὴν Ἀρχαία Ἑλλάδα

Μία ἄλλη κατηγορία δημοσιευμάτων ἦταν αὐτὰ που σχετίζονταν με τὰ ἀθλητικὰ δρώμενα τῆς ἀρχαιότητος. Ἔτσι, τὸ ἄρθρο με τίτλο «ΑΓΓΕΛΙΑΦΟΡΟΙ ΠΕΡΙΣΤΕΡΑΙ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΑΡΧΑΙΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ», που υπέγραφε ὁ διαπρεπὴς καθηγητὴς καὶ συνεργάτης του

¹²⁴ *Ἡ Νίκη*, Ἔτος Β', τεύχος 5-6/Μάιος & Ιούνιος 1910, σελ. 87-89.

¹²⁵ *Ἡ Νίκη*, Ἔτος Γ', τεύχος 1-2/Ἰανουάριος - Φεβρουάριος 1911, σελ. 30-31.

¹²⁶ *Ἡ Νίκη*, Ἔτος Α', τεύχος 3/Μάρτιος 1909, σελ. ἐξώφυλλο γ'.

¹²⁷ *Ἡ Νίκη*, Ἔτος Α', τεύχος 4/Ἀπρίλιος 1909, σελ. 12.

περιοδικού Κωνσταντίνος Ζησίου,¹²⁸ μεταξύ άλλων ανέφερε ότι ένα περιστέρι είχε χρησιμοποιηθεί για να αναγγείλει το χαρμόσυνο γεγονός της νίκης του Ταυροσθένη στους Ολυμπιακούς Αγώνες στον πατέρα του στη γενέτειρα πόλη του, την Αίγινα. Επομένως, η πρακτική να χρησιμοποιούνται τα περιστέρια ως αγγελιαφόροι αναγόταν στην αρχαιότητα και δεν είχε εισαχθεί για πρώτη φορά στους νεότερους χρόνους.¹²⁹ Ο καθηγητής Ζήσιος δημοσίευσε επίσης σε δύο συνέχειες ένα άρθρο του με τίτλο «ΕΛΛΗΝΙΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ – ΠΑΝΑΘΗΝΑΙΑ», στο οποίο περιέγραφε με γλαφυρό και αναλυτικό τρόπο τους αθλητικούς αγώνες, τη λαμπαδηδρομία και την ιερή πομπή μέχρι τον Παρθενώνα τα οποία λάμβαναν χώρα κατά τη διάρκεια της μεγαλύτερης και λαμπρότερης γιορτής της πόλης των Αθηνών.¹³⁰

«Η Νίκη» φιλοξένησε επίσης σε δύο συνέχειες ένα άρθρο–μελέτη του Άγγελου Φέτση με τίτλο «ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΠΑΝΑΘΗΝΑΪΚΟΥ ΣΤΑΔΙΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΡΟ ΤΗΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ ΑΥΤΟΥ ΤΕΛΟΥΜΕΝΩΝ ΠΑΝΑΘΗΝΑΪΚΩΝ ΑΓΩΝΩΝ». Ο Φέτσης παρουσίαζε το ιστορικό της εξέλιξης και της καθιέρωσης της γιορτής των Παναθηναίων: έκανε αναφορά στους αγώνες που τελούνταν πριν κατασκευαστεί το Παναθηναϊκό Στάδιο, στη λήψη της απόφασης, στη διαδικασία κατασκευής του εν λόγω Σταδίου, καθώς και στα χαρακτηριστικά που έδειχναν τη μεγαλοπρέπειά του. Λαμβάνοντας υπόψη αυτά τα δεδομένα ο Φέτσης υποστήριζε ότι μόνο στην Αθήνα ήταν δυνατόν να έχει επιτυχία η διεξαγωγή των Ολυμπιακών Αγώνων.¹³¹

Τέλος ένα τρισέλιδο δημοσίευμα με τίτλο «ΑΘΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΕΚ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΟΣΜΟΥ» ανέφερε διάφορα περιστατικά και κατορθώματα

¹²⁸ Ο Ζησίος Κωνσταντίνος (1848 ή 1849 – 1928) ήταν καθηγητής φιλόλογος και συγγραφέας. Γεννήθηκε σε κάποιο από τα χωριά της Πίνδου και σπούδασε στην Αθήνα. Υπηρέτησε σε διάφορα επαρχιακά γυμνάσια και κατόπιν δίδαξε για μια σειρά ετών στη Ριζάρειο, το Αρσάκειο και το Α΄ Γυμνάσιο της Αθήνας. Ακόμα, δίδαξε ελληνική ιστορία για τριάντα χρόνια στην Εταιρεία των Φίλων του Λαού. Διετέλεσε πρόεδρος της 1^{ης} Βυζαντιολογικής Εταιρείας στην Αθήνα (1909-1910) και του φιλολογικού Συλλόγου Βύρωνα. Πέρα του γεγονότος ότι ήταν ένας ενθουσιώδης δάσκαλος, ασχολήθηκε κυρίως με τη μεσαιωνική ελληνική ιστορία και ήταν ειδικός στην ανάγνωση των αρχαίων επιγραφών. Επίσης, έγραψε αρκετά βιβλία. *Λεύκωμα της Εκατονταετηρίδος της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας, 1837-1937*, Αθήνα χ.χ. σελ. [Φωτογραφίες και σύντομα βιογραφικά εταίρων κλπ.] 16.

¹²⁹ *Η Νίκη*, Έτος Α΄, τεύχος 1/Ιανουάριος 1909, σελ. 3-5.

¹³⁰ *Η Νίκη*, Έτος Α΄, τεύχος 3/Μάρτιος 1909, σελ. 1-2 & *Η Νίκη*, Έτος Α΄, τεύχος 4/Απρίλιος 1909, σελ. 1-2.

¹³¹ *Η Νίκη*, Έτος Α΄, τεύχος 2/Φεβρουάριος 1909, σελ. 4-7 & *Η Νίκη*, Έτος Α΄, τεύχος 3/Μάρτιος 1909, σελ. 5-8.

γνωστών αθλητών της αρχαιότητας όπως ο Μίλων ο Κροτωνιάτης, ο Φειδιππίδης ο ημεροδρόμος, ο Σπαρτιάτης Λάδας, ο Διαγόρας ο Ρόδιος κ.ά.¹³²

4.8.7. Συμβουλές Υγιεινής-Εκδρομές

Αρκετά δημοσιεύματα του περιοδικού αφορούσαν συμβουλές προς τους αναγνώστες για την υιοθέτηση υγιεινού τρόπου ζωής. Παρακάτω αναφέρουμε μερικά ενδεικτικά παραδείγματα: το άρθρο «ΥΓΙΕΙΝΗ - Ό Αλκοολισμός» ενημέρωνε για τις δράσεις που πραγματοποιούσαν τα αθλητικά σωματεία της Αγγλίας για την καταπολέμηση του αλκοολισμού στη χώρα τους. Μεταξύ αυτών περιλαμβανόταν μια ανακοίνωση που είχε αναρτηθεί σε δημόσιους χώρους του Λονδίνου η οποία προειδοποιούσε ότι η κατάχρηση οινόπνευματων ποτών ήταν η άμεση αιτία σοβαρών σωματικών και ψυχικών ασθενειών. Μάλιστα το άρθρο απευθυνόταν στους Έλληνες αθλητές ως εξής: «Ὡστε Ἕλληνες ἀθληταὶ τὸ νοῦ σας!». ¹³³

Στο άρθρο «ΥΓΙΕΙΝΗ - Ἡ Φυσικοθεραπεία» ο Γάλλος καθηγητής της ιατρικής Μπουσάρ εξέθετε σε έναν δημοσιογράφο τα σημαντικά οφέλη της φυσικοθεραπείας. ¹³⁴ Μία μελέτη του Μιχ. Χρυσάφη (Ιατρογυμναστού) με τίτλο «Ἡ ΓΥΜΝΑΣΤΙΚΗ ὩΣ ΠΡΟΦΥΛΑΚΤΙΚΟΝ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΦΥΜΑΤΙΩΣΕΩΣ» σε δύο συνέχειες τόνιζε την ανάγκη να λαμβάνει κανείς προληπτικά μέτρα κατά της φυματίωσης, ένα εκ των οποίων ήταν η λελογισμένη και με μέτρο καθημερινή άσκηση κατά προτίμηση στην ύπαιθρο στο βαθμό που αυτό ήταν εφικτό και η αποφυγή υπερβολών για την ανάπτυξη των μυών στις οποίες επιδίδονταν ορισμένοι στα γυμναστήρια με μόνο σκοπό την επίδειξη. ¹³⁵ Ο Χρυσάφης υποστήριζε ότι το ανθρώπινο σώμα έπρεπε να ισχυροποιηθεί με τη σωστή γυμναστική ούτως ώστε να είναι σε θέση να αμυνθεί στην ασθένεια της φυματίωσης. Για το σκοπό αυτό

¹³² *Η Νίκη*, Έτος Β', τεύχος 10-11/Οκτώβριος - Νοέμβριος 1910, σελ. 156-158. Ενδεικτικά παραθέτουμε ένα από τα περιστατικά: «Μετὰ τὴν ἐν Πλαταιαῖς δὲ μάχην ἔπεμψαν οἱ Ἕλληνες τὸν Εὐχίδαν εἰς Δελφούς, ἵνα φέρῃ ἐκεῖθεν ἄγνον πῦρ. Ὁ Εὐχίδας μετέβη εἰς Δελφούς, ἔβρεξε τὸ πρόσωπόν του εἰς τὴν Κασταλίαν, ἔλαβε τὸ πῦρ ἐκ τοῦ ἱεροῦ καὶ ἐπανῆλθεν εἰς Πλαταιὰς πρὸ τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου· διήνυσε δηλαδὴ ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ περὶ τὰ ἑκατὸν πεντήκοντα χιλιόμετρα. Μόλις ὁμῶς ἔφθασεν εἰς Πλαταιὰς ἔπεσε καὶ μετ' ὀλίγον ἐξέπνευσεν. Οἱ Πλαταιεῖς ἔθαψαν αὐτὸν μετὰ πολλῆς τιμῆς καὶ ἐπὶ τοῦ τάφου του ἐχάραξαν τὸ ἐξῆς ἐπίγραμμα: Εὐχίδας Πυθῶδε θρέξας ἦλθε τᾷ δ' αὐθημερόν». *Η Νίκη*, Έτος Β', τεύχος 10-11/Οκτώβριος - Νοέμβριος 1910, σελ. 157.

¹³³ *Η Νίκη*, Έτος Α', τεύχος 2/Φεβρουάριος 1909, σελ. 3.

¹³⁴ *Η Νίκη*, Έτος Γ', τεύχος 1-2/Ιανουάριος - Φεβρουάριος 1911, σελ. 31.

¹³⁵ *Η Νίκη*, Έτος Α', τεύχος 8/Αύγουστος 1909, σελ. 5.

έδινε μια σειρά από συμβουλές για ένα καθημερινό πρόγραμμα γυμναστικής με Σουηδικές ασκήσεις ανάλογα με την ηλικία, τη σωματική διάπλαση και το φύλο. Η εκγύμναση έπρεπε να γίνεται σε χώρους που να αερίζονται καλά και ιδίως σε γυμναστήρια με τις οδηγίες πεπειραμένων γυμναστών. Ο συντάκτης κατέληγε ως εξής: «Καθημερινή άσκησης, ἐν τοῖς γυμναστηρίοις τελουμένη, ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν καὶ ὁδηγίαν τῶν ἐκεῖ διδασκόντων, αὐξάνει καὶ ἰσχυροποιεῖ τὸ τε σῶμα καὶ τὸν ὀργανισμόν, ὥστε μετὰ τῶν ὑγιεινῶν κανόνων οὓς ἕκαστος δέον νὰ τηρῇ ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ, προφυλάττει ἀπὸ τοῦ καταστροφέως τῶν σημερινῶν κοινωνιῶν, τῆς φυματιώσεως».¹³⁶

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει μια σύντομη δημοσίευση με συμβουλές για την υγιεινή ζωή των αθλητών η οποία περιλήφθηκε στις σελίδες που αφιέρωνε «Η Νίκη» στις ειδήσεις αθλητικού ενδιαφέροντος από την Ελλάδα και τον κόσμο. Με τίτλο «ΥΓΙΕΙΝΗ ΤΩΝ ΑΘΛΗΤΩΝ» δημοσιεύθηκε ακριβώς κάτω από το σκίτσο του άνδρα που κάπνιζε πίπα διαβάζοντας το περιοδικό, το οποίο, όπως έχουμε δει, διακοσμούσε τον τίτλο της στήλης «ΑΘΛΗΤΙΚΗ ΖΩΗ». Το εν λόγω άρθρο συμβούλευε τους αθλητές που προπονούνταν να κοιμούνται αρκετά και να μασούν επαρκώς τις τροφές τους: «Ἡ τροφή καὶ ὁ ὕπνος κατὰ τὴν προπόνησιν εἶνε τὸ πᾶν. Ὁ ὕπνος τῶν προπονουμένων δὲν πρέπει νὰ εἶνε ὀλιγώτερος τῶν 8 ὥρῶν κατὰ 24ωρον. Κατάκλισις τὸ ἑσπέρας τὴν 10^{ην} ἢ 11^{ην} ἔγερσις 6^{ην} ἢ 7^{ην} π. μ. Τὰ ξενύχτια εἶνε ἡ καταστροφή πάσης ἀθλητικῆς ἱκμάδος. Μασσατε ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερον τὰς τροφὰς αἵτινες δέον νὰ εἶνε ἐκλεκταί, πίνετε ὀλίγον κατ' ὀλίγον τὰ ὑγρά τὰ ὅποια δὲν πρέπει νὰ εἶνε ἄλλο τι ἢ ὕδατα καὶ ὀλίγη μπίρα, κρατεῖτε αὐτὰ εἰς τὸ στόμα μέχρις ὅτου ἐννοήσητε ὅτι ἀπώλεσαν τὴν ἀρχικὴν τῶν γεῦσιν. Καθοδηγήσατε τὴν ὀρεξίν σας ὅπως ἐκλέγη τὰς ἀναγκαίας εἰς τὸ σῶμα οὐσίας. Ὁ προσεκτικὸς ἀθλητὴς εἶνε ὁ ἴδιος ἰατρὸς τοῦ σώματός του...».¹³⁷

Σ' αυτή την κατηγορία δημοσιεύσεων συμπεριλαμβάνουμε και τα άρθρα που αναφέρονταν στις εκδρομές που πραγματοποιούσαν οι μαθητές του Πρακτικού Λυκείου της Αθήνας, καθώς σκοπός τους πέρα από την ψυχαγωγία ήταν η αποφόρτιση από τις σχολικές υποχρεώσεις, η άσκηση, και η ενίσχυση της υγείας τους. Οι εκδρομές οργανώνονταν τις γιορτές και τις Κυριακές με πρωτοβουλία του διευθυντή του Λυκείου Κ. Μπαλλίλη και του γυμναστή του Α. Φέτση, οι οποίοι διαπιστώνοντας «Τὸν μονότονον καὶ ἀνθυγιεινὸν

¹³⁶ *Η Νίκη*, Έτος Α', τεύχος 9/Σεπτέμβριος 1909, σελ. 3-4.

¹³⁷ *Η Νίκη*, Έτος Α', τεύχος 3/Μάρτιος 1909, σελ. 9.

Σχολικὸν βίον ὃν διάγουσι οἱ μαθηταὶ καθηλωμένοι ἐπὶ τῶν ἀνθυγιεινῶν θρανίων ἐντὸς τῶν ἀθλιεστάτων αἰθουσῶν... κατήρτισαν πρόγραμμα ἐκδρομῶν οὕτως ὥστε οἱ μαθηταὶ νὰ ἀνακουφίζονται ἀπὸ τὴν ἐβδομαδιαίαν πνευματικὴν κόπωσιν...». Με προορισμό τους την εξοχή στα περίχωρα της Αθήνας, οι εξορμήσεις αυτές είχαν πολύ ευεργετικά αποτελέσματα, καθώς οι μαθητές «εἶνε καταμαγευμένοι ἀπὸ τὴν νέαν ζωὴν εὐχαρίστως δὲ ὑποβάλλονται εἰς τοὺς πνευματικοὺς κόπους τῆς ἐβδομάδος ἔχοντες πρὸ ὀφθαλμῶν ὅτι, θὰ ἀμειφθῶσι τὴν ἐβδόμην ἡμέραν παίζοντες ἀναπνέοντες τὸν καθαρὸν ἀέρα καὶ ἀσκούμενοι εἰς τὰ ὥραϊα ἀθλητικὰ ἐλληνικὰ ἀγωνίσματα (λίθον, δίσκον, ἄλμα τριπλοῦν κλπ.)». Αξιοσημείωτο ήταν επίσης ότι ο διευθυντής και ο γυμναστής του σχολείου, βλέποντας τον ενθουσιασμό των μαθητῶν και την επιτυχία των εκδρομῶν, σύστησαν «Ὁμιλο ἐκδρομῶν καὶ σκοποβολῆς», ἔτσι ὥστε νὰ συνεχίσουν οἱ μαθητές τους καὶ τὴν περίοδο τῶν θερινῶν διακοπῶν νὰ ασχολοῦνται με τὴν σκοποβολή καὶ τὶς χρήσιμες ἐκδρομικὲς εξορμήσεις στα περίχωρα τῆς Αθήνας.¹³⁸

4.8.8. Στρατιωτικά Θέματα

Ὅπως ἔχουμε ἤδη αναφέρει, πολὺ σύντομα, ἀπὸ τὸ ἕκτο κιόλας τεύχος τοῦ πρώτου ἔτους «Η Νίκη» ἀλλάξε τὴ φυσιογνωμία καὶ τοὺς στόχους τῆς καὶ ἐγίνε ἀθλητικὸ καὶ στρατιωτικὸ περιοδικό. Ἐκτοτε κάθε τεύχος αποτελοῦνταν ἀπὸ δύο διακριτὰ μέρη. Τὸ «ΜΕΡΟΣ Α΄ - ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΑ» ποὺ ἦταν ἀφιερωμένο σὲ θέματα στρατιωτικοῦ ενδιαφέροντος καὶ τὸ «ΜΕΡΟΣ Β΄ - ΓΥΜΝΑΣΤΙΚΑ», στο ὁποῖο φιλοξενοῦνταν οἱ ἀθλητικὲς δημοσιεύσεις. Παρόλ' αὐτὰ συναντάμε ἀρθρα στρατιωτικοῦ περιεχομένου καὶ στο δεύτερο μέρος, γεγονός ποὺ δείχνει τὴ μεγάλη σημασία τὴν ὁποία ἔδινε σ' αὐτὸν τὸν τομέα ὁ ἐκδότης.

Ἔτσι τὸ πρωτοσέλιδο τοῦ ἔκτου τεύχους τοῦ 1909 φιλοξενούσε μιὰ καρτ ποστάλ με τὸν τίτλο «Ἡ Ἑλλάς», ἡ ὁποία ἀπεικόνιζε τὸν βασιλιά Γεώργιο Α΄ καὶ τὴν ἐλληνικὴ σημαία νὰ κυματίζει¹³⁹ με τὴν ἐξῆς λεζάντα: «**Η Α. Μ. Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ο Α΄. ΑΡΧΙΣΤΡΑΤΗΓΟΣ ΤΩΝ ΚΑΤΑ ΞΗΡΑΝ ΚΑΙ ΘΑΛΑΣΣΑΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ**

¹³⁸ *Η Νίκη*, Ἔτος Α΄, τεύχος 5/ Μάϊος 1909, σελ. 14. Μάλιστα στο ἴδιο τεύχος τοῦ περιοδικοῦ δημοσιεύθηκαν καὶ τρεῖς φωτογραφίες με τοὺς μαθητές καὶ καθηγητές τοῦ Πρακτικοῦ Λυκείου ἀπὸ τὴν τελευταία (ἔκτη) ἐκδρομή στον ἐλεύθερο ἀέρα καὶ τὴ φύση (σελ. 14, 16 καὶ ἐξώφυλλο γ').

¹³⁹ Ὁ πολιτισμὸς στον ψηφιακὸ δημόσιο χώρο www.searchculture.gr/aggregator/edm/medusa/000114-3_3320manifest (τελευταία πρόσβαση στις 12-5-2024).

ΣΤΡΑΤΕΥΜΑΤΩΝ». Τη σελίδα συμπλήρωναν οι δύο πρώτες στροφές του εθνικού ύμνου και ένα σύντομο κείμενο με την υπογραφή «ΕΛΛΗΝ», στο οποίο ανιχνεύουμε μηνύματα με αποδέκτες όχι μόνο τους αναγνώστες αλλά και τους κυβερνώντες την Ελλάδα: «ΤΑ ΕΘΝΗ προάγονται καὶ μεγαλουργοῦσι ἐν εἰρήνῃ μὲν διὰ τῆς ἀγάπης καὶ πατρικῆς μερίμνης τῶν Βασιλέων πρὸς τοὺς Λαοὺς των. Ἐν ταῖς κρίσεσιν δὲ περιστάσεσιν σώζονται καὶ θριαμβεύουσι διὰ τῆς πρὸς τοὺς Βασιλεῖς ἀφοσιώσεως τῶν Λαῶν καὶ τῆς καταφρονήσεως τοῦ Θανάτου πρὸς ὑπεράσπισιν τοῦ ἐκπροσωποῦντος τὸν Ἑθνισμόν *Ἱεροῦ Ἐμβλήματος τῆς Σημαίας*. Ἡ τοῦ Θανάτου καταφρόνησις ἐν Ἑθνικῷ Ἀγῶνι εἶνε ἡ πηγὴ πασῶν τῶν στρατιωτικῶν ἀρετῶν. Ἡ στρατιωτικὴ τῆς Πατρίδος μας ἱστορία βρῦθει τοιούτων παραδειγμάτων ἐν τε τοῖς ἀρχαίοις καὶ τοῖς τοῦ 21 χρόνοις».¹⁴⁰

Πολλά άρθρα στρατιωτικού περιεχομένου αφορούσαν την προετοιμασία, την εκπαίδευση και την εξάσκηση του στρατεύματος. Ἐτσι, «Η «ΝΙΚΗ» ΑΝΑ ΤΑ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΑ», ήταν ένα σχετικά εκτενές άρθρο, με αρκετές φωτογραφίες, το οποίο παρείχε μια σειρά από λεπτομέρειες σχετικά με την εκπαίδευση του Α' Συντάγματος Πεζικού και του Β' Συντάγματος Πυροβολικού, η οποία αποσκοπούσε στην ενίσχυση του αξιόμαχου του στρατού, ώστε να φανεί χρήσιμος στην Πατρίδα.¹⁴¹ Το άρθρο μας πληροφορούσε επίσης ότι ο Ἀγγέλος Φέτσης είχε υπηρετήσει το 1898 στο Α' Σύνταγμα Πεζικού ως ἐφεδρὸς αξιωματικὸς και αργότερα εἶχε πάρει μέρος το 1908 σε κάποιες μεγάλες ασκήσεις.¹⁴² Επίσης, ανέφερε ότι το Β' Σύνταγμα Πυροβολικού ήταν εξοπλισμένο με καινούρια πυροβόλα τα οποία, όταν κανείς τα αντίκρυζε «παρουσιάζουσι εἰς ἡμᾶς θέαμα ἐπιβάλλον καὶ μεγαλοπρεπὲς προκαλοῦν τὴν ἑθνικὴν ὑπερηφάνειαν· ἀδυνατοῦμεν νὰ ἀποφύγωμεν τὸ ἀκούσιον ἐκεῖνο δάκρυ ὅπερ ἐνίστε κυλίνεται ἀπὸ τοὺς ὀφθαλμοὺς μὲ τὴν πρόθεσιν νὰ προδῶσιν τὰ μυστήρια τῆς ψυχῆς τὰ δημιουργούμενα ἀπὸ τὴν φαντασίαν καὶ τὰ Ἑθνικὰ ὄνειρα».¹⁴³

Ἐνα ἄλλο ἀρθρο με τίτλο «Ο ΣΤΡΑΤΙΩΤΗΣ» περιέγραφε τα καθήκοντα και τις υποχρεώσεις του καλού στρατιώτη ο οποίος ὀφείλε να διακατέχεται ἀπὸ ἀμέριστη ἀγάπη πρὸς τὴν Πατρίδα. Παραθέτουμε ἕνα ἐνδεικτικὸ ἀπόσπασμα: «Τὴν ἐθελοθυσίαν καὶ αὐταπαρνησίαν ἐκπροσωπεῖ ἐν ὅλῃ αὐτῶν τῇ ἐκτάσει ὁ Στρατιώτης. Νέος, μόλις διανοίγων

¹⁴⁰ *Η Νίκη*, Ἔτος Α', τεύχος 6/Ιούνιος 1909, σελ. 1.

¹⁴¹ *Η Νίκη*, Ἔτος Α', τεύχος 6/Ιούνιος 1909, σελ. 4-8, & *Η Νίκη*, Ἔτος Α', τεύχος 7/Ιούλιος 1909, σελ. 4-5.

¹⁴² *Η Νίκη*, Ἔτος Α', τεύχος 6/Ιούνιος 1909, σελ. 4.

¹⁴³ *Η Νίκη*, Ἔτος Α', τεύχος 6/Ιούνιος 1909, σελ. 7-8.

την καρδίαν αὐτοῦ εἰς τῶν εὐγενῶν συναισθημάτων τὸν κόσμον, καλεῖται ὑπὸ τῆς πατρίδος ἵν' ἀσκηθῇ εἰς τῶν ὅπλων τὸν χειρισμόν, εἰς τῆς πειθαρχίας τοὺς κανόνας, εἰς τὴν ὑποταγὴν τοῦ ἰδίου θελήματος· εἰς τὸ θέλημα τῆς πατρίδος. Καὶ ὁ νέος ὑπακούει... Δὲν ἐξανίσταται κατὰ τῶν κακουχιῶν καὶ στερήσεων τοῦ στρατιωτικοῦ βίου, ὑπομένει τὰ πάντα ὑποστηριζόμενος ὑπὸ τῆς ιδέας τῆς εὐόρκου ἐιτελέσεως τοῦ στρατιωτικοῦ αὐτοῦ καθήκοντος. Πρόθυμος εἰς ἐκπλήρωσιν πάσης διαταγῆς τῶν ἀνωτέρων αὐτοῦ δὲν ἀντιλέγει καὶ ἂν ἀκόμη ἡ διαταγὴ ἡ διδομένη εἰς αὐτὸν φέρει αὐτὸν εἰς τὸν τάφον... Ἔχων πίστιν εἰς τὸν Θεὸν ὑποτάσσεται εἰς τοὺς νόμους, καὶ βαίνει θαρραλέος κατὰ τῶν τάξεων τῶν ἐχθρικών, φρονῶν ὅτι οὕτως ὑπερασπίζει οὐ μόνον τὰ ἱερὰ τῆς πατρίδος ἐδάφη, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀγίαν πίστιν, ἐν ᾗ καὶ οἱ πατέρες αὐτοῦ ἔζησαν, καὶ αὐτὸς ἀνετράφη καὶ ζῇ. Ἐν καιρῷ εἰρήνης ὑπερήφανος φέρει τὸ ὄπλον καὶ φρουρεῖ τὴν τάξιν». Το ἄρθρο ἐπεσήμαινε ἐπίσης ὅτι γιὰ τὴν ἐκπαίδευση τῶν στρατιωτῶν σημαντικώτατος καὶ καθοριστικός ἦταν ὁ ρόλος τῶν αξιωματικῶν, οἱ ὁποῖοι ἔπρεπε νὰ τοὺς συμπεριφέρονται με σεβασμὸ χωρὶς νὰ τοὺς βρίζουν, νὰ τοὺς ἐμπαίζουν καὶ νὰ κάνουν κατάχρηση τῆς ἐξουσίας τοὺς. Μόνον με σωστὴ συμπεριφορὰ οἱ αξιωματικοὶ θὰ καθιστοῦσαν ἐπιθυμητὴ τὴ στρατιωτικὴ θητεία ὅλων τῶν τέκνων τῆς Πατρίδας: «Υπέχουσι λοιπὸν μεγάλην εὐθύνην ἀπέναντι τοῦ παρόντος καὶ τοῦ μέλλοντος τῆς πατρίδος αὐτῶν, καὶ ὀφείλουσι νὰ συμμορφωθῶσι πρὸς πάντα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ὁ μὲν ἀνθρωπισμὸς ἐπιβάλλει ἡ δὲ πατρίς ἀπαιτεῖ, ἵνα καταστήσωσι ἐπιθυμητὴν τοῖς πᾶσι τὴν στρατιωτικὴν θητείαν, εἰς ἣν στηρίζει τὰς ἐλπίδας αὐτῆς ἡ πατρίς».¹⁴⁴

Υπῆρχε ἐπίσης καὶ ἓνα δημοσίευμα με τίτλο «Ο ΤΟΥΡΚΙΚΟΣ ΣΤΡΑΤΟΣ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΖΟΜΕΝΟΣ», τὸ ὁποῖο ἀναπαρήγε πληροφορίες ἀπὸ τὴν παρισινὴ ἐφημερίδα ὁ Χρόνος (Le Temps) σχετικὰ με τὴν ἀναδιοργάνωση τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων, τὶς μεταρρυθμίσεις ποὺ προωθοῦνταν σὲ ὅλους τοὺς κλάδους τοὺς, τόσο στὶς στρατιωτικὲς δομὲς ὅσο καὶ στὶς διοικητικὲς υπηρεσίες τοὺς. Το ἄρθρο παρείχε λεπτομερὴ στοιχεῖα γιὰ τὴ νέα οργανωτικὴ δομὴ τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ ναυτικοῦ, ἀλλὰ καὶ γιὰ τοὺς τρόπους ἐνίσχυσής τοὺς, παρὰ τὰ οικονομικὰ προβλήματα ποὺ ἀντιμετώπιζε ἡ Οθωμανικὴ Αυτοκρατορία. Υπολόγιζε μάλιστα ὅτι ἀν προχωροῦσε ἡ ἐφαρμογὴ τῶν διαφόρων μεταρρυθμίσεων με βάση τὸ χρονοδιάγραμμα τοῦ προγραμματισμοῦ τοὺς, μέσα σὲ διάστημα τριῶν ἐτῶν οἱ τουρκικὲς ἐνοπλες δυνάμεις θὰ εἶχαν μεταμορφωθεῖ τελείως καὶ θὰ εἶχαν ἀυξήσει κατὰ πολὺ τὸ ἀξιόμαχό τοὺς σὲ ξηρὰ καὶ

¹⁴⁴ *Η Νίκη*, Ἔτος Α', τεύχος 7/Ιούλιος 1909, σελ. 2.

θάλασσα. Γι' αυτόν τον λόγο το άρθρο «έκρουε τον κώδωνα του κινδύνου» σχετικά με την ελληνική στρατιωτική πραγματικότητα, επισημαίνοντας ότι έπρεπε να διορθωθούν μια σειρά από λάθη και να συμπληρωθούν οι ελλείψεις που παρουσίαζε ο ελληνικός στρατός εξαιτίας πολλών αιτιών. Ήταν επιτακτική ανάγκη το κράτος και ειδικότερα ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος να ηγηθούν των προσπαθειών θεραπείας των κακώς κείμενων, τόνιζε το άρθρο, προσθέτοντας ότι παίρνοντας παράδειγμα από την εργατικότητα και την επιμέλεια του γειτονικού κράτους όφειλαν να προβούν σε όλες τις απαραίτητες ενέργειες για να βελτιώσουν και να τελειοποιήσουν την οργάνωση του στρατεύματος, ώστε να παραμείνουν ζωντανές οι εθνικές ελπίδες και να μην αποβούν φρούδες. Καταλήγοντας υπενθύμιζε στο αναγνωστικό κοινό ότι «Ο στρατός μας κατά την σοφήν γνώμην τοῦ προμάχου τῆς ἐλευθερίας στρατηγοῦ Ρ. Γαριβάλδη καὶ πολλῶν ἡμετέρων καὶ ξένων ἐπιφανῶν ἀξιωματικῶν διοικούμενος καὶ συντηρούμενος καὶ ἀσκούμενος καλῶς εἶνε ὁ νοημονέστερος καὶ ὁ ἀνδρειότερος στρατὸς τοῦ κόσμου. Ἐμπρὸς λοιπὸν ἐπὶ τὰ ἔργα».¹⁴⁵

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον είχε η δημοσίευση σε δύο συνέχειες μιας επιστολής με τίτλο «ΠΩΣ ΘΑ ΩΧΥΡΩΘΗ Η ΘΕΣΣΑΛΙΚΗ ΧΩΡΑ», του διαπρεπή Συνταγματάρχη Μεράρχου Ιωάννη Κωνσταντινίδη με αρχικό της αποδέκτη τον θείο του γιατρό Γεωργιάδη, την οποία ο τελευταίος αποφάσισε να δημοσιοποιήσει μέσω της «Νίκης» έχοντας τη γνώμη «...ὅτι αἱ ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ διδόμεναι συμβουλαι πρὸς τὸν Θεσσαλικὸν λαὸν πραγματοποιούμεναι θὰ παράσχωσι ζωντανήν, στερεὰν καὶ ἀληθῆ τῆς χώρας τῶν ὀχύρων καθ' ὅσον ὡς εἶπεν πρὸ εἰκοσιπέντε αἰῶνων, ὁ Μαραθωνομάχος ποιητὴς Αἰσχύλος, τὰς πόλεις δὲν σώζουσι οὐδὲ φρουροῦσι τὰ πέτρινα τεῖχη ἀλλὰ τὰ εὐψυχα στήθη τῶν ἀνδρῶν». Ο συντάκτης της επιστολής τόνιζε με έμφαση ότι η καλύτερη οχύρωση δεν ήταν η κατασκευή τειχών, αλλά τα ίδια τα «στήθη» των ανδρών οι οποίοι ήταν αποφασισμένοι ακόμα και να πεθάνουν για την Πατρίδα τους. Επικαλούνταν ως χαρακτηριστικό παράδειγμα από την αρχαιότητα τη γνωστή φράση «Τὰν ἢ ἐπὶ Τάς» των Σπαρτιατῶν που εμπιστεύθηκαν την ασφάλεια και τη δόξα της Σπάρτης όχι στα τείχη, αλλά στα «στήθη». Το δόγμα που συνοψίζεται σ' αυτή τη φράση υιοθέτησαν πολύ αργότερα οι Ιάπωνες παραφράζοντάς το ως «ὁ ἀποφασισμένος νὰ ἀποθάνῃ νικᾷ». Ο συντάκτης υπενθύμιζε επίσης ότι η επιτυχία της Ελληνικής Επανάστασης οφειλόταν στη θέληση των Ελλήνων αγωνιστῶν να πολεμήσουν τους Τούρκους αποφασισμένοι αν χρειαζόταν να θυσιάσουν

¹⁴⁵ Η Νίκη, Έτος Β', τεύχος 1/Ιανουάριος 1910, σελ. 2-3.

ακόμα και τη ζωή τους: «ἐὰν ἐν γένει οἱ γίγαντες τοῦ Ἱεροῦ ὑπὲρ Ἀνεξαρτησίας τοῦ Γένους Ἀγῶνος δὲν κατεπολέμουν τὸν ἐχθρὸν μηδὲν λογιζόμενοι τῆς ζωῆς των, μὲ τὸ σύνθημα εἰς τὸ στόμα καὶ τὴν καρδίᾳ «ἐλευθερία ἢ θάνατος» καὶ αὐτὴ ἡ μικρὰ γωνία γῆς, ἣτις ἀποτελεῖ τὸ ἀναξιοπαθὲς αὐτὸ μικροσκοπικὸν ἑλληνικὸν Βασίλειον, θὰ ἐστέναζεν ἀκόμη ὑπὸ τὸ βάρος τοῦ ἀπαισίου ζυγοῦ τῆς δουλείας».¹⁴⁶ Στη συνέχεια ο Κωνσταντινίδης, υπογραμμίζοντας τη σπουδαιότητα που είχε, κατά τη γνώμη του, η γυμναστική και η σκοποβολή για τη στρατιωτική προετοιμασία ενός λαοῦ, πρότεινε στο θεῖο του «Ἔχετε γυμναστικοὺς συλλόγους, ἔχετε σκοπευτικοὺς συλλόγους, ἐκλαϊκεύσατε αὐτοὺς, ἀνοίξατε τὰς πύλας αὐτῶν κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς Κυριακῆς ἀργίας καὶ τὰς λοιπὰς μὴ ἐργασίμους ἕνεκεν ἑορτῶν ἡμέρας εἰς τὰ τέκνα τοῦ λαοῦ καὶ διδάξατε αὐτοῖς τὴν γυμναστικὴν, τὴν ὀπλασκίαν, τὴν λογχομαχίαν, τὴν βολήν, καὶ ἀνυψώσατε ἐν αὐτοῖς τὴν ψυχὴν ἐμπνέοντες αὐτῇ τὴν διὰ τὴν ἀγάπην τῆς Πατρίδος περιφρόνησιν τοῦ θανάτου καὶ βέβαιοι ὅτι οὕτω καὶ μόνον ὁ τόπος θὰ ἀποκτήσῃ δύναμιν μυριάκις ἰσχυροτέραν ἐκείνης, ἣν ἤθελον προσδώσει αὐτῇ καὶ τὰ τελειότερα τῶν τειχῶν».¹⁴⁷ Βέβαια αὐτές τις ἀπόψεις του ο συνταγματάρχης με αναφορές του τις εἶχε γνωστοποιήσει στους αρμόδιους, ἀλλὰ δὲν εἶχε εἰσακουσθεῖ, παρότι ἡ υιοθέτησή τους θα μπορούσε νὰ ὁδηγήσει ἀκόμη καὶ σὲ μείωση τῆς διάρκειας τῆς στρατιωτικῆς θητείας χωρὶς νὰ υπάρξει ἀντίστοιχη μείωση τῆς ἰσχύος τοῦ στρατοῦ. Υπογράμμισε στὴ συνέχεια ὅτι ἀπὸ πατριωτικὴ καὶ ἐθνικὴ ἀποψη ἐπρεπε νὰ στηριχθεῖ ἡ ἀμυνα τῆς Θεσσαλίας στὸν μάχιμο πληθυσμὸ τῆς παραμεθορίου, διότι οχυρωματικὰ ἔργα δὲν ἦταν εὐκόλο νὰ πραγματοποιηθοῦν γιὰ οικονομικοὺς λόγους. Εξάλλου, ἀπὸ στρατιωτικὴ ἀποψη, ἦταν δύσκολο νὰ υπάρξει συγκεκριμένος προγραμματισμὸς κατασκευῆς οχυρωματικῶν ἔργων, καθὼς ὁ σχεδιασμὸς τους ἐξαρτιόταν ἀπὸ μιὰ σειρά παραγόντων μεταξύ των οποίων τὸ εἶδος τοῦ ἐνδεχόμενου πολέμου, ἀν δηλαδή θα ἦταν ἐπιθετικὸς ἢ ἀμυντικὸς.¹⁴⁸ Πάντως ὁ συνταγματάρχης διαβεβαίωνε ὅτι σὲ κάθε περίπτωση ὁ γιατρὸς θεῖος του ἐπρεπε νὰ ἔχει, ὅπως καὶ ὅλοι οἱ Ἕλληνες, ἐμπιστοσύνη στὸ Γενικὸ Ἐπιτελεῖο Στρατοῦ καὶ νὰ ἐπιδιώκει τῆς ἐπίτευξιν τριῶν πραγμάτων: «1^{ov} Τὴν γενικὴν τοῦ μαχίμου πληθυσμοῦ πατριωτικὴν ἀνατροφὴν καὶ στρατιωτικὴν ἄσκησιν ἐν τοῖς γυμναστικοῖς συλλόγοις, τοῖς σχολείοις καὶ ταῖς ἐνορίαις. Ὡστε ἕκαστος Ἕλλην μαχητὴς νὰ καταστῇ ἀληθινὸς ζωντανὸς μύδρας. 2^{ov} Τὴν εἰδικὴν ἐπιστράτευσιν τοῦ μαχίμου πληθυσμοῦ (ἐφέδρων καὶ ἐθνοφρουρῶν) τῶν παραμεθορίων κωμῶν καὶ χωρίων καὶ 3^{ov} Τὴν

¹⁴⁶ *Η Νίκη*, Ἔτος Α΄, τεύχος 9/Σεπτέμβριος 1909, σελ. 2.

¹⁴⁷ *Η Νίκη*, Ἔτος Α΄, τεύχος 9/Σεπτέμβριος 1909, σελ. 2-3.

¹⁴⁸ *Η Νίκη*, Ἔτος Α΄, τεύχος 10/Οκτώβριος 1909, σελ. 2-3.

αὔξῃσιν τῆς ἐν εἰρήνῃ δυνάμεως τῶν εἰς τὴν παραμεθόριον χώραν ἐδρευόντων σωμάτων εἰς τὰ 2)3 τῆς ἐμπολέμου δυνάμεως». ¹⁴⁹

«Η Νίκη» δημοσίευε επίσης σύντομες στρατιωτικές ειδήσεις ή ανακοινώσεις, όπως για παράδειγμα «Οἱ νέοι ἀξιωματικοί» όπου γινόταν ονομαστική αναφορά στους πρόσφατα αποφοιτήσαντες από τη Σχολή των Ευελπίδων ανθυπολοχαγούς και στην κατάταξή τους στο μηχανικό, στο πυροβολικό ή στο πεζικό. «Τὰ ἀποτελέσματα τῶν Δοκίμων» ανέγραφαν τα ονόματα των επιτυχόντων των τριῶν τάξεων της Σχολῆς Ναυτικῶν Δοκίμων. ¹⁵⁰ Μια ἄλλη εἶδηση με τίτλο «Τὸ νέον ἐλληνικὸν θωρηκτὸν «Ἀβέρωφ»» ενημέρωνε τους αναγνώστες ὅτι η δεύτερη δόση των τρεισήμισι εκατομμυρίων δραχμῶν για τη ναυπήγηση του θωρηκτοῦ Ἀβέρωφ, θα πληρωνόταν στα ναυπηγεία του Ορλάντο στο Λιβόρνο της Ιταλίας μόλις το πολεμικό πλοίο καθελκυόταν ἐντὸς του μηνὸς Φεβρουαρίου. Γνωστοποιούσε ἐπίσης ὅτι ἀναμενόταν για τυπικούς λόγους να ἐκδοθεῖ βασιλικὸ διάταγμα με την ἐπίσημη ονοματοδοσία του θωρηκτοῦ, ὡς ζητούσαν τα ιταλικά ναυπηγεία.

Μια ἄλλη εἶδηση ἀνέφερε ὅτι τα ἐλληνικά ἀντιτορπιτικά, κατόπιν διαταγῆς του Υπουργείου των Ναυτικῶν, ἀπέπλευσαν για να ἐκτελέσουν γυμνάσια με κατεύθυνση μεταξύ ἄλλων τη Μήλο και την Κέα. ¹⁵¹ «Οἱ Ἐφεδροὶ εἰς τὰ Πυροβολικὰ» πληροφοροῦσε ὅτι στα Συντάγματα εἶχαν ἀρχίσει οἱ ἀσκήσεις για την ἐκμάθηση του χειρισμοῦ των νέων πυροβόλων. Οἱ ἐφεδροὶ πυροβολητὲς και οἱ ἐκατὸ ἐφεδροὶ ἀξιωματικοί, οἱ οποίοι εἶχαν κληθεῖ να πάρουν μέρος σ' αὐτὲς διακρίνονταν για το ζήλο και τον ἐνθουσιασμό τους κατὰ την ἀκριβή ἐκτέλεση των καθηκόντων τους. ¹⁵² Ἀρκετοῦς μῆνες ἀργότερα, ὑπὸ τον τίτλο «Αἱ ἈΣΚΗΣΕΙΣ ΠΥΡΩΝ ΤΟΥ ΠΥΡΟΒΟΛΙΚΟΥ» ἐγίνε γνωστὸ ὅτι Γάλλοι ἀξιωματικοί εἶχαν ἀναλάβει την ἐκπαίδευση των Ἑλλήνων πυροβολητῶν: «Κατόπιν συνεννοήσεως τοῦ Γάλλου στρατηγοῦ Ἐντοῦ με τὸ ὑπουργεῖον τῶν Στρατιωτικῶν, ἡ ἀσκήσις πυρῶν τῶν ὀρεινῶν πυροβολαρχιῶν ἤρχισε, θὰ ἐξακολουθήσῃ δὲ αὕτη καθ' ὅλον τὸν Μάρτιον. Τὸ ἀναγκαιοῦν διὰ νὰ πυρὰ ὑλικὸν ἐχορηγήθῃ ὑπὸ τῆς γενικῆς ἀποθήκης τοῦ ὑλικοῦ πολέμου. Αἱ ἀσκήσεις θὰ τελεσθῶσι ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ Γάλλου ταγματάρχου Λεκόμπ». ¹⁵³

¹⁴⁹ *Η Νίκη*, Ἔτος Α', τεύχος 10/Οκτώβριος 1909, σελ. 3.

¹⁵⁰ *Η Νίκη*, Ἔτος Α', τεύχος 7/Ιούλιος 1909, σελ. 6.

¹⁵¹ *Η Νίκη*, Ἔτος Β', τεύχος 1/Ιανουάριος 1910, σελ. 4.

¹⁵² *Η Νίκη*, Ἔτος Α', τεύχος 8/Αύγουστος 1909, σελ. 4.

¹⁵³ *Η Νίκη*, Ἔτος Γ', τεύχος 1-2/Ιανουάριος - Φεβρουάριος 1911, σελ. 11.

4.8.9. Πολιτικο-Στρατιωτικές Εξελίξεις

«Η Νίκη», μετά την αλλαγή της φυσιογνωμίας της, ενέταξε στη θεματολογία της και δημοσιεύματα πολιτικής επικαιρότητας, τα οποία όμως είχαν άμεση σχέση με τις στρατιωτικές εξελίξεις. Έτσι με αφορμή την ανάληψη της αρχηγίας του στρατού από τον διάδοχο Κωνσταντίνο και τον λόγο που αυτός εκφώνησε εγκαινιάζοντας τους στρατώνες στην Τρίπολη, το περιοδικό φιλοξένησε μια επιστολή με την υπογραφή Πολίτης-Στρατιώτης, η οποία προέτρεπε τον νέο αρχιστράτηγο να σταθεί στο ύψος των καθηκόντων του και να θεραπεύσει τα κακώς κείμενα στο στράτευμα. Συγκεκριμένα ο συντάκτης, που μάλλον ήταν ο ίδιος ο εκδότης, εναπόθετε τις ελπίδες του στον Κωνσταντίνο για τη συγκρότηση αξιόμαχου στρατεύματος, το οποίο θα ήταν ικανό να εκπληρώσει το εθνικό έργο. Τόνιζε επίσης ότι το εγχείρημα αυτό απαιτούσε τιτάνιες προσπάθειες και γι' αυτό χαρακτήριζε τον διάδοχο νέο Ηρακλή. Στη συνέχεια απαριθμούσε τα οργανωτικά και λειτουργικά προβλήματα τα οποία έχρηζαν επίλυσης και διαβεβαίωνε ότι το περιοδικό θα στεκόταν αρωγός με όλες, τις έστω ασθενείς δυνάμεις του στην πραγμάτωση της εθνικής ιδέας. Παραθέτουμε αυτούσιο το κείμενο, γιατί θεωρούμε ότι αποτυπώνει άριστα το ιδεολογικό στίγμα του περιοδικού: «ΟΙ ΠΑΝΕΛΛΗΝΕΣ Ὑψηλότατε πρὸς Σὲ ἀτενίζουνσι προσδοκῶντες ἀπὸ τὴν ἰσχυρὰν θέλησίν Σου Στρατὸν ἄξιον νὰ διεκδικήσῃ τὴν ἱερὰν τῶν Πατέρων μας κληρονομίαν. Τὸ ἐλπίζουνσι καὶ τὸ προδοκῶσι. Εἰς τὰ ἐγκαίνια τῶν στρατῶνων τῆς Τριπόλεως μᾶς εἶπες ὅτι ἐπίμοχθον εἶνε καὶ πολὺν χρόνον ἀπαιτεῖ τὸ ἔργον τῆς Ὀργανώσεως **Ἐθνικοῦ Στρατοῦ**. Ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς λέγομεν Ὑψηλότατε ὅτι τὰ ἐπίμοχθα Ἐθνικὰ ἔργα, τὰ ἐμπιστεύονται οὐχὶ εἰς τοὺς τυχαίους ἀλλὰ εἰς τοὺς κορυφαίους. Εἰς Σὲ δὲ Ὑψηλότατε τὸν Κορυφαῖον Πολίτην καὶ Στρατιώτην ἔλαχεν ὁ κλῆρος τῆς συντελέσεως τοῦ μεγάλου τούτου **Ἐθνικοῦ ἔργου**. Τὸ Ἔθνος Ὑψηλότατε θέλει στρατὸν ἀπηλλαγμένον τῆς συναλλαγῆς. Τὸ μεγαθήριον τοῦτο μόνον ὑπὸ τὴν σφιβαρὰν Σου χεῖρα θὰ συντριβῇ. Τὸ Ἔθνος θέλει Ἀξιωματικούς εὐπαιδεύτους, εὐγενεῖς καὶ ἐγκρατεῖς τῆς Στρατιωτικῆς Τέχνης. Τὸ Ἔθνος θέλει Ὑπαξιωματικούς πειθαρχικούς καὶ ἀφοσιωμένους εἰς τὸ καθῆκον των. Τὸ Ἔθνος θέλει ἐλάχιστον ἀριθμὸν ἀπαλλαγέντων. Τὸ Ἔθνος θέλει μεγάλα γυμνάσια ὅχι μὲ τοὺς μισοὺς στρατιώτας ἐνδεδυμένους. Τὸ Ἔθνος θέλει ὀχυρωματικὰ ἔργα εἰς τὰ ἀπογυμνωμένα σύνορά μας. Τὸ Ἔθνος θέλει στρατῶνας τῆς ἀνθρωπιάς. Τὸ Ἔθνος τέλος πρὸς ἐπίτευξιν πάντων τούτων ζητεῖ τὸν Ἡρακλέα του πιστεύομεν ὅτι ἐν τῷ προσώπῳ τῆς

Ύμετέρας Ύψηλότητος εύρέθη Οὔτος. Απαιτεῖται μόνον χρόνος καὶ ἐπιμονή. Ἡμεῖς χαιρετίζομεν εὐφροσύνως τὰ πρῶτα βήματά Σου ἅτινα εἶνε μεγάλα ἀναλόγως τῶν μέσων τὰ ὅποια Σοὶ παρέχει ἡ Πολιτεία. Ἡμεῖς μετ' ἐνθουσιασμοῦ καὶ ἐνδιαφέροντος παρακολουθοῦντες τὴν Ἐθνικὴν ταύτην δρᾶσιν τῆς Ύμετέρας Ύψηλότητος θὰ προσπαθήσωμεν μὲ τὰς ἀσθενεῖς δυνάμεις τῆς «Νίκης» νὰ προσθέσωμεν ὡς ἅπλοὶ σκαπανεῖς τῆς μεγάλης Ἐθνικῆς ιδέας λίθον τινὰ ἐν τῷ οἰκοδομουμένῳ τούτῳ ἔθνικῳ ἔργῳ ὑπὸ τῆς Ύμετέρας Ύμετέρας Ύψηλότητος». ¹⁵⁴

«Η Νίκη» αφιέρωσε εκτενές δημοσίευμα στην αναχώρηση των διεθνών στρατευμάτων από την Κρήτη, το οποίο χαρακτηρίζεται από αμφίθυμη διάθεση. Ο συγγραφέας, αφενός μεν εκτιμούσε ότι το γεγονός άνοιγε τον δρόμο για την απελευθέρωση του νησιού, αφετέρου δε εξέφραζε την ανησυχία ότι ήταν απλώς μια ενέργεια για το θεαθήναι. Συγκεκριμένα, το άρθρο με τίτλο «Η ΜΕΓΑΛΗ ΗΜΕΡΑ ΔΙΑ ΤΗΝ ΚΡΗΤΗΝ – Η ΠΡΟΠΟΜΠΗ ΤΩΝ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΤΡΑΤΕΥΜΑΤΩΝ – ΤΟ ΑΛΜΑ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΝ» παρακολουθούσε το γεγονός της αναχώρησης των διεθνών στρατευμάτων από την Κρήτη μετά από τη συμβολική υποστολή των σημαίων τους από τον προμαχόνα του φρουρίου Φιρκά των Χανίων στις 12 Ιουλίου του 1909. Η σημαία της Κρητικής Πολιτείας πέθανε, έγραφε: «Ἡ Γαλανὴ καὶ ἀστερόεσσα Κρητικὴ δὲν ὑπάρχει πλέον. Ἄγημα ξένων στρατιωτῶν μετέβη εἰς τὸ ἐπὶ τῆς εἰσόδου τοῦ λιμένος φρούριον καὶ κατεβίβασεν μαζὺ μὲ τὰς τέσσαρας τῶν Προστατίδων Δυνάμεων καὶ τὴν μεταξὺ αὐτῶν ὑψουμένην καὶ μελαγχολικὰ κυματίζουσαν Κρητικὴν». ¹⁵⁵ Ακολουθούσε η περιγραφή της αποχώρησης των στρατευμάτων των τεσσάρων Μεγάλων Δυνάμεων, της Αγγλίας, της Γαλλίας, της Ρωσίας και της Ιταλίας, μέσα σε κλίμα ενθουσιασμού, συγκίνησης και ευχαριστιῶν ἀπὸ τὴν πλευρὰ των Κρητικῶν. Παντοῦ κυμάτιζαν ἐλληνικὲς σημαῖες καὶ στὴν ἀψίδα που εἶχε κατασκευαστεῖ γιὰ νὰ διέλθουν ἀπὸ κάτω τὰ διεθνή στρατεύματα εἶχε ὑψωθεῖ καὶ ἡ ἐλληνικὴ μαζὶ με τὶς τέσσερις ξένες σημαίες: «Ἡ Κυανόλευκος. Ἡ πόλις τῶν Χανίων δύναται τὶς νὰ εἴπῃ ὅτι φορεῖ κυανόλευκον μαντῦλι εἰς τὴν κεφαλὴν. Ἀπὸ πλείστας οἰκίας καὶ καταστήματα ἡ Γαλανὴ μας ἀνέμιζε... ἐκυμάτιζε μέσα εἰς τὸν γαλανὸν ὀρίζοντα σᾶν νὰ ἔστελλε φιλήματα καὶ χαιρετισμοὺς εἰς ὅλη τὴν ἡρωϊκὴ μεγαλόνησο. Στὴν Ἀψίδα ἐπάνω ποῦ ἀναφέραμεν ἀνωτέρω ἦσαν ἐν συμπλέγματι αἱ σημαῖαι τῶν Πραστατίδων μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς ἀγκαλιασμέναι καὶ τέσσαρες καλλιτεχνικαὶ ἐπιγραφαὶ ἀπεχαιρέτιζον τοὺς

¹⁵⁴ Η Νίκη, Έτος Α΄, τεύχος 6/Ιούνιος 1909, σελ. 3.

¹⁵⁵ Η Νίκη, Έτος Α΄, τεύχος 7/Ιούλιος 1909, σελ. 2-4.

ξένους «Εὐγνώμονοῦντες προπέμπομεν». Τὰ καταστήματα ὅλα εἶνε κλειστά. Ὁ Λαὸς τρέχει νὰ προπέμψῃ τοὺς ξένους μὲ τοὺς ὁποίους ἔζησε τόσον ἀγαπημένα». ¹⁵⁶ Στη συνέχεια ὁμως ὁ σκεπτικισμὸς αντικαθιστοῦσε τὸν πανηγυρικό τόνο, καθὼς τὸ ἀρθρο σημείωνε ὅτι εἶχαν παραμείνει στὸ νησί καὶ συγκεκριμένα στὴ Σούδα ναῦτες τῶν Προστάτιδων Δυνάμεων στὴ θέση τῶν στρατιωτῶν ποὺ ἐφυγαν, δίνοντας ἐτσι τὴν ἐντύπωση σὲ πολλοὺς ὅτι στὴν πραγματικότητα τίποτα δὲν εἶχε ἀλλάξει. Συγκεκριμένα οἱ τέσσερις δυνάμεις εἶχαν ἀφήσει ἀπὸ μιὰ φυλακίδα τοὺς γιὰ νὰ ἐγγυάται τὴν τήρηση τῆς συμφωνίας, καθὼς καὶ γιὰ νὰ ἐπιβλέπουν καὶ νὰ φυλάγουν τὶς σημαίες τοὺς οἱ ὁποῖες μαζί με τὴν Τουρκικὴ θὰ συνέχιζαν νὰ κυματίζουν στὴ Σούδα: «Ἀλλάξε ὁ Μανωλὶδὸς καὶ ἐφόρεσε τὰ ροῦχα ἄλλοιῶς. Τὸ ἀπόγευμα τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἐξηπλώθη εἰς τὴν πόλιν ἢ ἐκ τοῦ χωρισμοῦ προερχόμενη μελαγχολία. Τὰ ἀτμόπλοια ἀνεχώρησαν συναποκομίζοντα εἰς τὴν Δύσιν τόσας ἀναμνήσεις καὶ συγκινήσεις. Τὸ βράδυ μὲ τὰ φῶτα ποῦ ἄναψαν, στὰ μαγαζεῖα νέες φάτρες ἐφάνησαν εἰς τοὺς δρόμους. Ἦσαν οἱ ναῦται τῶν ἐν Σούδα φυλακίδων. Ἀντὶ ξένοι στρατιῶται, ναῦται τώρα, ἄλλαξε τουτέστι ὁ Μανωλὶδὸς καὶ ἐφόρεσε τὰ ροῦχα ἄλλοιῶς». Ἐν τούτοις οἱ Κρητικοὶ πίστευαν ἀκράδαντα ὅτι τὸ καθοριστικὸ βῆμα πρὸς τὴν ὀριστικὴ ἐλευθερία καὶ τὴν ἐνωση με τὴν Ελλάδα εἶχε γίνῃ κατέληγε τὸ ἀρθρο: «Ἐν τούτοις οἱ Λεοντόκαρδοι Κρητὲς ἀκραδάντως πιστεύουσι, ὅτι τὸ πρὸ τὴν Ἐλευθερίαν Ἄλμα τοὺς ἐπετεύχθη!». ¹⁵⁷

Τὸ Κίνημα στὸ Γουδί χαιρετίστηκε ἀπὸ τὴ «Νίκη» με μιὰ σύντομη ἀλλὰ χαρακτηριστικὴ δημοσίευση με τίτλο «ΕΘΝΙΚΗ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ» τὴν ὁποία υπέγραφε ὁ ἴδιος ὁ Φέτσης. Μεγάλες καὶ ἀλησμόνητες ἀποκαλοῦνταν ἡ 15^η καὶ ἡ 16^η Αὐγούστου 1909, οἱ δύο ἡμέρες κατὰ τὶς ὁποῖες συντελέστηκε τὸ σημαντικότερο γεγονός στὴν Ελλάδα μετὰ τὸ 1863, ἐγράφε, προσθέτοντας ὅτι θὰ μείνουν στὴν ἱστορία ὡς ἡ ἀπαρχὴ τῆς ἀναγέννησης τῆς χώρας, γιὰτὶ ἐπιτέλους υπῆρξε ἀντίδραση στὸ σάπιο πολιτικὸ σύστημα ποὺ ἐπικρατοῦσε, στὴν ἀνηθικότητα καὶ στὴ διαφθορά ποὺ κυριαρχοῦσαν στὸν δημόσιο βίον. Τὸ ἀρθρο ἀπέδιδε τὰ εὐσημα σὲ ὅσους πρωτοστάτησαν στὴν ἐκδήλωση τοῦ κινήματος: «Τιμὴ καὶ δόξα εἰς ἐκείνους οἵτινες ἀνέλαβον νὰ πνίξωσι τὴν Λερναίαν Ὑδραν τὴν καλουμένην σήμερον «συναλλαγὴν» ἥτις ἀπερρόφησε πᾶσαν ἱκμάδα Ἐθνικὴν καὶ ἀφῆκε ἐλευθέραν τὴν φαυλότητα καὶ τὴν ἀδικίαν διὰ νὰ λεηλατοῦσι τὸ πᾶν... Τιμὴ καὶ δόξα εἰς ἐκείνους οἵτινες πρῶτοι ἔδωσαν τὸ σύνθημα τῆς ἐθνικῆς ἀναμορφώσεως καὶ ἤλθον νὰ διδάξουν τὰς

¹⁵⁶ *Η Νίκη*, Ἔτος Α΄, τεύχος 7/Ιούλιος 1909, σελ. 3.

¹⁵⁷ *Η Νίκη*, Ἔτος Α΄, τεύχος 7/Ιούλιος 1909, σελ. 4.

κυβερνήσεις ότι δὲν πρέπει νὰ ὦσι αὐταὶ πρακτορεῖα λαφυραγωγῶν, καὶ φαυλοβίων, ἀλλ' ὑποστηρικταὶ καὶ ἀμερόληπτοι διαιτηταὶ τῶν Ἑθνικῶν μας δικαίων καὶ συμφερόντων. Πανελλήνιος εὐγνωμοσύνη ὀφείλεται εἰς ἐκείνους οἵτινες ἐπέβαλλον τὴν γνώμην τοῦ Ἑθνους, ἐκεῖ ὅπου ἐβασίλευεν ἡ παρανομία καὶ οἵτινες ἀνέλαβον νὰ διδάξουν ἐκείνους οἱ ὅποιοι ὤφειλον νὰ γνωρίζωσι ὅτι πρῶτοι ἔχουν καθήκον νὰ δώσωσι τὸ παράδειγμα τῆς φειδοῦς τοῦ χρήματος τοῦ φορολογουμένου Λαοῦ». Ο Φέτσης παραδεχόταν βέβαια ὅτι πρὸς στιγμὴν εἶχε διασαλευτεῖ ἡ πειθαρχία τοῦ στρατεύματος, δηλαδή ἡ υπακοή των κατωτέρων στις διαταγές των ανωτέρων τους, ἡ οποία ἀποτελεῖ τὴ βασικὴ δύναμη τοῦ στρατοῦ καὶ τὸν ἀκρογωνιαῖο λίθον τῆς συνοχῆς του, ὥστε νὰ ἀντιμετωπίζονται ἀποτελεσματικὰ οἱ ἐχθροὶ τῆς Πατρίδας. Δικαιολογούσε ὅμως τὴ στιγμιαία ἀνυπακοή λέγοντας ὅτι ἦταν ἀναγκαῖο νὰ συμβεῖ, διότι οἱ ὥρες ἦταν ἐθνικὰ κρίσιμες καὶ δὲν ἔπρεπε νὰ χαθοῦν τα πάντα.¹⁵⁸

Επιπλέον, σὲ ἄλλη σελίδα τοῦ ἰδίου τεύχους δημοσιευόταν ἡ ἀπόφασις των ἐφεδρῶν ἀξιωματικῶν νὰ ἐκφράσουν τὴν εὐαρέσκειά τους γιὰ τὴν ἐκδήλωση τοῦ κινήματος καὶ νὰ στηρίξουν τὰ αἰτήματα των μόνιμων συναδέλφων τους: «Καὶ οἱ Ἑφεδροὶ ἀνθυπολοχαγοὶ ὅπως πάντοτε ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ Στρατεύματος φιλοτίμως ἐργαζόμενοι παρὰ τὸ πλευρὸν τῶν μόνιμων συναδέλφων των ἀποβαίνουνσι χρησιμότατοι, οὕτω καὶ εἰς τὴν περίστασιν ταύτην συνελθόντες ἐπεδοκίμασαν τὸ ἐθνωφελὲς κίνημα τῶν μόνιμων συναδέλφων των καὶ ἐπέδωκαν ψήφισμα εἰς τὴν Κυβέρνησιν διὰ τοῦ ὁποίου καταδεικνύουσι τὸ ἐθνωφελὲς τῶν αἰτημάτων τοῦ Ἑθνικοῦ Στρατοῦ». ¹⁵⁹

Παράδειγμα ἀπόφασις τῆς πολιτείας ποὺ ἡ «Νίκη» χαιρέτισε με ἐνθουσιασμό ἦταν τὸ νομοθέτημα με τίτλον «Νόμος περὶ τελέσεως σκοπευτικῶν ἀγῶνων ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν «Τὰ Ἑλευθέρια»», ποὺ ψηφίστηκε τὸν Μάρτιον τοῦ 1910 ἀπὸ τὴ Βουλὴν, στο ὁποῖο ἀφιέρωνε πολλὰς σελίδες καὶ μιὰ σειρὰ ἀπὸ σχετικὰ ἀρθρα. Ἀρχικὰ διέθεσε μιὰ ολόκληρη σελίδα γιὰ νὰ δημοσιεύσει τὰ 9 ἀρθρα τοῦ συγκεκριμένου νόμου. Τὸ πρῶτον ἀπὸ αὐτὰ τὸ ὁποῖον καθόριζε ὅτι: «Πρὸς πανηγυρισμὸν τῆς ἐπετείου τῆς ἐθνικῆς παλιγγενεσίας τελοῦνται τὴν 25 Μαρτίου ἐκάστου ἔτους ἐθνικοὶ σκοπευτικοὶ ἀγῶνες, ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν Τὰ «Ἑλευθέρια»». Σύμφωνα με τὸ τρίτον ἀρθρον: «Οἱ ἀγῶνες τελοῦνται διὰ τοῦ ἐν χρήσει στρατιωτικοῦ τυφεκίου. α') Μεταξὺ ὁμάδων ἐκ πέντε σκοπευτῶν, ἐκπροσωπουσῶν δῆμους,

¹⁵⁸ *Η Νίκη*, Ἔτος Α', τεύχος 8/Αύγουστος 1909, σελ. 2.

¹⁵⁹ *Η Νίκη*, Ἔτος Α', τεύχος 8/Αύγουστος 1909, σελ. 4.

κοινότητας, εκπαιδευτικά ιδρύματα, ή αθλητικούς και σκοπευτικούς συλλόγους. β') Μεταξύ ἐλευθέρων σκοπευτῶν». Τα υπόλοιπα άρθρα αφορούσαν οργανωτικά ζητήματα όπως το ότι οι αγώνες θα τελούνταν εκ περιτροπής σε όλους τους νομούς του κράτους, ότι κατ' εξαίρεση για το έτος 1910 μπορούσαν να διοργανωθούν σε άλλη ημερομηνία πλην της 25^{ης} Μαρτίου, αλλά και λεπτομέρειες σχετικά με τα μετάλλια και το ύψος των επάθλων που θα λάμβαναν οι νικητές, κ.ά.¹⁶⁰ Ακολούθησε η δημοσίευση του βασιλικού διατάγματος του Γεώργιου, το οποίο όριζε προς εφαρμογή του νόμου ότι το 1910 τα πρώτα «Ελευθέρια» θα τελούνταν στις 27 Ιουνίου στην Πάτρα με τη χρήση όπλων Γκρα,¹⁶¹ καθώς και μια σχεδόν ολοσέλιδη φωτογραφία του Υπουργού των Εκκλησιαστικών και της Δημόσιας Εκπαιδεύσεως κ. Ανδρέα Παναγιωτόπουλου, ο οποίος είχε καταβάλει υπεράνθρωπες προσπάθειες για να ψηφιστεί αυτό το εθνοφελές νομοθέτημα.¹⁶²

Ένα άλλο άρθρο με τίτλο «ΤΑ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ – ΕΘΝΙΚΟΣ ΘΕΣΜΟΣ» εκθείαζε την ψήφιση του νόμου διότι: «Διὰ τῶν Ἐλευθερίων ἡ σκοποβολὴ θὰ διαδοθῇ καὶ εἰς τὰς ἐσχατιὰς τῆς Ἑλληνικῆς γῆς καὶ θὰ παρασκευάσῃ τοὺς μέλλοντας ὑπερασπιστὰς τῆς Πατρίδος ὅπως Αὐτὴ τοὺς ἐννοεῖ καὶ τοὺς θέλει. **Τὸ σημάδι** μὲ τὸ καρποφύλι κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας κατέστησε τὴν μικρὰν ταύτην Ἑλληνικὴν γωνίαν, Βασίλειον. **Τὸ σημάδι** μὲ τὸ μάλιγγερ ἀπὸ σήμερον καὶ εἰς τὸ ἐξῆς ἀναμφιβόλως θὰ θεραπεύσῃ τοὺς ἐθνικούς μας πόθους καὶ θὰ γνωρίσουν καὶ οἱ γείτονες ἡμῶν τὴν ἀξίαν καὶ τὸ μεγαλεῖον τῆς φυλῆς μας. Τὰ Ἐλευθέρια θὰ διεγείρῳσι τὰ ναρκωμένα ἐθνικά μας νεῦρα καὶ θὰ μᾶς ὀδηγήσωσι ἐπὶ τῆς μεγάλης καὶ ἐνδόξου λεωφόρου τῆς Ἑθνικῆς ἡμῶν ἀναγεννήσεως».¹⁶³ Στη συνέχεια το ίδιο άρθρο παρέθετε μια εγκύκλιο του Υπουργού Παιδείας προς τους επιθεωρητές των Δημοτικών Σχολείων, με την οποία καλούνταν όλοι οι δάσκαλοι ανεξαιρέτως να κινητοποιηθούν για την επιτυχία των πρώτων Ελευθερίων, ακόμη και όσοι υπηρετούσαν στα πλέον μικρότερα ή και στα πιο απομακρυσμένα αγροτικά χωριά: «δύναται δὲ ὡς ἐκ τούτου νὰ χρησιμεύσῃ κατ' ἐξοχὴν πρὸς διαφήμισιν τῶν σκοπευτικῶν ἀγῶνων καὶ ἰδίως πρὸς ἐξήγησιν τοῦ σκοποῦ αὐτῶν». Ἐτσι, λοιπόν οι δάσκαλοι ὀφείλαν να μεταφέρουν το μήνυμα μέχρι τις εσχατιές του Ελληνικού Βασιλείου ότι τα Ελευθέρια δεν ήταν μόνο για όσους ασχολούνταν με το αγώνισμα της σκοποβολής και με τα όπλα «ἀλλ' εἶνε ἀγῶνες ἐθνικοί, ἀγῶνες λαϊκοί, σκοποῦντες νὰ παρασκευάσωσιν πλείστους ἀξίους σκοπευτὰς καὶ

¹⁶⁰ *Η Νίκη*, Έτος Β', τεύχος 5-6/Μάιος & Ιούνιος 1910, σελ. 60.

¹⁶¹ *Η Νίκη*, Έτος Β', τεύχος 5-6/Μάιος & Ιούνιος 1910, σελ. 60 & 62.

¹⁶² *Η Νίκη*, Έτος Β', τεύχος 5-6/Μάιος & Ιούνιος 1910, σελ. 61.

¹⁶³ *Νίκη*, Έτος Β', τεύχος 5-6/Μάιος & Ιούνιος 1910, σελ. 62.

συνεπώς να καταρτίσωσι πυκνὰς φάλαγγας ὑπερασπιστῶν τῆς πατρίδος ἐν ὥρᾳ κινδύνου». Ἐπρεπε ἐπίσης να γνωστοποιήσουν σε ὅλους, ἐκτός ἀπὸ τὸν βασικὸ σκοπὸ τῶν Ἐλευθερίων, τοὺς ὅρους καὶ τὶς προϋποθέσεις συμμετοχῆς, να τοὺς ἐνθαρρύνουν λάβουν μέρος, ἀλλὰ καὶ να τοὺς βοηθήσουν στὴ σύνταξη καὶ στὴν ἐγκαιρὴ υποβολὴ τῆς δήλωσης συμμετοχῆς τοὺς στὶς οἰκείες δημοτικὲς ἢ ἀστυνομικὲς ἀρχές.¹⁶⁴ Κατόπιν τὸ ἀρθρο ἀνέφερε ὅτι ἤδη ἡ ὅλη προσπάθεια φαινόταν να ἔχει ἀπῆχηση, καθὼς μαθητὲς τῶν σχολείων τῆς Ἀθήνας προέβησαν στὴν ἰδρυση σκοπευτικοῦ ομίλου με τὴν ἐπωνυμία «Παναθηναϊκὸς Σκοπευτικὸς Ὁμιλὸς «ο Ἄρης»» ζητώντας τὴ συνδρομὴ ἐνὸς ἐιδικοῦ, δηλαδὴ ἐνὸς ἐφεδρου ἀξιωματικοῦ καὶ γυμναστή για να συντάξουν τὸν κανονισμό τοῦ σωματείου τοὺς. Ὁ συγκεκριμένος γυμναστής που δὲν ἦταν ἄλλος ἀπὸ τὸν Φέτση, συγκινημένος ἐκφώνησε ἓναν πατριωτικὸ λόγο, συγκαίροντας τοὺς μαθητὲς για τὴν πρωτοβουλία τοὺς, ευχόμενος αὐτὴ να βρεῖ μιμητὲς σε ὅλες τὶς ἐλληνικὲς πόλεις καὶ τὰ χωριά.¹⁶⁵

Στὸ ἴδιο τεύχος τοῦ περιοδικοῦ σε δύο φωτογραφίες ἀπεικονίζονταν ἡ πρωταθλήτρια ομάδα τοῦ Πρακτικοῦ Λυκείου στους σχολικοὺς σκοπευτικοὺς ἀγῶνες τοῦ 1909 καὶ 1910, ἐνὼ διακρίνονταν ἐπίσης ὁ διευθυντὴς τοῦ Λυκείου Μπαλλίλης καὶ ὁ ἴδιος ὁ Φέτσης, καθὼς καὶ τὸ ἐπαμειβόμενο ἐπαθλο τοῦ πρωταθλητῆ με τὴ Θεά Ἄρτεμη καὶ τὸ τόξο τῆς πάνω σε ἓνα τραπέζι.¹⁶⁶ Δὲν ἔλειπαν καὶ τὰ ἀναλυτικὰ ἀποτελέσματα τῶν σχολικῶν σκοπευτικῶν ἀγῶνων που διεξήχθησαν στὸ Μπελλένιο σκοπευτήριο στὶς 20, 21 καὶ 29 Μαΐου, ὅπου πρῶτευσε τὸ Πρακτικὸ Λύκειο.¹⁶⁷

4.8.10. Γυναικεῖος Ἀθλητισμός

Παρά τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ κοινωνικὴ διάρθρωση τῶν ἀρχῶν τοῦ 20^{ου} εξακολουθοῦσε να θεμελιώνεται στὶς ἐμφυλὲς διακρίσεις, ἀποδίδοντας στὴ γυναῖκα ὑποδεέστερη θέση σε σχέση με τὸν ἄντρα σε ὅλα τὰ ἐπίπεδα τοῦ συλλογικοῦ βίου, μέσα ἀπὸ τὶς σελίδες τῆς «Νίκης» περιοδικοῦ ἀνακαλύπτουμε ὅτι ἔχει ἀρχίσει να ἀναπτύσσεται καὶ ὁ γυναικεῖος

¹⁶⁴ *Νίκη*, Ἔτος Β', τεύχος 5-6/Μάιος & Ιούνιος 1910, σελ. 62.

¹⁶⁵ *Νίκη*, Ἔτος Β', τεύχος 5-6/Μάιος & Ιούνιος 1910, σελ. 63-64.

¹⁶⁶ *Νίκη*, Ἔτος Β', τεύχος 5-6/Μάιος & Ιούνιος 1910, σελ. 64-65.

¹⁶⁷ *Νίκη*, Ἔτος Β', τεύχος 5-6/Μάιος & Ιούνιος 1910, σελ. 64-66. Να σημειώσουμε ὅτι τὸ περιοδικὸ ἀφιέρωσε σχεδὸν ἀποκλειστικὰ τὸ τεύχος τοῦ Αὐγούστου στὴν ἀναλυτικὴ παρουσίαση τῶν Ἐλευθερίων που πραγματοποιήθηκαν στὴν Πάτρα με ἰδιαίτερη ἐπιτυχία (*Νίκη*, Ἔτος Β', τεύχος 8/Αὐγούστος 1910, σελ. 107-120).

αθλητισμός, ασφαλώς σε πολύ πρωιμότερο στάδιο σε σχέση με τον αντρικό. Εξάλλου η γυναικεία εκπαίδευση, παρότι παρθεναγωγεία είχαν συσταθεί αμέσως μετά την ίδρυση του ελληνικού κράτους, υστερούσε γενικότερα σε όλους τους αντικειμενικούς δείκτες, δηλαδή σε αριθμό σχολείων, ποσοστό φοίτησης, μαθητικό δυναμικό, μορφωτικά αποτελέσματα κτλ. Επιπλέον σκοπός της ήταν να εμπεδώσει τα γυναικεία πρότυπα της κόρης, της μελλοντικής συζύγου, της μητέρας και της νοικοκυράς, όπως αυτά γινόνταν αντιληπτά από την κοινωνία της εποχής εκείνης. Η διαδικασία αστικού μετασχηματισμού όμως η οποία λαμβάνει χώρα στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, επηρεάζει καθοριστικά και τις προσλήψεις του γυναικείου φύλου προκαλώντας τις πρώτες ρήξεις στους έμφυλους διαχωρισμούς χωρίς φυσικά να τους καταργεί. Έτσι, για παράδειγμα το 1890 γίνεται δεκτή η πρώτη γυναίκα στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, εισάγοντας το πρότυπο της γυναίκας επιστημόνισσας. Στη συνέχεια γίνονται βήματα σταδιακής σύγκλισης των έμφυλων εκπαιδευτικών συστημάτων (Ζιώγου-Καραστεργίου, 1986: 479-491).

Σ' αυτό το πλαίσιο αναπροσαρμογής των έμφυλων στερεότυπων εντάσσεται και η ανάπτυξη του γυναικείου αθλητισμού, στην οποία δεν παραλείπει να αναφερθεί «Η Νίκη». Σε άρθρο με τίτλο «Η ΕΝΩΣΙΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΔΩΝ», το οποίο φιλοξενούσε επ' ευκαιρία της ετήσιας γυμναστικής γιορτής που διοργάνωσε η Ένωση τον Μάιο του 1909, περιέγραφε το ιστορικό της ίδρυσης, καθώς και την πολυσχιδή δράση του σωματείου αυτού που επιτελούσε κατά τον αρθρογράφο εθνική αποστολή. Μαθαίνουμε λοιπόν ότι η Ένωσις των Ελληνίδων, στην οποία δραστηριοποιούνταν μεγάλος αριθμός κυριών της ανώτερης κοινωνικής τάξης υπό την προστασία της Μεγάλης ευεργέτιδας Α. Μ. Βασίλισσας της Ελλάδας, συστήθηκε και αναγνωρίστηκε ως εκπαιδευτικό ίδρυμα με Βασιλικό Διάταγμα το Μάρτιο του 1897: «σκοπεῖ α'. τὴν διάδοσιν τῆς ἐπὶ ὑγιῶν βάσεων θρησκείας καὶ φιλοπατρίας β'. τὴν θετικωτέραν κατὰ τὸ φροεβελιανὸν σύστημα ἀγωγὴν τῶν κορασίων πασῶν τῶν κοινωνικῶν τάξεων πρὸς ἀληθῆ μὀρφωσιν Μητέρων καὶ διδασκαλισσῶν ἀνεπτυγμένων καὶ δυναμένων νὰ κατανοήσωσι καὶ νὰ αἰσθανθῶσι τὴν ἱερὰν αὐτῶν ἀποστολήν. Ὁ σκοπὸς οὗτος ἐπιτυγχάνεται σήμερον ὑπὸ τῆς Ἐνώσεως τῶν Ἑλληνίδων διὰ τοῦ Διδασκαλείου τῶν νηπιαγωγῶν καὶ τῶν παιδονόμων, διὰ τοῦ Νηπιακοῦ Κήπου, διὰ τῆς Γυμναστικῆς Σχολῆς τῶν Θηλέων, διὰ τῶν Λαϊκῶν Νηπιαγωγείων, διὰ τῶν Νηπιτροφείων (crèches) καὶ διὰ τῆς ὑποστηρίξεως καὶ προστασίας τῶν τῇ ἐνεργείᾳ αὐτῆς διοριζομένων ἐν

τῷ ἔσῳ καὶ ἔξῳ Ἑλληνισμῷ ἀποφοίτων τῆς «Ἐνώσεως» Νηπιαγωγῶν καὶ Παιδονόμων». ¹⁶⁸
Αρχικά η λειτουργία της Ἐνώσεως δεν ήταν απρόσκοπτη λόγω των πολεμικῶν συνθηκῶν, στη συνέχεια ὁμως χάρι στον ενθουσιασμό της προέδρου κ. Αικατερίνης Λασκαρίδου και τις ἀόκνες προσπάθειες των ἄλλων Κυριῶν το εθνικὸ της ἔργο παρουσίαζε σημαντικὲς προόδους. Ἐνα ἀπὸ τα σημαντικότερα επιτεύγματά της ήταν η Γυμναστικὴ Σχολὴ Θηλέων «ἐκ τῆς ὁποίας τῇ εὐσυνειδήτῳ ἐργασίᾳ τοῦ διαπρεποῦς καθηγητοῦ τῆς Γυμναστικῆς κ. **Ἰωάννου Χρυσάφη** ἀπεφοίτησαν μέχρι σήμερον τελείως κατηρτισμέναι δεκάδες ὅλαι Γυμναστριῶν καὶ διεσκορπίσθησαν ἐν ᾗπαντι τῷ Ἑλληνισμῷ μεταγγίζουσαι τὴν ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς Μητροπόλεως Ἑλληνοπρεπῆ μὀρφωσιν αὐτῶν». ¹⁶⁹

Στη συνέχεια το ἄρθρο παρέθετε το αναλυτικὸ πρόγραμμα των σουηδικῶν ασκήσεων που ἐκτέλεσαν με ἀκρίβεια και χάρι οι μαθητευόμενες γυμνάστριες ὑπὸ τα παραγγέλματα του κ. Χρυσάφη κατὰ τη διάρκεια της ετήσιας γυμναστικῆς γιορτῆς, ἐνῶ δημοσίευε και τρεῖς φωτογραφίες με στιγμιότυπα. Η πρώτη ἀπεικόνιζε μια ομάδα ἀπὸ γυμνάστριες που παραταγμένες σε δύο σειρές σε στάση προσοχής, ντυμένες με λευκά μακρυμάνικα πουκάμισα και μακριές φούστες –η ἴδια φωτογραφία κοσμούσε και το ἐξώφυλλο του τεύχους. Στη δεύτερη οι γυμνάστριες ἐκτελούσαν μια ἀσκηση γυμναστικῆς, ἐνῶ στην Τρίτη εἰκονίζονταν ο Ἰωάννης Χρυσάφης, ο οποίος εἶχε ὀργανώσει στη Γυμναστικὴ Σχολὴ των Θηλέων της Ἐνώσεως ἓνα τέλειο γυμναστήριο σουηδικῆς γυμναστικῆς. ¹⁷⁰

Τέλος, γινόταν μνεία των ὀνομάτων των μελῶν του Διοικητικοῦ Συμβουλίου και των διαφόρων Εφορειῶν των ἱδρυμάτων του ἐκπαιδευτικοῦ τμήματος της Ἐνώσεως. ¹⁷¹

Τον ἐπόμενο χρόνο, δηλαδή το 1910, η «Νίκη» περιέλαβε στην ὕλη της ἀναπόκριση ἀπὸ τις ἐξετάσεις Γυμναστικῆς των μαθητριῶν της Ἐνώσεως των Ἑλληνίδων, οι ὁποῖες πραγματοποιήθηκαν τον Μάιο του 1910 παρουσία του Ὑπουργοῦ Παιδείας κ. Ἀνδρέα Παναγιωτοπούλου. Το ἄρθρο με τίτλο «ΑΙ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΓΥΜΝΑΣΤΙΚΗΣ ΕΝ ΤΗ ΕΝΩΣΕΙ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΔΩΝ» ἀνέφερε ὅτι η δεσποινὶς Ἀρχοντούλα Προβελεγγίου, γυμνάστρια γέννημα, θρέμμα της Ἐνώσεως, παρουσίασε στο κοινὸ «δύο καλῶς παρασκευασμένα προγράμματα τῆς Σουηδικῆς γυμναστικῆς ἐκτελεσθέντα ὑπὸ τῶν

¹⁶⁸ *Η Νίκη*, Ἔτος Α΄, τεύχος 5/Μάϊος 1909, σελ. 10.

¹⁶⁹ *Η Νίκη*, Ἔτος Α΄, τεύχος 5/Μάϊος 1909, σελ. 10.

¹⁷⁰ *Η Νίκη*, Ἔτος Α΄, τεύχος 5/Μάϊος 1909, σελ. 10-12.

¹⁷¹ *Η Νίκη*, Ἔτος Α΄, τεύχος 5/Μάϊος 1909, σελ. 11-12.

τμημάτων τῶν μικρῶν ἐξωτερικῶν μαθητριῶν καὶ τῶν παιδονόμων». Κατόπιν ἐκτέλεσαν ἀσκήσεις δύο τμήματα ἐξωτερικῶν μαθητῶν καὶ μαθητριῶν με υπεύθυνο τον γυμναστή Ι. Γιαννούλη. Τέλος, ὑπὸ την εποπτεία του διαδόχου του Χρυσάφη, γυμναστή Ἀλέξανδρου Νικολόπουλου ἐμφανίστηκε «τὸ τμήμα τῶν γυμναστριῶν τὸ συγκείμενον ἀπὸ τρεῖς τάξεις, ἐξ ὧν αἱ μὲν τῶν δύο πρώτων μαθητεύουσι διὰ τὸ πτυχίον τῆς γυμναστρίας, αἱ δὲ τῆς τρίτης πτυχιούχοι οὔσαι, τελειοποιῶνται εἰς τὴν ἀτομικὴν ἐξάσκησιν. Τὸ τμήμα τοῦτο τῶν γυμναστριῶν ὅπερ ὁ ἔμπειρος καὶ ἐπιστήμων γυμναστής μᾶς παρουσίασε τελείως κατηρτισμένον μὲ ἑξοχον Σουηδικὸν πρόγραμμα τὸ ὀνομάζομεν ἐθνικὸν διότι ἐθνικοῦς ἐξυπηρετεῖ σκοποὺς, ἀφοῦ αἱ πτυχιούχοι τοῦ τμήματος τούτου ὅλαι σχεδὸν ἀποστέλλονται εἰς τὸν ἕξω Ἑλληνισμὸν πρὸς διάδοσιν τῆς ἐλλόγου ἀσκήσεως καὶ ἀναπτέρωσιν τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν μελλουσῶν Ἑλληνίδων μητέρων». Το ἄρθρο συνόδευε μια φωτογραφία του Νικολόπουλου, χωρὶς ἄλλα φωτογραφικὰ στιγμιότυπα ἀπὸ τὴν ἐκδήλωση.¹⁷²

Πέραν τῶν παραπάνω ἐλάχιστες ἦταν οἱ ἀναφορὲς σε γυναικεῖα ἀθλήματα. Μια ἐξ αὐτῶν ἀφοροῦσε τοὺς Πανελλήνιους ἀγῶνες ἀντισφαίρισης (τένις) τοῦ 1909, οἱ οἱοὶ πραγματοποιήθηκαν στὸν Ὀμιλο Ἀντισφαίρισης Ἀθήνας, παρουσία πολλοῦ κόσμου. Πάντως παρὰ τὴν ονομασία τοὺς ἐπρόκειτο γιὰ ἀγῶνες ἀπλοῦ καὶ διπλοῦ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, καθὼς καὶ μεικτοῦ διπλοῦ με τὴ συμμετοχὴ μελῶν τοῦ συγκεκριμένου ομίλου.¹⁷³

Τέλος, στὶς ἀρχές τοῦ 1911 ἔκανε τὴν ἐμφάνισή της μια εἰδηση στὸ τμήμα «ΑΘΛΗΤΙΚΗ ΖΩΗ» σχετικὰ με τοὺς Ὀλυμπιακοὺς Ἀγῶνες τοῦ 1912 στὴ Στοκχόλμη τῆς Σουηδίας ὅπου: «Αἱ γυναῖκες θὰ παίξουν σπουδαῖον ρόλον εἰς τοὺς ἀγῶνας τῆς Στοκχόλμης, ἐπειδὴ ἐδόθη τόπος εἰς αὐτὰς διὰ πολλὰ γυμναστικὰ καὶ ἄλλα ἀγωνίσματα. Ἀποκλειστικὸν ἀγώνισμα τῶν κυριῶν θὰ εἴναι τὸ κολύμβημα μήκους 100 μέτρων μετὰ πτώσεως εἰς τὸ ὕδωρ ἀφ' ὕψηλοῦ μέρους».¹⁷⁴

¹⁷² *Η Νίκη*, Ἔτος Β', τεύχος 5-6/Μάϊος & Ιούνιος 1910, σελ. 83-84.

¹⁷³ *Η Νίκη*, Ἔτος Α', τεύχος 4/Ἀπρίλιος 1909, σελ. ἐξώφυλλο γ'.

¹⁷⁴ *Η Νίκη*, Ἔτος Γ', τεύχος 1-2/Ἰανουάριος - Φεβρουάριος 1911, σελ. 19.

4.8.11. Διαφημίσεις

«Η Νίκη» καταχωρούσε στις σελίδες της ποικίλες διαφημίσεις. Ορισμένες ήταν γενικού ενδιαφέροντος: «ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΟΝ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟΝ – ΧΑΡΑΚΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΧΑΛΙΒΟΓΛΥΠΤΙΚΗΣ ΓΕΩΡ. ΖΗΣΙΜΟΥ – ΜΕΤΑΛΛΙΑ, ΜΟΝΟΓΡΑΜΜΑΤΑ, ΣΦΡΑΓΙΔΕΣ, ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΘΥΡΩΝ...»,¹⁷⁵ «Ἡ ἀνακούφισις τῶν Ποδηλατιστῶν εἶνε τὸ εὐφυνέστατον μηχανήμα ἢ ΜΟΤΟΣΑΚΟΧΕ – Ἀποκλειστικὴ πώλησις Στοῦ Α. ΒΗΧΟΥ...»¹⁷⁶, «ΕΠΙΣΚΕΠΤΗΡΙΑ – ΠΡΟΣΚΛΗΤΗΡΙΑ ΓΑΜΩΝ Καὶ πᾶσα ἄλλη τυπογραφικὴ ἐργασία. Στοῦ ΝΤΟΚΑ...»¹⁷⁷.

Ἀλλες ἦταν καταχωρήσεις ιατρῶν, γιὰ θέματα σχετικὰ μετὰ τὴν υγεία: «ΟΦΘΑΛΜΙΚΑ ΝΟΣΗΜΑΤΑ Τραχώματα, καταρράκτης, τριχιάσις, ἀλλοιθωρία κλπ. Θεραπεύονται ὑπὸ τοῦ ΥΦΗΓΗΤΟΥ Τῆς ὀφθαλμολογίας ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ. ΣΠΗΛΙΟΥ ΧΑΡΑΜΗ. Ἐν τῇ Ὀφθαλμολογικῇ Σχολῇ τοῦ Πανεπιστημίου Παρισίων σπουδᾶσαντος...»¹⁷⁸, «ΕΙΣ ΤΟ ΕΙΔΙΚΟΝ ΙΑΤΡΕΙΟΝ Τοῦ διακεκριμένου ἱατροῦ Ἀντωνίου Δ. Χαντζαντωνάκη ὁδὸς Κάνιγγος ἀριθ. 11. Εὕρισκει ὁ ἀσθενὴς θεραπείαν ἐπιστημονικωτάτην καὶ ἀποτελεσματικὴν εἰς τὰ μεταδοτικὰ νοσήματα, ἐντὸς ὀλιγίστου χρονικοῦ διαστήματος, χάρις εἰς τὴν ἀρτίαν ἐπιστημονικὴν μόρφωσιν καὶ πείραν τοῦ ἄνω ἱατροῦ, καθαριότης ἄκρα καὶ τελεία ἀντισηψία, εἶνε τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τοῦ ἱατρείου... Διὰ τὰς Κυρίας αἵθουσα ἰδιαίτερα»¹⁷⁹. Μεταξὺ αὐτῶν μάλιστα υπήρχε μιὰ διαφήμιση γιὰ ἐξειδικευμένες ἱατρικὰς ἐξετάσεις γιὰ τοὺς ἀθλητὰς: «Σ. ΓΑΒΑΛΑΣ – ΥΦΗΓΗΤΗΣ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ –ΙΑΤΡΟΣ ΠΑΘΟΛΟΓΟΣ –ΝΟΣΗΜΑΤΑ ΠΝΕΥΜΟΝΩΝ ΚΑΙ ΚΑΡΔΙΑΣ – Εἰδικαὶ ἐξετάσεις τῶν ὀργάνων δι’ ἀθλητάς...»¹⁸⁰.

Δημοσιεύονταν ἐπίσης διαφημίσεις ποὺ ἀφορούσαν τὴν ἐκπαίδευση τῶν νέων: «ΛΥΚΕΙΟΝ ΣΩΤΗΡΟΣ Ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Λυκειάρχου κ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Α. ΔΙΑΛΗΣΜΑ 1. Σκοπὸς τοῦ Λυκείου Σωτῆρος ἐν σχέσει πρὸς τοὺς ἐν αὐτῷ ἐκπαιδευομένους μαθητὰς εἶνε α΄) ἡ χριστιανικὴ αὐτῶν μόρφωσις πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ ὑψίστου αὐτῶν προορισμοῦ· β΄) ἡ διὰ τῆς ἐλληνικῆς καὶ τῶν ξένων γλωσσῶν καὶ τῶν ἄλλων

¹⁷⁵ *Η Νίκη*, Ἔτος Α΄, τεύχος 3/Μάρτιος 1909, σελ. ἐξώφυλλο β΄.

¹⁷⁶ *Η Νίκη*, Ἔτος Α΄, τεύχος 5/Μάϊος 1909, σελ. ἐξώφυλλο β΄.

¹⁷⁷ *Η Νίκη*, Ἔτος Β΄, τεύχος 7/Ιούλιος 1910, σελ. 106.

¹⁷⁸ *Η Νίκη*, Ἔτος Β΄, τεύχος 9/Σεπτέμβριος 1910, σελ. 138.

¹⁷⁹ *Η Νίκη*, Ἔτος Β΄, τεύχος 12/Δεκέμβριος 1910, σελ. 166.

¹⁸⁰ *Η Νίκη*, Ἔτος Β΄, τεύχος 5-6/Μάϊος & Ιούνιος 1910, σελ. 90.

μαθημάτων διανοητική αὐτῶν ἀνάπτυξις πρὸς ἐπίδοσιν ἐν τῷ ἐπιστημονικῷ ἢ πρακτικῷ αὐτῶν σταδίῳ· καὶ γ') ἡ πατριωτικὴ αὐτῶν ἀνατροφή πρὸς μέλλουσας δρᾶσιν ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Γένους»¹⁸¹, «**ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΟΝ ΦΡΟΝΤΙΣΤΗΡΙΟΝ Δ. Ι. ΒΕΡΕΤΤΑ** – Λοχαγοῦ τοῦ πυροβολικοῦ καθηγητοῦ ἐν τῷ Στρατιωτικῷ Σχολείῳ· δι' ὑποψηφίους τῆς Στρατιωτικῆς Ἀκαδημίας καὶ Σχολῆς τῶν Δοκίμων... ΣΗΜ,- Γίνονται δεκτοὶ καὶ μαθηταὶ διὰ τὸ Πολυτεχνεῖον»¹⁸².

Φυσικά δεν μπορούσαν να λείπουν και διαφημίσεις αθλητικῶν ειδῶν: «Οἱ κ.κ. **ΣΠΟΡΤΣΜΑΝ ΣΤΟ ΕΙΔΙΚΟΝ** – ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ 21. Τὰ ἐκλεκτώτερα καὶ στερεώτερα FOOT BALLS “PALACE” καὶ ὅλα τὰ εἶδη τῶν Ἀθλητικῶν παιδιῶν, Ρακέτες Tennis Τόπια, Ἐλαστικά κλπ. Εἰς Τιμὰς Λογικάς»¹⁸³, «**ΞΥΛΟΥΡΓΕΙΟΝ ΚΑΙ ΕΠΙΠΛΟΠΟΙΕΙΟΝ ΝΙΚ. ΓΑΛΙΦΟΥ** - Ὁδὸς Πραξιτέλους 8 - Ὁ Κορ Ν. Γαλίφος εἶνε ὁ μόνος ἐν Ἀθήναις εἰδικὸς διὰ τὴν κατασκευὴν γυμναστικῶν ὀργάνων καὶ ἐργαλείων. Τελεία ἐφαρμογὴ καὶ στερεότης· ἀκόντια, δίσκοι, Σουηδικὰ ὄργανα καὶ ὅ,τι ἄλλο γυμναστικὸν ὄργανον θελήσητε θὰ εὔρητε πάντοτε τὸν ἐμπειρότατον τοῦτον τεχνίτην ἔτοιμον νὰ σᾶς ἱκανοποιήσῃ καὶ μὲ τιμὰς λογικάς»¹⁸⁴.

Σε μια εποχὴ που δινόταν μεγάλη βαρύτητα στη σκοποβολή, ἦταν αναμενόμενο να υπάρχουν και οἱ σχετικὲς διαφημιστικὲς καταχωρήσεις ὅπως για παράδειγμα: «**ΕΙΔΙΚΟΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑ ΚΥΝΗΓΕΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΕΜΙΚΩΝ ΕΙΔΩΝ** – ΤΟ ΑΡΧΑΙΟΤΕΡΟΝ ΤΩΝ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ – ΙΔΡΥΘΕΝ Τῷ 1833 ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΥ Δ. ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗ... Γενικὴ ἀποθήκη καὶ ἀντιπροσωπεία ἐν Ἑλλάδι καὶ Ἀνατολῇ τῶν περιωνύμων Ἀμερικανικῶν Ὀπλουργείων καὶ Φυσιγγιοποιείων. Μεγάλῃ συλλογῇ τῶν ἀρίστων Φυσιγγίων κυνηγίου ἀκάπνου καὶ μαύρης πυρίτιδος, ὡς καὶ φυσιγγίων περιστρόφων, κατασκευῆς Ἀμερικανικῆς...»¹⁸⁵.

¹⁸¹ *Η Νίκη*, Ἔτος Β', τεύχος 7/Ιούλιος 1910, σελ. 106.

¹⁸² *Η Νίκη*, Ἔτος Γ', τεύχος 1-2/Ιανουάριος - Φεβρουάριος 1911, σελ. ἐξώφυλλο β'.

¹⁸³ *Η Νίκη*, Ἔτος Α', τεύχος 6/Ιούνιος 1909, σελ. ἐξώφυλλο δ'.

¹⁸⁴ *Η Νίκη*, Ἔτος Α', τεύχος 9/Σεπτέμβριος 1909, σελ. 8.

¹⁸⁵ *Η Νίκη*, Ἔτος Α', τεύχος 3/Μάρτιος 1909, σελ. ἐξώφυλλο β'.

5. Συμπεράσματα

Το περιοδικό «Η Νίκη» αναδεικνύεται γνήσιο τέκνο της εποχής του, μια αντιπροσωπευτική case study που μας επιτρέπει μια περιήγηση στην ελληνική πραγματικότητα των αρχών του 20^{ου} αιώνα αποκαλύπτοντάς μας την αθλητική της κουλτούρα, ενώ μας μυεί συγχρόνως στους ιδεολογικούς της προσανατολισμούς, στο πολιτικό γίγνεσθαι και στο πολεμικό κλίμα που κυριαρχούσε σταδιακά. Μέσα από τη μελέτη του περιεχομένου της «Νίκης» διαπιστώνουμε πώς η καλλιέργεια της γυμναστικής και του αθλητισμού συνδέονται άρρηκτα με τα αρχαιοελληνικά ιδεώδη, με τη Μεγάλη Ιδέα και τον αλυτρωτισμό, καθώς και με τη στρατιωτική εκπαίδευση, αποτελώντας μια από τις σημαντικές συνιστώσες που διαμόρφωναν τη φυσιογνωμία της ελληνικής κοινωνίας.

Εν πρώτοις το περιοδικό ενστερνίζεται πλήρως και απηχεί τη νεωτερική, εισαγόμενη από τη Δυτική Ευρώπη, πρόσληψη της γυμναστικής του αθλητισμού και των σπορ, ως πρακτικών που ευνοούν την απόκτηση σωματικής και ψυχικής υγείας και την καταπολέμηση ασθενειών, αλλά και ως μεθόδων ψυχαγωγίας και ευγενούς ανταγωνισμού. Ο εκδότης Άγγελος Φέτσης χαιρετίζει το γεγονός ότι η ελληνική κοινωνία σταδιακά αποδέχεται τις νέες αθλητικές αξίες αναγνωρίζοντας τη σημασία τους και παύει έτσι να υποτιμά τη σωματική άσκηση και να τη συνδέει με τις ακροβατικές δοκιμασίες των πλανόδιων σαλτιμπάγκων. Όντας ο ίδιος γυμναστής, με την έκδοση της «Νίκης» επιδιώκει να συμβάλει στην περαιτέρω ανάπτυξη και διάδοση της γυμναστικής και του αθλητισμού ενημερώνοντας τους αναγνώστες για τις σημαντικές πανελλήνιες ή τοπικές αθλητικές εκδηλώσεις, για τη δράση των αθλητικών σωματείων, για τα σπορ και τις αθλητικές επιδόσεις, για τις σχολικές αθλητικές δραστηριότητες, και φυσικά για τη διεθνή αθλητική επικαιρότητα κ.ά. Δεν παραλείπει επίσης να περιλάβει άρθρα για τη γυναικεία συμμετοχή στον αθλητισμό. Βλέπουμε έτσι να εμφανίζεται δειλά-δειλά στον δημόσιο βίο και η γυναίκα αθλήτρια, η οποία είναι μέλος της κοινωνικής ελίτ. Συγχρόνως ο Φέτσης θίγει το ζήτημα της γενικότερης ελλιπούς γυμναστικής παιδείας όχι μόνο των δημοδιδασκαλιστών, αλλά και των δημοδιδασκάλων. Τέλος, ενδιαφέρουσα είναι και η άποψή του για τα οφέλη των σχολικών εκδρομών τις οποίες οργανώνει στο λύκειο όπου εργάστηκε για μεγάλο χρονικό διάστημα.

Στο πλαίσιο των νέων αυτών αντιλήψεων για τον ρόλο του αθλητισμού το περιοδικό περιλαμβάνει στην ύλη του και συμβουλές υγιεινής απευθυνόμενες κυρίως προς τους αθλητές. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι ενώ αυτές συνιστούν την αποχή από το αλκοόλ, δεν συγκαταλέγουν το κάπνισμα στις ανθυγιεινές συνήθειες, αντιθέτως μάλιστα δεν φαίνεται να το αποθαρρύνουν, αν κρίνουμε από το σκίτσο του άντρα που καπνίζει εντός του οποίου εμφανίζεται πολλές φορές ο τίτλος της στήλης «Αθλητική Ζωή». Συστήνεται επίσης η σωματική άσκηση ως ωφέλιμη για τη θεραπεία της φυματίωσης, δηλωτικό ότι επρόκειτο για σοβαρό πρόβλημα υγείας που έπληττε τον ελληνικό πληθυσμό. Ακόμη δεν λείπουν οι ηθικοπλαστικές παραινέσεις: οι νέοι είναι προτιμότερο να γυμνάζονται παρά να τεμπελιάζουν καπνίζοντας, φλερτάροντας και συχνάζοντας στα σφαιριστήρια, ενώ επικρίνεται η εκγύμναση του σώματος ως μέσου επίδειξης.

Μέσα από τις σελίδες της «Νίκης» διαπιστώνουμε επίσης ότι η ελληνική κοινωνία υιοθετώντας τη νεωτερική διάσταση του αθλητισμού ανακαλύπτει ότι αυτή επί της ουσίας δεν διέφερε από το αρχαίο ελληνικό αθλητικό ιδεώδες, το οποίο συνοψιζόταν στη φράση «Νους υγιής εν σώματι υγιές» και εκφραζόταν μέσα από διάφορες αθλητικές διοργανώσεις μεταξύ των οποίων κορυφαία θέση κατείχαν οι Ολυμπιακοί αγώνες. Το αρχαιοελληνικό αθλητικό πνεύμα είναι συστατικό στοιχείο της ταυτότητας του περιοδικού. Κάνει την εμφάνισή του ήδη στο πρώτο εξώφυλλο με το άγαλμα της Νίκης και το ρητό του Γαληνού, διαπερνά όλη την ύλη, και εντοπίζεται και σε συγκεκριμένα άρθρα που αναφέρονται στο αθλητικό γίγνεσθαι της αρχαίας Ελλάδας και κυρίως της Αθήνας. Η αντίληψη της αναβίωσης του αρχαίου ελληνικού αθλητικού προτύπου, της ελληνοπρεπούς φυσικής αγωγής, την οποία ασπάζεται και αναπαράγει «Η Νίκη» στοιχειοθετεί μια απευθείας σύνδεση του νέου ελληνικού κόσμου με τον αρχαίο, συνθέτει μια θεώρηση άμεσης ιστορικής συνέχειας του νέου ελληνισμού με την αρχαιότητα, χωρίς τη διαμεσολάβηση του Βυζαντίου και των χριστιανικών του καταβολών. Κατ' αυτόν τον τρόπο φαίνεται ότι ο εκδότης προωθεί μέσω του περιοδικού του μια εκδοχή εθνικής συνέχειας που διαφοροποιείται σημαντικά από το υπό διαμόρφωση κυρίαρχο εθνικό αφήγημα, το οποίο ελληνοποιούσε το Βυζάντιο για να το εντάξει χωροχρονικά ως ενδιάμεσο στάδιο στη διαχρονική ιστορική πορεία του ελληνικού πολιτισμού και για να τεκμηριώσει συγχρόνως τη σύζευξη ελληνισμού και χριστιανισμού. Επομένως είναι προφανές ότι ο Φέτσης ανήκει στους συνεχιστές της ιδεολογικής προσέγγισης του Κοραή και των οπαδών του, οι οποίοι με αρχαιολατρική διάθεση, αλλά και διαπνεόμενοι από αντικληρικαλισμό, αποδοκίμαζαν

την οικειοποίηση του βυζαντινού χριστιανικού πολιτισμού θεωρώντας τον υποδεέστερο από τον αρχαίο ελληνικό. Ξεφυλλίζοντας λοιπόν τα τεύχη της «Νίκης» δεν θα συναντήσουμε πουθενά το Βυζάντιο, στην κουλτούρα του οποίου έτσι κι αλλιώς ο αθλητισμός δεν είχε ιδιαίτερη βαρύτητα. Δεν θα συναντήσουμε όμως ούτε το ιδεώδες του ελληνοχριστιανισμού, παρά μόνο την πολιτισμική συνύφανση αρχαίου και νέου ελληνισμού δια μέσου του αθλητισμού. Εντός αυτού του πλαισίου, ο επερχόμενος πόλεμος για την εκπλήρωση των αλυτρωτικών σχεδίων δεν προσλαμβάνει από τη «Νίκη» θρησκευτικό πρόσημο, δηλαδή δεν χαρακτηρίζεται ως αναμέτρηση εναντίον των απίστων.

Συγχρόνως το περιοδικό μας μεταφέρει την εικόνα μιας κοινωνίας, η οποία διακατέχεται από το ιδανικό της Μεγάλης Ιδέας και μάλιστα αδημονεί για την άμεση εκπλήρωσή της με μια επικείμενη στρατιωτική επιχείρηση. Ο Φέτσης όχι μόνο συμμερίζεται τον μεγαλοϊδεατισμό και τα συναισθήματα προσμονής, αλλά τα αναπαράγει και τα τροφοδοτεί άμεσα ή έμμεσα μέσα από το περιεχόμενο της «Νίκης». Απηχεί την κυρίαρχη αντίληψη που θεωρεί τον ελληνισμό εντός και εκτός συνόρων ως ένα ενιαίο όλο δίνοντας την εντύπωση ότι επίκειται η ένωσή του σε μια πολιτική οντότητα. Αυτή η αίσθηση δημιουργείται όταν περιγράφει τους Πανιώνιους αγώνες που έγιναν στη Σμύρνη, τους Πανελλήνιους και Παναγύπτιους Αγώνες στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου, αλλά και όταν φιλοξενεί ανταποκρίσεις από την αθλητική κίνηση του έξω ελληνισμού π.χ. από τη Μυτιλήνη, τη Θεσσαλονίκη ακόμη και την Κωνσταντινούπολη. Παρότι όμως καλλιεργείται η προσδοκία μιας επικείμενης εδαφικής επέκτασης, προφανώς εις βάρος της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, τα όρια αυτής παραμένουν άδηλα, με άλλα λόγια ο γεωγραφικός χώρος του ελληνισμού δεν προσδιορίζεται, προφανώς λόγω της ίδιας της ασάφειας της Μεγάλης Ιδέας.

Υπό την επίδραση του μεγαλοϊδεατικού κλίματος που επικρατεί στην κοινή γνώμη, στη γυμναστική και τον αθλητισμό αποδίδεται και μια πρόσθετη ωφέλεια εκτός όσων παρέχει στην υγεία των ατόμων. Η εκγύμναση του σώματος συντελεί στην καλή φυσική του κατάσταση, αλλά και στη μυϊκή ενδυνάμωση, ικανότητες απαραίτητες στους στρατιώτες για τη μάχη σώμα με σώμα, ενώ και τα αθλήματα της σκοποβολής και της ξιφασκίας προετοιμάζουν τους νέους για τη στρατιωτική τους εκπαίδευση. Επομένως η άθληση μπορεί και οφείλει να τεθεί και στην υπηρεσία της πατρίδας. Πολύ σύντομα λοιπόν ο Φέτσης μετατρέπει τη «Νίκη» σε στρατιωτική και γυμναστική επιθεώρηση επιθυμώντας να προβάλλει και αυτή τη διάσταση του αθλητισμού, ώστε να συνδράμει περισσότερο από όσο

προηγούμενως στην αποστολή της εθνικής αποκατάστασης, όπως δηλώνει ο ίδιος. Με αυτό το σκεπτικό μεταδίδει πληροφορίες για στρατιωτικά ζητήματα, αλλά κυρίως εκφέρει τις απόψεις του σχετικά με αυτά.

Ως έφεδρος αξιωματικός ο Φέτσης, δείχνει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την κατάσταση του ελληνικού στρατεύματος. Χρησιμοποιεί τη «Νίκη» ως βήμα για να αναδείξει τις αδυναμίες του και να ασκήσει ήπια και συγκρατημένη κριτική στην ηγεσία του θεωρώντας ότι και με αυτόν τον τρόπο προάγει το εθνικό έργο. Σε μια περίοδο πολεμικής προετοιμασίας επισημαίνει ότι ο στρατός παρουσιάζει πολλές δυσλειτουργίες που αποδυναμώνουν την ετοιμότητα και τη μαχητική του ισχύ τη στιγμή μάλιστα που οι οθωμανικές ένοπλες δυνάμεις μεταρρυθμίζονται και αναδιοργανώνονται, όπως πληροφορεί τους αναγνώστες του με άρθρο που φιλοξενεί στη «Νίκη». Παρότι εμμέσως πλην σαφώς επιρρίπτει στον μονάρχη ευθύνες για τα προβλήματα που αντιμετωπίζει ο στρατός, αναγνωρίζει ότι αυτός είναι ο ηγέτης του έθνους. Όταν ο διάδοχος Κωνσταντίνος τοποθετείται στη θέση του αρχιστράτηγου, εναποθέτει σ' αυτόν τις ελπίδες του να ανασυγκροτήσει το στράτευμα ώστε αυτό να γίνει αξιόμαχο, καθήκον εξαιρετικά δύσκολο που όμως συνιστούσε εθνική αποστολή, όπως τόνιζε ο Φέτσης. Ειδικότερα στην ανοιχτή επιστολή του προς τον διάδοχο, αλλά και σε άλλα άρθρα του περιοδικού, γραμμένα είτε από τον ίδιο είτε από στρατιωτικούς, στηλιτεύονται οι συναλλαγές, το φαινόμενο των απαλλαγών από τη στράτευση το οποίο είχε λάβει διαστάσεις, η ελλιπής χρηματοδότηση, η υβριστική και υποτιμητική συμπεριφορά των αξιωματικών προς τους στρατιώτες κ.ά. Πέρα από αυτές τις σοβαρές επιφυλάξεις όμως η επικριτικότητα του Φέτση επεκτεινόταν στο σύνολο του πολιτικού συστήματος, στο οποίο ο χαρακτηρισμός σάπιο ήταν από τους λιγότερο οξείς που του απέδιδε στο άρθρο όπου υποδεχόταν με ευγνωμοσύνη και θέρμη το στρατιωτικό κίνημα στο Γουδί ως απαρχή εθνικής αναμόρφωσης εκδηλώνοντας έτσι φανερά τη φιλοβενιζελική του στάση.

Εν κατακλείδι η «Νίκη» είναι ένα έντυπο που εκπληρώνει τους στόχους μιας αθλητικής και στρατιωτικής επιθεώρησης, όπως ακριβώς τους είχε συλλάβει ο εκδότης της. Πρόκειται για ένα αξιόλογο εκδοτικό εγχείρημα που αντικατοπτρίζει τη διττότητα της φυσιογνωμίας και των οραματισμών του Άγγελου Φέτση, ο οποίος συνδύαζε τις ταυτότητες του γυμναστή και του έφεδρου αξιωματικού θέτοντας και τις δύο στην υπηρεσία της πατρίδας του. Κυρίως όμως μέσα από τις σελίδες της «Νίκης» ξετυλίγεται μπροστά μας η εικόνα της ελληνικής

κοινωνίας των αρχών του 20^{ου} αιώνα, μιας κοινωνίας που έχει το βλέμμα της στραμμένο προς τη Δύση και τον εκσυγχρονισμό, αλλά συγχρόνως και προς την Ανατολή και τους αλύτρωτους αδελφούς, μιας κοινωνίας που αγωνίζεται να συνταιριάξει το παρελθόν με το παρόν και το μέλλον.

Βιβλιογραφία

Πηγές

Εισηγητική Έκθεση του Νόμου ΒΧΚΑ' «Περί γυμναστικής και γυμναστικών και αθλητικών αγώνων» (ΦΕΚ τεύχος Α' 141/12.07.1899).

Εφημερίδα *Εμπρός*, 3 Ιανουαρίου 1909, έτος ΙΓ', αρ. 4386.

Εφημερίδα *Ακρόπολις*, 6 Ιανουαρίου 1909, έτος ΚΓ', αρ. 6374.

Εφημερίδα *Σκριπ*, 5 Ιανουαρίου 1909, έτος ΙΒ', αρ. 16324.

«Η ΓΥΜΝΑΣΤΙΚΗ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ: Ἡ ἐπιστράτευσις τῆς ἑλληνίδος νεότητος», Εφημερίδα *Αγών*, Εν Αθήναις, 7 Απριλίου 1900, σελ. 2-3.

Κονδυλάκης, Ιωάννης [Διαβάτης], «Η Σουηδική», Εφημερίδα *Εμπρός*, Εν Αθήναις, 22 Νοεμβρίου 1907, σελ. 1.

Νόμος ΑΡΙΘ'. «Περί εισαγωγής των στρατιωτικών ασκήσεων εις τα γυμνάσια και Ελληνικά Σχολεία». Αθήνα: ΦΕΚ 139, 31 Μαρτίου 1883.

Περιοδικό *Η Διάπλασις των Παίδων*, τεύχος 7/17 Ιανουαρίου 1909, έτος 31^{ον}, τόμος 16^{ος}.

Περιοδικό *Η Νίκη*:

Έτος Α', 1909, τεύχη 1 έως 12.

Έτος Β', 1910, τεύχη 1 έως 12.

Έτος Γ', 1911, τεύχη 1 έως 2.

Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία

Άντερσον Μπένεντικτ, *Φαντασιακές Κοινότητες. Στοχασμοί για τις απαρχές και τη διάδοση του Εθνικισμού*, μετ. Π. Χαντζαρούλα, Αθήνα: Νεφέλη 1997.

Βόγλη Ελπίδα, «Έλληνες το γένος». *Η ιθαγένεια και η ταυτότητα στο εθνικό κράτος των Ελλήνων (1821-1844)*, Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης 2007.

Βόγλη Ελπίδα, Ποιοι είναι Έλληνες; Ο ορισμός του πολίτη και οι αναμορφώσεις της ελληνικής ταυτότητας κατά τη διάρκεια της Επανάστασης, στο Όλγα Κατσιαρδή-Herring κ.ά. (επιμ.), *Έλλην, Ρωμιός, Γραικός. Συλλογικοί Προσδιορισμοί και Ταυτότητες*, Αθήνα: Ευρασία 2018, σελ. 497-513.

Γιανουλόπουλος Ν. Γιάννης, *«Η ευγενής μας τύφλωσις...». Εξωτερική πολιτική και «εθνικά θέματα». Από την ήττα του 1897 έως τη Μικρασιατική Καταστροφή*, Αθήνα: Βιβλιόραμα 1999.

Clogg Richard, *Συνοπτική ιστορία της Ελλάδας 1770-2000*, μετ. Λυδία Παπαδάκη & Μαρία Μαυρομμάτη Αθήνα: Κάτοπτρο 2003.

Cohen Louis, Manion Lawrence & Morrison Keith, *Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας*, μετ. Σταύρος Κυρανάκης, Αθήνα: Μεταίχμιο 2008.

Διβάνη Λένα, *Η εδαφική ολοκλήρωση της Ελλάδας (1830-1947). Απόπειρα Πατριδογνωσίας*, Αθήνα: Καστανιώτη 2000.

Dakin Douglas, *Ο ελληνικός αγώνας στη Μακεδονία 1897-1913*, μετ. Γιάννης Στεφανίδης & Ξένια Κοτζαγεώργη, Θεσσαλονίκη: Αδελφοί Κυριακίδη 1996.

Dakin Douglas, *Η ενοποίηση της Ελλάδας 1770-1923*, μετ. Α. Ξανθόπουλος, Αθήνα: ΜΙΕΤ 2005.

Ενισλείδης Χρήστος, *Μορφαί της Ιστορίας του Ελληνικού Προσκοπισμού*, τεύχος Ι, Αθήνα: Φυσιολατρικός Όμιλος «Ο Αθανάσιος Λευκαδίτης» 1972.

Ενισλείδης Χρήστος, *Μορφαί της Ιστορίας του Ελληνικού Προσκοπισμού*, τεύχος ΙΙ *Άγγελος Ι. Φέτσης*, Αθήνα: Φυσιολατρικός Όμιλος «Ο Αθανάσιος Λευκαδίτης» 1977.

Gellner Ernest, *Έθνη και Εθνικισμός*, μετ. Δ. Λαφαζάνη, Αθήνα: Αλεξάνδρεια 1992.

Hobsbawm J. Eric, *Έθνη και Εθνικισμός από το 1780 μέχρι σήμερα. Πρόγραμμα, μύθος, πραγματικότητα*, μετ. Χρ. Νάντρις, Αθήνα: Καρδαμίτσας 1994.

Jelavich Barbara, *Ιστορία των Βαλκανίων Ι 18^{ος}-19^{ος} αιώνας*, μετ. Χριστίνα Δεληστάθη Αθήνα: Πολύτροπον 2006.

Καποδίστριας Αλέκος, ««Πρόχειροι πατριώται». Ο σωματικός πολιτισμός της γυμναστικής και των αγώνων στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα», *Δοκιμές*, 11-12 (Άνοιξη 2003), σελ. 269-313.

Καράβας Σπύρος, «Ο Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος και οι εθνικές διεκδικήσεις (1877-1885)», *Ιστοριογραφία της νεότερης και σύγχρονης Ελλάδας 1833-2002*, τόμος Α', Αθήνα: ΚΝΕ 2004, σελ. 149-169.

Κάτσικας Χρήστος & Θεριανός Κώστας *Ιστορία της Νεοελληνικής εκπαίδευσης: Από την ίδρυση του νεοελληνικού κράτους μέχρι το 2004*, Αθήνα: Σαββάλας 2004.

Κατσικώστας Δημήτριος, «Από την Ταπείνωση στη Δόξα: Η αναδιοργάνωση του Στρατού από το 1897 έως την έναρξη των Βαλκανικών Πολέμων και ο ρόλος της Γαλλικής Στρατιωτικής Αποστολής», στο ΓΕΣ/ΔΙΣ, *100 χρόνια από τη διεξαγωγή των βαλκανικών πολέμων. Πρακτικά επιστημονικού συνεδρίου Αθήνα, 7-8 Φεβρουαρίου 2013*, Αθήνα: Έκδοση Διευθύνσεως Ιστορίας Στρατού 2013, σελ. 45-64.

Κιτρομηλίδης Πασχάλης, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, Αθήνα: ΜΙΕΤ 2000.

Κιτρομηλίδης Πασχάλης, «Η ιδέα του έθνους και της εθνικής κοινότητας στην ελληνική ιστοριογραφία», *Ιστοριογραφία της νεότερης και σύγχρονης Ελλάδας 1833-2002*, τόμος Α', Αθήνα: ΚΝΕ 2004, σελ. 37-52.

Κουλούρη Χριστίνα, *Αθλητισμός και Όψεις της Αστικής Κοινωνικότητας. Γυμναστικά και Αθλητικά σωματεία 1870-1922*, Αθήνα: Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας – Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών Ε.Ι.Ε. 1997.

Κουλούρη Χριστίνα, «Η ώρα του σώματος. Αθλητισμός, Άσκηση και Ψυχαγωγία στο Ελληνικό Κράτος (1870-1922)» στα Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου, *Οι χρόνοι της ιστορίας. Για μια ιστορία της παιδικής ηλικίας και της νεότητας*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια 1998, σελ. 273-286.

Κουλούρη Χριστίνα, «Η ώρα της αναβίωσης και η τέλεση των σύγχρονων Ολυμπιακών Αγώνων στην Αθήνα», στο Α. Σολωμού-Πατρικίου και Ι. Βογιατζή (επιμ.), *Η Αθήνα στα τέλη του 19ου αιώνα και οι Πρώτοι Διεθνείς Ολυμπιακοί Αγώνες*, Αθήνα: Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδος 2004, σελ. 45-77.

Κουλούρη Χριστίνα, «Η ιστορία του ελληνικού αθλητισμού: Σπορ, φυσική αγωγή και Ολυμπιακοί αγώνες» στο συλλογικό τόμο Γ. Ζαϊμάκης & Ε. Φουρναράκη (επιμ.), *Κοινωνία και αθλητισμός στην Ελλάδα. Κοινωνιολογικές και ιστορικές προσεγγίσεις*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια 2015, σελ. 43-87.

Κουμπουρλής Γιάννης, *Οι Ιστοριογραφικές οφειλές των Σπ. Ζαμπέλιου και Κ. Παπαρρηγόπουλου. Η συμβολή Ελλήνων και ξένων λογίων στη διαμόρφωση του τρίσημου σχήματος του ελληνικού ιστορισμού (1782-1846)*, Αθήνα: ΕΙΕ/ΠΕ Τμήμα Νεοελληνικών Ερευνών 2012.

Κωφός Ευάγγελος, *Η Ελλάδα και το Ανατολικό Ζήτημα, 1875-1881*, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών 2001.

Μπακάλοφ Γκιόργκι κ.ά., *Ιστορία της Βουλγαρίας*, μετ. Γεώργιος Ε. Χρηστίδης, Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο 2015.

Μπονίδης Κυριάκος, *Το περιεχόμενο του σχολικού βιβλίου ως αντικείμενο έρευνας. Διαχρονική εξέταση της σχετικής έρευνας και μεθοδολογικές προσεγγίσεις*, Αθήνα: Μεταίχμιο 2004.

Petropoulos A. John, *Πολιτική και συγκρότηση κράτους στο ελληνικό βασίλειο (1833-1843)*, τόμος Β', μετ. Ν. Διαμαντούρος κ.ά., Αθήνα: ΜΙΕΤ 1986.

Reinsch Diether Roderich, «Η βυζαντινή λόγια γραμματεία στην Γερμανία τον 19^ο αιώνα», στο Ευάγγελος Χρυσός (επιμ.), *Ένας νέος κόσμος γεννιέται. Η εικόνα του ελληνικού πολιτισμού στη γερμανική επιστήμη κατά τον 19^ο αιώνα*, Αθήνα: Ακρίτας 1996, σελ. 107-128.

Σκοπετέα Έλλη, *Το «πρότυπο βασίλειο» και η Μεγάλη Ιδέα. Όψεις του εθνικού προβλήματος στην Ελλάδα (1830-1880)*, Αθήνα: Πολύτυπο 1988.

Σκοπετέα Έλλη, *Φαλμεράνερ. Τεχνάσματα του αντίπαλου δέους*, Αθήνα: Θεμέλιο 1999.

Στουραϊτή Αναστασία και Καζαμιάς Αλέξανδρος, «Οι φαντασιακές τοπογραφίες της Μεγάλης Ιδέας: Το εθνικό έδαφος ως ουτοπία», στο Νικηφόρος Διαμαντούρος, Θάλεια

Δραγώνα, Caglar Keyder (επιμ.), *Ελλάδα και Τουρκία. Εκσυγχρονιστικές γεωγραφίες και χωρικές αντιλήψεις του έθνους*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια 2012, σελ. 25-65.

Τσούμας Αθανάσιος, *Η γυμναστική στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση: από τις σωμασκίες στη σωματική αγωγή (1834-1936)*. Πάτρα: Opportuna 2016.

Φραγκουδάκη Άννα, *Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και φιλελεύθεροι διανοούμενοι*, Αθήνα: Κέδρος 1977.

Χαλμ Μ., «Ο Γύζης ως Διακοσμητικός Ζωγράφος», *Παναθήναια*, τόμος Α' (Οκτώβριος 1900 – Μάρτιος 1901), τεύχος 11^ο Μάρτιος 1901, σελ. 411-416.

Χατζηστεφανίδης Θεοφάνης, *Ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης 1821-1986*, Αθήνα: Παπαδήμας 1986.

Χρυσός Ευάγγελος, «Novus incipit orbis», στο Ευάγγελος Χρυσός (επιμ.), *Ένας νέος κόσμος γεννιέται. Η εικόνα του ελληνικού πολιτισμού στη γερμανική επιστήμη κατά τον 19^ο αιώνα*, Αθήνα: Ακρίτας 1996, σελ. 13-24.

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

Crampton J. Richard, *Bulgaria*, Oxford: Oxford University Press 2007.

Krippendorff Klaus, *Content analysis. An introduction to its methodology*, Sage Publications 2019.

McCulloch Gary & Richardson William, *Historical Research in Educational Settings*, Philadelphia: Open University Press 2000.

Naxidou Eleonora, «The Routes to the Bulgarian National Movement: Simultaneously Homogenous and Polymorphous», *Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi* 2: 1(2012), σελ. 25-42.

Ιστοσελίδες

«Η Νίκη του Παιωνίου»,

https://ancientolympiamuseum.com/index.php/el/2022/12/28/nike_of_paionios/

(τελευταία πρόσβαση στις 12-5-2024).

«Ο πολιτισμός στον ψηφιακό δημόσιο χώρο»

www.searchculture.gr/aggregator/edm/medusa/000114-3_3320manifest

(τελευταία πρόσβαση στις 12-5-2024).

Υπεύθυνη Δήλωση Συγγραφέα:

Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν.1599/1986, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής μου εργασίας, δεν προσβάλλει κάθε μορφής δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, προσωπικότητας και προσωπικών δεδομένων τρίτων, δεν περιέχει έργα/εισφορές τρίτων για τα οποία απαιτείται άδεια των δημιουργών/δικαιούχων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον και πληρούν τους κανόνες της επιστημονικής παράθεσης.